

**T.C.  
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BERLİN KONGRESİ VE OSMANLI DEVLETİ (1878)**

**Eylem TEKEMEN**

**BOLU-2006**

**T.C.  
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TARİH ANABİLİM DALI  
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**BERLİN KONGRESİ VE OSMANLI DEVLETİ (1878)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan  
Eylem TEKEMEN**

**Danışman  
Doç. Dr. Mustafa GENCER**

**BOLU-2006**

**T.C.**  
**ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Eylem TEKEMEN'e ait Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878) adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 20.09.2006.

**Akademik Unvan ve Adı Soyadı**

|                     |                                         |
|---------------------|-----------------------------------------|
| Jüri Başkanı        | : Doç. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA..... |
| Üye (Tez Danışmanı) | : Doç. Dr. Mustafa GENCER.....          |
| Üye                 | : Yrd. Doç. Dr. Adem KARA.....          |

Prof. Dr. Uğur ESER

**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü**

**ABSTRACT****Eylem TEKEMEN****Master of Arts Thesis****Department of History****Modern History****Supervisor: Doç. Dr. Mustafa GENCER****July 2006, 142 pp.**

Relations between Russia and the Ottoman Empire, who founded a political union in the 16th century, were sometimes peaceful and sometimes in conflict until the former's wish to descend to the Mediterranean in the 19th century. Russia was disturbed by the Treaty of Paris made by the European countries in order to protect the integrity of territories of the Ottoman Empire in 1856. It succeeded in changing some of the articles about the Black Sea in the Treaty with the help of diplomacy at the conference of London on 17th January 1871.

After the defeat in the Crimea, Russia began to prepare for war with the aim of taking revenge against the Ottoman Empire. To ease the transit through the Balkans, Russia, who wanted to preoccupy the Ottoman Empire with rebellions that broke out in this area, tried to spread Pan-Slavism in the Balkans. The Ottoman Empire upset Russia's plan by oppressing the rebellions, which, along with a reliance on the neutrality of the European countries, led to Russia declaring war with the Ottoman Empire.

Because Russia had been preparing for war with the Ottoman Empire for a long time, it had prepared an army that had modern weapons and was powerful in terms of the number of soldiers in comparison with the Ottoman Empire. Although the Ottoman Empire, which became powerless against Russia, had detained the Russian army on the eastern and western fronts where the war was taking place, the Ottoman Empire was eventually defeated.

After the war, the cease-fire in Adrianople, and later, the treaty of San Stefano between Russia and the Ottoman Empire were signed. However, this treaty was not accepted by Europe as it did not fit with the benefits of Great Powers. As a

result the Treaty of Berlin, which was to replace San Stefano, was concluded at the end of the Berlin Congress, at which it became obvious that the Ottoman Empire was no longer supported in Europe.

This thesis consists of three sections apart from the beginning and final sections. In the first part, the period before the war in 93, the process of the Berlin Congress, the relationship between the Ottoman Empire and European countries are dealt with. In the second part, the Berlin Congress and the decisions that were taken at this congress are examined. The third part the effects of the Berlin Congress on the Ottoman Empire are discussed.

**Key Words:** The Ottoman Empire, Russia, the Treaty of San Stefano, Great Powers, the Berlin Congress.

## **ÖZET**

### **BERLİN KONGRESİ VE OSMANLI DEVLETİ (1878)**

**Eylem TEKEMEN**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Tarih Anabilim Dalı**

**Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı**

**Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa GENCER**

**Temmuz 2006, 142 Sayfa.**

XVI. Yüzyılda siyasi birliğini kuran Rusya ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri XIX. yüzyıla kadar Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği karşısında bazen savaş ve bazen de ittifak yoluyla devam etmişti. Rusya Avrupalı devletlerin 1856 tarihli Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma konusunda rahatsız olmuştu. Paris Antlaşması'nın Karadeniz ile ilgili maddelerini değiştirmek isteyen Rusya, 17 Ocak 1871 tarihli Londra Konferansı ile diplomasi yoluyla bu isteğine ulaşmıştı.

Kırım mağlubiyetinden sonra Osmanlı Devleti'nden intikam almak gayesiyle harekete geçen Rusya, Osmanlıya karşı savaş hazırlığına başlamıştı. Balkanlardan geçişini kolaylaştırmak için bu bölgede Osmanlı Devleti'ni çıkartacağı isyanlarla uğraştırmak isteyen Rusya, Panislavizmi Balkanlarda yaymaya çalışmıştı. Balkanlarda çıkan isyanları bastıran Osmanlı Devleti Rusya'nın planlarını bozmuştu. Hem Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki isyanları bastırması hem de Avrupalı devletlerin tarafsızlıklarından güven alan Rusya 1878 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti.

Rusya uzun bir zamandan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığı içerisinde olduğundan dolayı Osmanlı ordusunun yanında hem günün modern silahlarıyla donatılmış hem de asker sayısı bakımından kuvvetli bir Rus ordusu hazırlamıştı. Rus birliklerinin karşısında güçsüz kalan Osmanlı kuvvetleri savaşın olduğu batı ve doğu cephelerinde Rus taarruzlarını biraz oylamışlarsa da sonunda mağlup olmuşlardı.

Savaş sonrasında Edirne'de ateşkes bir süre sonrada Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştı. Ama bu anlaşma Büyük

Güçlerin çıkarlarına uygun olmadığı için Avrupa’da kabul edilmemişti. Sonuçta Ayastefanos’un yerine geçecek olan Berlin Antlaşması Berlin Kongresi sonrasında yapılmıştı. Berlin’de Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da artık desteklenmediğini ortaya çıkartmıştı.

Bu tez, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Berlin Kongresi’ne giden süreçte 93 Harbi öncesinde Osmanlı Devleti’nin Avrupalı devletlerle olan ilişkisi incelenmiştir. İkinci bölümde Berlin Kongresi ve kongrede alınan kararlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Berlin Kongresi’nin Osmanlı Devleti üzerindeki reaksiyonları anlatılmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı Devleti, Rusya, Ayastefanos Antlaşması, Büyük Güçler, Berlin Kongresi.

## TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden başlayıp, tezimin son aşamasına kadar benden yardımını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım, Sayın Hocam Doç. Dr. Mustafa GENCER'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmam esnasında benden fikirlerini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA'ya ve tezimin düzenlenmesinde yardımda bulunan Yrd. Doç. Dr. Adem KARA'ya teşekkürlerimi sunarım. Her zaman yanımda olan Anne ve Babama destek ve sabırlarından dolayı sonsuz teşekkür ederim.

## İÇİNDEKİLER

|                  |      |
|------------------|------|
| ABSTRACT.....    | iii  |
| ÖZET.....        | v    |
| TEŞEKKÜR.....    | vii  |
| İÇİNDEKİLER..... | viii |
| KISALTMALAR..... | x    |
| GİRİŞ.....       | 1    |

## BİRİNCİ BÖLÜM

### BERLİN KONGRESİ'NE GİDEN SÜREÇTE OSMANLI DEVLETİ

|                                                        |    |
|--------------------------------------------------------|----|
| 1.1. 93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ve Avrupa..... | 6  |
| 1.2. I. Meşrutiyet'in İlanı.....                       | 9  |
| 1.3. Osmanlı-Rus Harbi (1877-78).....                  | 19 |
| 1.3.1. Balkan Cephesi.....                             | 31 |
| 1.3.2. Kafkas Cephesi.....                             | 41 |
| 1.3.3. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması.....          | 47 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### BERLİN KONGRESİ'NİN TOPLANMASI VE ALINAN KARARLAR

|                                           |    |
|-------------------------------------------|----|
| 2.1. Kongreye Katılanlar ve Amaçları..... | 57 |
| 2.2. Kongre Kararları.....                | 68 |
| 2.2.1. Toprak Kayıpları.....              | 79 |
| 2.2.2. Savaş Tazminatı.....               | 81 |
| 2.3. Kongre Sonuçları.....                | 82 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### BERLİN KONGRESİ'NİN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

|                                           |     |
|-------------------------------------------|-----|
| 3.1. Panislamizm Politikası.....          | 100 |
| 3.2. Ermeni Sorunu.....                   | 103 |
| 3.3. Kıbrıs Sorunu.....                   | 114 |
| 3.4. Osmanlı Devleti'nin Mali İflası..... | 119 |

|                       |     |
|-----------------------|-----|
| <b>SONUÇ</b> .....    | 126 |
| <b>KAYNAKÇA</b> ..... | 130 |

**KISALTMALAR**

|               |                               |
|---------------|-------------------------------|
| <b>a.g.e.</b> | : Adı geçen eser              |
| <b>a.g.m.</b> | : Adı geçen makale            |
| <b>c.</b>     | : Cilt                        |
| <b>ev.</b>   | : Çeviren                     |
| <b>Der.</b>   | : Derleyen                    |
| <b>haz.</b>   | : Hazırlayan                  |
| <b>İSTAM</b>  | : İstanbul Araştırma Merkezi  |
| <b>MEB</b>    | : Milli Eğitim Bakanlığı      |
| <b>s.</b>     | : Sayfa                       |
| <b>S.</b>     | : Sayı                        |
| <b>Ter.</b>   | : Tercüme Eden                |
| <b>TTK</b>    | : Türk Tarih Kurumu           |
| <b>OSAV</b>   | : Osmanlı Araştırmaları Vakfı |
| <b>Vol.</b>   | : Volume                      |
| <b>Yay.</b>   | : Yayınlayan                  |

## GİRİŞ

Bu çalışma, 19. Yüzyılda Osmanlı/Türk kamuoyunda 93 Harbi olarak bilinen dördüncü Osmanlı-Rus Savaşı'nın ortaya çıkardığı sorunları görüşmek üzere- Avrupalı Büyük Güçlerin de müdahalesiyle 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arası Almanya'da toplanan Berlin Kongresi hakkındadır. Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılının eşiğindeki Berlin Kongresi Osmanlı-Avrupa ilişkilerini de zamanın şartlarına göre yeniden belirlemiş ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışına giden sürece kapı aralamıştır. Bu nedenle Düvel-i Muazzama (Avrupalı Büyük Güçler) ve dönemin konjüktörü karşısında Osmanlı Devleti'ni Berlin Kongresine getiren süreç, kongrenin toplanması ve sonuçları incelenmeye muhtaç bir konudur.

Bekir Sıtkı Baykal'ın Berlin Kongresi'nin 100. Yılı münasebetiyle 1988 senesinde Belleten de yayınlanan makalesinde Avrupa tarihçilerinin 1875-78 Balkan Krizi ve Berlin Kongresi'yle yakından ilgilendikleri ve konuyla ilgili yayınlarda bulundukları hakkında bilgiler vermiştir. Türkiye'de de bu konuyla ilgili yayınlar vardır. Ama yayınlar ya Osmanlı-Rus Savaşı'nı ya da bu dönemdeki bütün siyasi olayları beraber işlemiştir. Berlin Kongresi'yle ilgili olarak yeterli sayıda Türkçe kitap bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada arka planı, akışı ve sonuçlarıyla 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da Ruslara karşı mücadelesi ve Berlin Kongresini hazırlayan olayların tarihsel süreci ve öncesindeki siyasi olayların Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediği incelenmeye çalışılacaktır.

XVI. Yüzyılda siyasi birliğini kurarak tarih sahnesine çıkan Rusya ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri, Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği ile bazen savaş bazen de ittifak yoluyla XIX. yüzyıla kadar devam etmişti. Rusya'nın takip ettiği politika sonucunda iki ülke arasında ittifaklar gibi önemli savaşlar da meydana gelmişti. Bu savaşların belki de en önemlisi olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlangıcı, aşamaları ve reaksiyonları bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Fransa, Kırım Savaşı öncesinde Avrupa siyasetinde ön planda iken savaş sonrasında ikinci plana düşmüş yerine Rusya ön plana çıkmıştı. 1856 Paris Antlaşması'ndan memnun olmayan Rusya antlaşma maddelerinin ihlalden yana bir politika izlemeye başlamıştı. 1870 yılında Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlere bir nota göndererek Karadeniz ile ilgili maddelerin kaldırılmasını istemişti. Rusya,

17 Ocak 1871 tarihinde yapılan Londra Konferansı'nda Karadeniz ile ilgili maddeleri diplomasi yoluyla ortadan kaldırmıştı.

Kırım Savaşı'ndan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı gizli olarak savaş hazırlığına başlayan Rusya, Avrupalı devletlerin engeliyle karşılaşmamak için onların desteğini almaya çalışmıştır. Avrupalıların desteğini almaya çalışırken Osmanlı Devleti egemenliğindeki slav ırkından olan Balkan halklarının desteğini alarak Osmanlı Devleti'ni Avrupa kamuoyunda zor durumda bırakmaya çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek isyanını bastırmasını fırsat bilen Rusya, Osmanlı'nın bu isyanı bastırmasıyla birlikte Avrupalı devletlerin de isyanın sonucundan memnun olmamasından yararlanarak ve onların tarafsızlığını sağlayarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların İstanbul önlerine kadar gelmeleri Avrupa'da büyük şaşkınlık yaratmıştı.

Rusya, Avrupalı devletlere İstanbul'da Osmanlı Devleti içindeki azınlıkların durumunun görüşülmesi için konferans yapılmasının gerekliliğini kabul ettirmişti. Tersane Konferansı'nın İstanbul'da toplandığı sırada Kanun-i Esasi'nin ilanı ile birlikte Avrupalı devletlerin azınlıklar lehine istediği düzenlemelere red cevabı veren Osmanlı Devleti, yabancı müdahalesini önlemeye çalışmıştı. İşte Osmanlı'nın anayasayı ilan etmesi Rusya'nın gayesine ulaşmak için büyük bir engeldi. Çünkü Osmanlı içindeki azınlıkların durumunun iyileştirilmesi için yaptığı propaganda anayasanın ilanı ile birlikte artık geçerliliğini yitirmişti. Rusya en kısa zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarına hız vermeye başlamıştı.

Rusya, Akdeniz'e ulaşabilmek için Balkanlarda kendisine bağlı bir Rus karakolunun kurulmasını istiyordu. Bunun içinde en uygun yerin batıda Bulgaristan olduğunu ve Kafkasya'da da Kars, Ardahan ve Batum'un alınmasının şart olduğunu düşünüyordu. Rusya, Bulgaristan yoluyla Akdeniz'e inerken Kars, Ardahan ve Batum'u alarak da Kafkasya üzerinden Akdeniz'de İngiltere'nin karşısına çıkmayı planlıyordu. Sözde Osmanlı Devleti'nin İstanbul Konferansı kararlarını kabul etmemesini savaş sebebi olarak gösteren Rusya, asırlardır süren gayesine ulaşmak için savaşı başlatmıştı. Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan ve Kafkasya'da olmak üzere iki cephede vuku bulmuştur. Balkan cephesindeki başarılar savaşın seyrini bir sürede olsa değiştirmişti. Ama sürekli takviye alan Rus birliklerinin karşısında Osmanlı kuvvetleri daha fazla dayanamayarak yenilmişti. Alınan Büyük Bozgun'dan sonra

Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarının büyük bölümünü kaybetmişti.

Rusya savaşta kazanımlarını elinde tutmak için Almanya'nın desteğini almaya çalışıyordu. Avrupa devletlerinin Ayastefanos'a tepkisi sonucunda Berlin'de yapılacak olan kongrede sadece Avrupayı ilgilendiren konuların tekrar görüşülmesini isteyen Rusya, kongre sonrasında hayal kırıklığına uğramıştı. Almanya, Avrupa siyasetine damgasını vurmuş ve Rusya'nın ilerleyişini engellemişti.

Büyük Bozgun olarak anılacak olan 93 Harbi Osmanlı Devleti'nin Avrupa sahnesinde artık desteklenmediğini ortaya çıkarmıştı. Bozgun ile birlikte Avrupa'daki güçler dengesinde (balance of power) Almanya ağırlık kazanmaya başlamıştı. Almanya'nın Avrupa'da güçlenmesini Rusya kendisi için olumlu bulurken, İngiltere başta olmak üzere Fransa bu durumu tehlikeli görmekteydi.

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yapılan Berlin Kongresi'nde 1856 Paris Antlaşması'yla başlayan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası artık bitmişti. Bu dönemden itibaren devletin toprak bütünlüğünün devamı için ayrılıkçı özellikle milliyetçi akımları önleme çalışmalarına başlanmıştı.

Bu çalışmanın ana teması Berlin Kongresi ve sonrasında yaşanan gelişmeler olduğu için tezimin başlığını "*Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878)*" olarak belirledik. Savaş ve sonrasında yaşanan önemli olayları yine dönemi yaşayan kişilerin hatıratlarından ve dönemin gazetelerinden yararlanarak olayların diplomatik siyasi boyutunu vermeye çalıştım.

Tez kapsamında öncesi ve sonrasıyla Osmanlı-Rus Savaşı ile Berlin Kongresi diplomasisi, kongrenin toplanması ve alınan kararlar ile bunların uygulanması ele alınmıştır. Berlin Kongresi XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'yle ilgili yapılan son kongredir. Avrupalı devletlerin Rus yayılmacı siyasetini engellemek amacıyla yapılan Berlin Kongresi ile Avrupa diplomasi tarihinde Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam edecek olan ikili ilişkiler başlamıştı. İşte Berlin Kongresi'nin bu boyutunu ifade etmeye çalıştım.

Berlin Kongresi'ne giden süreçte 93 Harbi hakkındaki başlıca çalışmalar; Bekir Sıtkı Baykal, Akdes Nimet Kurat, İ. Halil Sedes, H. Hikmet Süer'in eserleridir. Fakat bu çalışmalarda, Berlin Kongresi'ne ayrıntılı bir şekilde değinilmemiştir. Berlin Kongresi hakkında Ahmet Selahaddin'in Hicri 1327 (Miladi 1909) tarihli

*Külliyat-ı Hukuk Ve Siyaset-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar* adlı eseri vardır. Bu eserin dışında o dönem de yayın yapan Vakit gazetesi başta olmak üzere konumla ilgili geniş bir kaynakça hazırlayarak çalışmaya başladım. Tez konumla ilgili 1909'da yayınlanan Ahmet Selahattin'in eseriyle birlikte günümüze kadar yayınlanmış olan eserlerden yararlandım. Tez konum ile ilgili son çıkan yayınlardan Mithat Aydın'ın 2005'te çıkarmış olduğu *Balkanlar'da İsyan-Osmanlı-İngiltere Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)* adlı eserden yararlandım.

Berlin Antlaşması'nın maddelerini hazırlarken Ali Fuat Türkgeldi'nin *Mesaili Mühime-i Siyasiye* ve Nihat Erim'in *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)* adlı kitaplardan yararlandım. Araştırmam sırasında Berlin Kongresi'yle ilgili yazılmış yeterli sayıda kaynağa rastlamadım. Bu sebeple Berlin Kongresi ile ilgili birincil ve ikincil kaynakları kullanarak Berlin Kongresi'nin Osmanlı Devleti'nin siyasi geleceğini nasıl etkilediğini irdelemeye çalıştım.

Tezimi hazırlarken genelde siyasi anı kitaplarından da yararlanmaya çalıştım. Rupert Furneaux'un *Tuna Nehri Akmam Diyor-The Breakfast War*, Charles S. Ryan'ın *Plevne'de Bir Avusturalyalı*, Freud Burnaby'nin *On Horseback Through Asia Minor* gibi o dönemin tanıklarının hatıratlarından yararlandım.

Yukarıdaki araştırma raporundan da anlaşılacağı üzere bu Tez'e konu teşkil eden Berlin Kongresi monografi bazında yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmada literatürdeki bu eksikliğe bir katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Tezim üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Berlin Kongresi'ne giden süreçte Osmanlı Devleti başlığı altında 93 Harbi öncesinde Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin ilişkilerine, I. Meşrutiyet'in ilanına ve bu süreçteki iç ve dış olaylara değinmeye çalıştım. Daha sonra Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması ve vuku bulduğu cephelerdeki olayları anlatmaya çalıştım. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi üzerine yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nın önemine değinmeye çalıştım.

İkinci bölüm tezimin asıl konusu olan Berlin Kongresi'nin toplanması ve alınan kararları kongreye katılanlar başta olmak üzere bunların amaçlarını ortaya koyarak konunun önemini vurgulamaya çalıştım. Kongre sonrasında yapılan Berlin

Antlaşması'yla alınan kararları, toprak kayıplarını, savaş tazminatı gibi konulara değinerek kongrenin reaksiyonlarını vermeye çalıştım.

Tezimin üçüncü bölümünde Berlin Kongresi'nin Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri başlığı altında Panislamizm politikasına değinerek günümüze kadar gelecek Ermeni meselesinin ve Kıbrıs sorununun başlangıcını anlatmaya çalıştım. Yine bu bölümde savaş öncesi büyük boyutlara ulaşan dış borçların Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ödenememesi sebebiyle yaşanan mali iflası ve beraberinde getirdiği sorunlara değinmeye çalışarak tez konusunun dışına çıkmadan kongrenin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini anlatarak çalışmamı bitirdim.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### BERLİN KONGRESİ'NE GİDEN SÜREÇTE OSMANLI DEVLETİ

#### 1.1. 93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ve Avrupa

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca Balkanlarda devlet egemenliği içinde yaşayan farklı etnik grupların bağımsızlık savaşlarıyla uğraşmıştır.

Rusya'nın Balkanlardaki faaliyetleri ve özellikle de Boğazları ele geçirmeye yönelik faaliyetine Büyük Güçler içinde İngiltere karşı koyarken Panislavizm fikrinin yayılması politikasına ise Avusturya karşı çıkıyordu.<sup>1</sup>

1866 yılına değin Rus yayılmacılığına karşı duran Avusturya İmparatorluğu, Habsburg hanedanı karşısında aldığı yenilgi sonrasında Avusturya–Macaristan İmparatorluğuna dönüşmüş ve bu yeni devletin içinde Macarlarla Avusturyalılar eşit konuma gelmişti. Bu yeni imparatorlukta Germenler azınlıkta kalırken Slavlar halkın çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Avusturya–Macaristan'ın bu durumunu kendi planları için uygun bulan Rusya, Panislavizmi Balkanlarda yaymak amacıyla harekete geçmişti.

Osmanlı Devleti, tebaası arasında eşitliği sağlayabilmek amacıyla 1839 yılında Tanzimat, 1854 yılında da Islahat Fermanı'nı ilan etmişti. 1856 yılından itibaren Avrupalı devletler Osmanlı reayasının haklarını savunma bahanesi ile sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya çalışıyorlardı.

Bosna–Hersek'te çıkan isyan Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu iken Avusturya ve Rusya sözde Balkanlarda Osmanlı egemenliğinde yaşayan reayanın haklarını korumak adına olaya müdahale etmeye çalışmışlardı. Büyük Güçlerden Avusturya-Macaristan diğerlerinden önce harekete geçmişti.<sup>2</sup> Avusturya ve Rusya, Osmanlı Devleti içindeki azınlıkları kapsayacak bir reform programının hazırlanması için Babiali'ye bir Nota vermişlerdi (30 Mart 1876).<sup>3</sup> Avusturya Başbakanının adını taşıyan Andrassy Notası'na Büyük Güçlerden sadece İngiltere karşı çıkmıştı. Bu

<sup>1</sup> **Hüner Tuncer**, *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri (1814–1914)*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000, s. 69.

<sup>2</sup> **Bekir Sıtkı Baykal**, “Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. VI, S.: 4, (Eylül-Ekim 1948), s. 225.

<sup>3</sup> **Ahmed Selahaddin**, *Külliyat-ı Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar*, c. I, İstanbul, 1327, s. 36.

durumu kendi çıkarı açısından önemli bir fırsat olarak gören Sırbistan 1876 Haziran ayında, Karadağ ise Temmuz ayında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiklerini açıklamışlardı.

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı başlattıkları savaşta onlara yardım etmeyi isteyen Rusya, İngiltere ve Avusturya'nın kendisine karşı birleşmesini istemediği için Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan savaşa müdahale etmemiş ama Sırp ve Karadağlılara maddi ve manevi desteğini de ihmal etmemişti. Sırbistan'a destek veren Rusya'nın amacı Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanmasından çok Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda zor duruma düşürmektir.<sup>4</sup> Karadağ, Sırbistan'ın egemenliği altında kalmak niyetinde değildi. Ama Osmanlı Devleti'nin karşısında güçlü olmak için ortak hareket etmek istiyordu.

İstanbul'daki Rus elçisi İgnatıyef, Balkanlı isyancılara destek vermediğini söylese de durumun böyle olmadığını 1876 senesinde Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkların durumu ile ilgili anlatılanların doğru olup olmadığını araştırmak için Anadolu'ya gelen bir İngiliz subayının izlenimleri önemlidir. İngiliz subay Burnaby, Rusya'nın İstanbul'daki murahhas elçisi İgnatıyef'in dostluk kisvesi altında Osmanlı Devleti'ne zarar vermeye çalıştığına dair Anadolu'da görev yapan İngiliz görevlilerinden bilgi almıştı.<sup>5</sup> Rusya, Sırp ve Karadağlılara Osmanlı ordusu karşısında pes etmemelerini ve kendilerine destek vereceğini belirtmişti.<sup>6</sup>

İngiltere Başbakanı Disraeli, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında cereyan eden olaylara karışma taraftarı olmamasına rağmen muhalifi olan Gladstone, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarından çıkarılmasını istiyordu. Gladstone'nin Osmanlı aleyhtarı faaliyetleri sonucunda İngiliz halkı ve hükümeti, Osmanlı Devleti yerine Rusya'ya yakın bir politika izlemeye başlamıştı.

İngiltere'nin desteğini sağlayan Rusya, Avusturya'dan gelebilecek bir saldırı ihtimaline karşılık Almanya'nın desteğini almak üzere harekete geçmişti. Alman Şansölye Bismarck, tek bir devleti tutmak yerine Avusturya'nın Rusya'ya saldırması durumunda Rusya'nın, Rusya'nın Avusturya'ya saldırması durumunda da Avusturya'nın yanında olacağını bildirerek, uluslar arası alanda mevcut dengenin

<sup>4</sup> Baykal, a.g.m., s. 232.

<sup>5</sup> Freud Burnaby, *On Horseback Through Asia Minor-At sırtında Anadolu*, Çev.: Fatma Taşkent, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 392.

<sup>6</sup> Baykal, a.g.m., s. 245.

devamından yana olduğunu belirtmişti. Bismarck'ın bu tutumundan hoşlanmayan Rusya, 1876 Temmuzunda Avusturya ile Reichstadt Antlaşması'nı imzalamıştı.<sup>7</sup> Bu antlaşma ile her iki devlet Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ile olan savaşı kazanması durumunda mevcut durumun korunması yönünde karar almışlardı. Bunun yanı sıra Sırp'ların savaşı kazanması durumunda Sırbistan ve Karadağ'ın sınırlarının genişlemesi; Avusturya'nın, Bosna–Hersek'in büyük bir kısmını alırken Rusya'nın da Besarabya'yı geri alması kararlaştırılmıştı. Yapılan bu antlaşma uygulama alanı bulamamıştı. Çünkü, Osmanlılar 1876 Ağustosunda Sırp asileri yenilgiye uğratmış, bunun sonucunda da Bosna'da Osmanlı askerlerine karşı başarılı olan Karadağlılar geri çekilmişti. Osmanlı kuvvetleri Balkanlarda Sırp ve Karadağlı asileri dağıtarak bölgeye yeniden hakim olmuşlardı.

Balkanlarda Osmanlı'nın yeniden egemenliğini sağlamasından bir süre sonra 15 Ocak 1877'de Rusya ile Avusturya arasında Budapeşte Antlaşması yapılmıştı. Bu antlaşma ile Rusya'nın tarafsızlığına karşılık Avusturya, Bosna–Hersek'i işgal edebilecekti. Ayrıca Avusturya, Balkanlarda kendi güvenliğini tehdit edebilecek bir devletin kurulmaması için Rusya'dan da söz almıştı.<sup>8</sup>

Rusya, Balkan ulusları üzerindeki etkisini hem yaptığı maddi yardımlarla hem de yürüttüğü Panislavist politikasıyla artırmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni ilgilendirdiği kadar İngiliz Başbakanı Disraeli'nin de dikkatini çekmişti. Disraeli, Rusya'yı Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinden uzak tutmak amacıyla İstanbul'da diğer Büyük Güçlerin de katılımını sağlayarak uluslar arası bir konferansın en kısa zamanda toplanması gerektiğini belirtmişti. Disraeli'nin çalışmalarıyla İstanbul'da toplanan konferansta, Balkanların içinde bulunduğu duruma dikkat çekilerek, Balkan topraklarında tehlikeli bir boyuta gelmeye başlayan Rus nüfuzunun azaltılması için bu bölgenin Büyük Güçler tarafından denetlenmesine karar verilmişti. Ancak, Balkan olaylarının bastırılmasında başarılı olan Osmanlı Devleti, Balkan toprakları üzerindeki egemenliğini Büyük Güçlerinde ortak olduğu uluslar arası bir denetime bırakmak istemediğini belirterek konferans kararlarını reddetmişti.

1875 Dünya ekonomik krizi bütün dünya devletlerini olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni de olumsuz etkilemişti. Osmanlı Devleti 1854 senesinden itibaren

<sup>7</sup> Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri*, s. 71.

<sup>8</sup> Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri*, s. 71.

Avrupa'dan borç almaya başlamıştı.<sup>9</sup> Avrupa'dan alınan borcun büyük bir kısmı ile savaş ve saray harcamaları karşılanmıştı. Maliyenin düzeltileceği yerde artan keyfî harcamalarla dış borcunu ödeyemez duruma gelen Osmanlı Devleti, İmparatorluk sınırları içinde kıtlıktan etkilenmemiş olan Balkan eyaletlerini vergilendirmesi üzerine bunun getirdiği hoşnutsuzluk Eylül 1875'te Bosna-Hersek ve Zagor dolaylarındaki Bulgarların isyan etmesine sebep olmuştu.<sup>10</sup>

Osmanlı Hükümeti'nin Balkanlardaki isyanları bastırmaya çalışması ve bunda da başarılı olması Avrupa'da Şark Meselesi'nin yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştu. 1875 yılının sonlarına doğru Rusya ve Avusturya, Doğu Sorunu üzerinde ortak hareket etmeye başlamışlardı. Avusturya güçsüz bir Osmanlı Devleti isterken Rusya da Balkan politikasını daha rahat gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. 30 Aralık 1875 tarihinde Rusya ve Avusturya, Avusturya Dışişleri Bakanının adıyla anılan Andrassy Notası'nın Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesini istemişlerdi. Babıali, Notayı kabul etmişse de isyancılar Osmanlı Devleti'ne karşı olan hareketlerinden vazgeçmemişlerdi.<sup>11</sup> Hem Doğu Sorunu'nun çözümü hem de Osmanlı Devleti içindeki Hristiyan azınlığa yönelik düşünülen reformların uygulanması için Avrupa devletleri en kısa zamanda (Aralık 1876 tarihinde) İstanbul'da bir konferans toplanmasını istemişlerdi. Avrupa devletlerinin konferans hazırlıklarına başladığı sıralarda İstanbul'da Midhat Paşa, Kanun-i Esasi'yi ilan ettirmek için çaba sarf etmekteydi.

## 1.2. I. Meşrutiyet'in İlanı

1860'lı yıllardan itibaren yetişmeye başlayan Genç Türk aydınları devletin dağılmasını önlemek amacıyla “padişahın tebaasının tümünün ‘Osmanlılar’—ortak bir vatanın evlatları—adı altında birleştirilmesi fikrini benimsemişlerdi”.<sup>12</sup> Bu konudaki çabaları sonucunda reformcular ile ulema Osmanlılık konusunda hem fikir hale gelmişlerdi. Balkanlarda Bulgaristan başta olmak üzere toplumun farklı

<sup>9</sup> Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001, s. 32.

<sup>10</sup> Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev.: Yasemin Soner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 111.

<sup>11</sup> Zürcher, *a.g.e.*, s. 111-112.

<sup>12</sup> Yuri A. Petrosyan, “1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü”, *TÜRKLER*, c. XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 901.

kesimlerindeki insanların anayasa istemesinin önemli bir nedeni Avrupalı devletlerin desteği ile Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık yolunda isyan etmeleri etkili olmuştur.

Avrupa'da eğitim gören öğrenciler ve Batı dillerinden özellikle Fransızca'dan çevrilen kitaplar devlet adamlarına etki etmeye başlamıştı. Bu süreçte yetişen Osmanlı aydınları devletin içinde bulunduğu durumu ve devletin gidişatını beğenmiyorlardı. Yapılan yeniliklerin de halka indirgenemediği sürece reform hareketinin kalıcı olamayacağını, bu sebeple en kısa zamanda meşruti bir idarenin kurulması gerektiğini düşünüyorlardı.

Meşrutiyet yanlısı Yeni Osmanlılar, Kanun-i Esasi yönetimini talep etmekle birlikte bu sistemin nasıl işleyeceği konusunda fikir sahibi değillerdi. Genç Türk aydınları teorik bilgilerle donatılmış olmakla birlikte, ekonomik ve toplumsal konu ve kesimle yeterli ilişkide değillerdi.

Reformların kalıcılığı öncelikle iktidarın değişip hürriyetçi bir meşruti idarenin kurulabilmesi için bir grup, 1859 senesinde Sultan Abdülmecid'i tahtan indirmek üzere Kuleli Vak'ası diye bilinen başarısız bir darbe girişiminde bulunmuşlardı.<sup>13</sup>

Tanzimat'ın ilanı sonrası Kırım Savaşı ile asker, bürokrat ve aydın kesim arasında oluşmaya ve 1860'lı yıllarda yayılmaya başlayan Meşruti İdare kavramı, 1870'li yıllarda açıkça tartışılır hale gelmişti. Anayasayı isteyen meşrutiyetçilerin programının oluşmasında, ilk kez Namık Kemal tarafından ileri sürülen mutlak gücün devredilemezliği fikri etkili olmuştur.

Türk anayasal hareketinin öncüleri olan Osmanlı devlet adamları, mutlak gücün devredilemezliği ve yasama ile yürütme yetkisinin birbirinden ayrılması gibi konularda Montesquieu'nin L'esprit de loi ve Rousseau'nun Du contrat social adlı eserleri ve Volney'in tarihi eserlerinden etkilenmişlerdi.<sup>14</sup>

1876 anayasasının şekillenmesinde Namık Kemal ve düşüncelerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devlet adamları Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasında

<sup>13</sup> Bayram Bayraktar, Muhsin Karakaş ve Hasan Özsoy, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2002, s. 36.

<sup>14</sup> Petrosyan, a.g.m., s. 902

19. yüzyıl anayasalarının bir çoğu gibi 1850 tarihli Prusya ve 1831 tarihli Belçika anayasalarından etkilenmişti.<sup>15</sup>

Meşrutiyetçiler, Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan zor günler geçirmesinin nedeni olarak gördükleri aşırı ve keyfi vergileri ve bu vergilerin alınma yöntemlerini, tefeciliği ve keyfi idareye son verilmesini istiyorlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin belini büken dış borç ve kapitülasyonlara karşı çıkan meşrutiyetçiler devletin ekonomik ve kültürel alanlarda ilerleyebilmesi için anayasal bir yönetime geçilmesini öngörüyorlardı.

V. Murat'ın tahta çıkışından bir hafta sonra anayasanın görüşülmesi için Meşveret Meclisinin toplanmasına karar verilmişti. Toplanan Meşveret Meclisinde Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ve diğer meclis üyeleri, anayasa ve meşrutiyete karşı olduklarını açıkça beyan etmişlerdi.

V. Murat'ın rahatsızlığının artması üzerine veliaht Abdülhamit ile görüşülmüş ve şartlı hükümdarlık teklif edilmişti. Veliaht Abdülhamid ise böyle bir teklifi kabul etmeyeceğini bildirmişti. Midhat Paşa ile görüşen Abdülhamid ikna olmuştu. Abdülhamid'in anayasayı ve meşrutiyeti ilan etmeye söz vermesi üzerine şeyhülislam, ordu ve bürokrat kesim birleşerek, V. Murat'ın hastalığından ötürü yerine veliaht olan Abdülhamid'in tahta geçtiğine dair bir fetva yayınlamışlardı.<sup>16</sup>

II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 tarihinde tahta geçmesinden bir ay sonra anayasanın ilanı için bir komisyon kurulmasını istemiş ve bu komisyonda anayasanın ilanından önce bir Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın kurulması doğrultusunda karar almıştı. Meclisin açılışında padişah II. Abdülhamid, ülke içindeki anayasa taraftarları ile dışardan kaynaklanan reform isteklerine karşılık vermek için onlara hitaben yaptığı konuşmada ikna yolunu seçmişti.

1876 anayasasının mimarları diyebileceğimiz Namık Kemal ve Ahmet Midhat Paşa içerik konusunda farklı görüşlere sahiptiler. Ahmet Midhat Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi federal düzeni öngören bir anayasayı savunurken; Namık Kemal, anayasanın ve meşrutiyetin İslamiyette zaten var olduğunu söyleyerek İslamiyetin vurgulandığı bir anayasaya taraftar olabileceğini belirtmişti. Anayasanın içeriği konusunda Namık Kemal ve Ahmet Midhat Paşa arasında ciddi tartışmalar

<sup>15</sup> Bayraktar ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 37.

<sup>16</sup> Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge Yayınları, 1995, s. 40.

yaşanmıştı. Anayasa taslağı ile ilgili tartışmalar olurken İstanbul'da toplanan uluslar arası konferans Midhat Paşa'ya anayasanın kabulü ve ilanı için beklediği fırsatı vermişti. Ahmet Midhat Paşa'yı tek destekleyen Süleyman Paşa idi. İstanbul'da toplanan konferansta Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'ne mevcut statükonun korunması için aldıkları kararları bir Nota ile göndermişlerdi. Babıali'nin onayı olmadan hazırlanıp Osmanlı Devleti'ne gönderilen Nota'nın dikte ettirilmeye çalışılması üzerine Ahmet Midhat Paşa, parlamenter hükümetin kurulması için anayasanın hemen ilan edilmesini istemişti.<sup>17</sup>

Padişah II. Abdülhamid, Midhat Paşa'nın anayasanın gerekliliği konusunda devam eden ısrarı karşısında bir anayasa taslağının hazırlanmasına razı olmuştu. Ahmet Midhat Paşa'nın Kanun-u Cedit adıyla hazırladığı anayasa taslak planının yanında Said Paşa da Fransız anayasasının aynen Türkçe'ye çevrilmesinden oluşan bir taslak planı hazırlamıştı. Sultan II. Abdülhamid meşrutiyeti ve anayasayı sadece Ahmet Midhat Paşa'ya mal etmek istemiyordu. Bunun için Midhat Paşa'nın başkanlığında ve yirmisekiz üyeden oluşan bir Anayasa komisyonu 7 Ekim 1876 tarihinde kurulmuştu. Anayasa komisyonunda uzun tartışmalardan sonra bir parlamento taslağı onaylanmış ama o tarihte hemen yürürlüğe girmemiştir. Bu olaylar zamanında sadrazamlığı devam eden Mütercim Mehmet Rüştü Paşa ve Cevdet Paşa, 28 Ekimde ilan edilen anayasa taslağının, Padişahın yetkilerini sınırlayan maddelerini bahane olarak göstermiş ve Padişahın taraftarlarıyla birlikte hareket ederek anayasa taslağının yürürlüğe girmesini geciktirmişti. Anayasa komisyonunda tartışmalar olmuş bazen de komisyon bu tartışmalar sonrasında çalışmalarına ara vermişti. Komisyonunda son tartışma ise Sultan II. Abdülhamid'in istediği bazı maddelerin anayasaya eklenmesi üzerine ortaya çıkmıştı.<sup>18</sup>

Sultan II. Abdülhamid, muhtemel ayaklanmalarda ve ayaklanma bölgelerindeki sakıncalı durumlarda olağanüstü durum ilan etme ve sakıncalı görülen kimselerin de yurtdışına gönderilmesi yada sürülmesi karar yetkisinin kendisinde olmasını istemişti. Padişahın bu isteği Namık Kemal, Midhat Paşa ve diğer anayasa

<sup>17</sup> **Stanford Shaw–Ezel Kural Shaw**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, Çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, Tarih Dizisi, 1983, s. 219.

<sup>18</sup> **Enver Ziya Karal**, *Osmanlı Tarihi–Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876–1907)*, c.VIII, Ankara: TTK Basımevi, 1995, s. 218.

taftafları tarafından kabul görmemişti. Ancak II. Abdülhamid de bu isteğinin anayasaya eklenmemesi durumunda anayasayı ilan etmeyeceğini bildirmişti.<sup>19</sup>

İstanbul'da anayasa tartışmaları olurken Avrupalı devletlerin diplomatları İstanbul'a gelerek Tersane Konferansı'nın hazırlıklarına başlamışlardı. Avrupalı devletlerden önce harekete geçerek anayasayı ilan etmek isteyen Midhat Paşa ve beraberindekiler Sultan II. Abdülhamid'in Anayasaya 113. madde olarak geçecek olan isteğini kabul etmek zorunda kalmışlardı. 1 Aralık 1876 tarihinde hazırlanan son taslakta bazı azınlık dillerinin Osmanlı Türkçesine eşit sayılması ve bakanların sorumluluklarının kaldırılması kabul edilmişti. Bütün bunların Anayasaya 113. madde olarak eklenmesi üzerine anayasanın kabulü önündeki engeller kaldırılmış oldu.<sup>20</sup> Son taslak planının kabulü sonrasında ikinci kez sadrazamlığa Midhat Paşa getirilmişti.

İstanbul Konferansı'nın toplanmasından bir gün önce sadaret makamına atanan Midhat Paşa'nın gayreti sonucu ilan edilen 23 Aralık 1876 tarihli Anayasanın ilanı, Haliç'te toplanacak İstanbul Konferansının birinci gününe denk getirilmişti. Bunda amaç, Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'nden istedikleri reformların artık gündem konusu olmadığını belirtmektir. Konferansın başlayacağı sırada yapılan toplantılarıyla ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edilmişti.<sup>21</sup> Böylece bütün Osmanlı tebaasına meşruti hakların verilmiş olduğu konferansa katılanlara bildirilmişti. Ayrıca Büyük Güçlerin gayrimüslim halkın çoğunlukta olduğu bölgelerde yapılmasını istedikleri reform tartışmalarının gereksiz olduğunu belirten Babıali, Konferans kararlarını reddetmiştir.<sup>22</sup> Osmanlı delegesinin konuşmasından ve Osmanlı Devleti'nin anayasayı ilan etmesinden memnun olmayan Avrupalı devletlerin elçileri, Osmanlı delegesinin konferansı terk etmesi üzerine Doğu Sorununun kendi aralarında çözümü için yol aramaya başlamışlardı.

Tersane Konferansı'nda Osmanlı delegesi, günün koşulları altında Avrupa'nın bir çok devletinde bile bulunmayan bir anayasanın ve meşrutiyet düzeninin Padişah tarafından kabul edildiğini bu nedenle konferansın artık anlamını

<sup>19</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 217-221.

<sup>20</sup> Shaw, *a.g.e.*, s. 220.

<sup>21</sup> Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s. 34.

<sup>22</sup> Zürcher, *a.g.e.*, s. 114.

yitirdiğini ve dağılması gerektiğini söylemişti.<sup>23</sup> İstanbul Konferansı sırasında ilan edilen ilk Osmanlı Anayasası, konferansın kabul edilemez kararlarının reddinde de kolaylık sağlamıştı.<sup>24</sup> Anayasanın ilanı sırasında devam eden İstanbul Konferansı'nda Osmanlı delegeleri konferansın toplanma sebeplerinin ortadan kalktığını ileri sürmüşlerdi. Osmanlı delegelerinin açıklamalarına karşı çıkan Avrupa devletlerinin delegeleri ise ilk Türk Anayasasını Balkan eyaletlerinde yapılacak reformların garantisi olamayacağını söyleyerek reddetmişlerdi.<sup>25</sup>

İstanbul Konferansı'na katılan Midhat Paşa, konferans kararlarını ve Salisbury'un tehditvari durumunu Padişah ve Ayan Meclisine bildirmişti. Meclis, Osmanlı Devleti'ne yabancı müdahalesine kesin olarak karşı çıkmış ve Bulgaristan'a Hristiyan bir valinin atanması ile Belçika jandarmasının bulunması kararlarını reddetmiştir. Bunun üzerine İstanbul Konferansı dağılmıştır.

Anayasanın ilan edilmesinden sonra 20 Mart 1877 tarihinde Ahmet Vefik Paşa'nın başkanlığında açılan Meclis-i Mebusan iki dönem toplanmıştır. Bunlardan birinci dönem toplantıları 20 Mart–28 Haziran 1877; ikinci dönem toplantıları da 13 Aralık 1877 ile 16 Şubat 1878 tarihleri arasında yapılmıştır.<sup>26</sup> Her iki dönem toplantıları için ayrı ayrı seçimler yapılmıştır. Anayasanın ilanından önce bir seçim yasası hazırlanmıştı. Seçim yasasına göre 80'i Müslüman, 50'si gayrimüslim olmak üzere toplam 130 mebus seçilecekti.

Anayasada Osmanlı tebaası bir bütün olarak kabul edildiğinden Sırbistan ve Karadağ için Bosna'dan alınması istenilen toprakların verilemeyeceği Padişah tarafından Avrupalı güçlere açıklanmıştı. İngiltere Başbakanı Salisbury, konferans kararlarının Babiali tarafından reddi halinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açabileceğini ve bu savaşta Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyeceğini bildirmişti.<sup>27</sup>

Rusya, Kasım ayından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığına başlamıştı. Rusya'nın savaş yanlısı tutumunu tehlikeli gören Disraeli, Osmanlı

<sup>23</sup> Çavdar, a.g.e., s. 41.

<sup>24</sup> Vahid Çabuk, *Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Emre Yayınları, 2003, s. 37.

<sup>25</sup> Petrosyan, a.g.m., s. 906.

<sup>26</sup> bkz.: Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 235 -240; Bernard Lewis, "Why Turkey? The Development of Constitutional and Representative Government in the Otoman Empire and Turkey in the 19th And 20th Centuries", *Turkish Review of Middle East Studies Foundation for Middle East and Balkan Studies Vol. 8*, s. 10.

<sup>27</sup> Shaw, a.g.e., s. 225.

Devleti ve Rusya arasında başlaması an meselesi olan savaşı önlemek amacıyla Sırbistan ile Osmanlı arasında yeniden bir anlaşmanın yapılması ve Balkanlarda yapılması istenilen reformlar konusunda Büyük Güçlerin de katılımıyla İstanbul'da yeni bir konferansın gerçekleştirilmesini istemişti.<sup>28</sup>

Anayasanın ilanından sonra Padişah ve beraberindekiler Ahmet Midhat Paşa'nın azli için çalışmaya başlamıştı. İsteddiği atamaları ve azileri Padişaha kabul ettiremeyen Ahmet Midhat Paşa'nın saraya tepki göstermesi üzerine 5 Şubat 1877 tarihinde sadaret makamından alınmış ve yurtdışına sürgüne gönderilmiş yerine Ethem Paşa atanmıştı.<sup>29</sup> Anayasaya kendi istediği maddeleri ekleyen Padişahın yönetimi elinde tuttuğunun en güzel göstergeleri 1877 yılında Midhat Paşa'yı sürgüne göndermiş olması ve 1876 yılında ilan edilen anayasayı 1878 yılında yürürlükten kaldırmış olmasıdır. 1876 Anayasası ile Padişah otoriter gücü elinde tutmayı başarmıştı. Ahmet Midhat Paşa'nın sadrazamlıktan alınmasıyla yönetimi tamamen ele geçiren Sultan II.Abdülhamid, 19 Mart 1877 günü Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan nazırlar, ayanlar, temsilciler ve yabancı devlet adamlarıyla birlikte ilk Osmanlı parlamentosunun açılışına katılmıştı. Meclis-i Mebusan'ın başkanlığına Ahmet Vefik Paşa getirilmişti. İlk Osmanlı parlamentosu 120 milletvekilinden oluşan Meclis-i Mebusan ve Padişah tarafından tayin edilen Ayan Meclisi'den oluşmuştu.<sup>30</sup>

Meclisin açılış konuşmasında Padişah, daha önce yapılan reformların başarısızlığının sebebi olarak merkezden uzakta yapılan savaşları ve bu savaşların maliyenin kötü duruma düşmesine neden olduğunu, anayasanın devletin durumunu düzeltmeye yönelik iyi bir başlangıç olduğunu söylemişti. Kanun-i Esasi'nin ilanı ile reform hareketleri Osmanlı Devleti'nde büyük ivme kazanarak bir dönüm noktasını oluşturmuştu.<sup>31</sup>

Batılı anlamda bir anayasa olmaktan uzak olan Kanun-i Esasi, iki meclisten oluşmaktadır. Kanun-i Esasi, Mebuslar ve Ayanlardan oluşan ikili bir meclisi öngörmekteydi. Mebuslar Meclisi açık, Ayan Meclisi de kapalı oturumlarla çalışmaya başlamıştı. Mebuslar Meclisine her 50.000 erkek için bir mebus seçilecek

<sup>28</sup> **Bernard Lewis**, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara; TTK Basımevi, 2000, s. 164.

<sup>29</sup> **Çabuk**, *a.g.e.*, s. 38.

<sup>30</sup> **Lewis**, *a.g.e.*, s. 166.

<sup>31</sup> **Çavdar**, *a.g.e.*, s. 33.

şekilde gizli bir seçim yapılması öngörülürken, Ayanlar Meclisi ise Mebusan Meclisi üye sayısının üçte birini aşmaması kaydı üzerine padişahın atanması ile oluşacaktı. Anayasada belirtildiği gibi parlamento Meclis-i Mebusan ve Meclisi Ayan olmak üzere iki meclisten oluşmakta ve onayladıkları yasalar padişaha sunulmadan önce Bakanlar kurulu ve sadrazam tarafından onaylanması kabul edilmişti. Ayrıca milletvekillerinin meclisin çoğunluğu tarafından dokunulmazlığı kaldırılmadan tutuklanamayacakları ve meclisteki konuşmaların Türkçe olarak yapılması da kabul edilmişti.<sup>32</sup>

1876 Anayasası içerdiği hükümler bakımından devlete egemen olan sınıfın yerine daha çok bu egemenliğin pekiştirilmesine yardım etmiştir. Kanun-i Esasi'ye göre ömür boyu atanmış üyelerden oluşan bir senato ve devletin erkek nüfuzunun seçimiyle oluşan Meclis-i Mebusan'ın görev alanları farklı idi. Meclis-i Mebusan, anayasa ve maliye ile ilgili yasaları tartışma ve kabul etme hakkına sahipken Senato ise Meclis-i Mebusan'ın kararlarını kabul veya reddetme hakkına sahipti.<sup>33</sup>

1876 Anayasası, Avrupalı Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti içindeki gayrimüslim halka müdahalesini önlemek için onlara da bir takım haklar öngörüyor ve Yeni Osmanlı Cemiyetinin farklı görüşlerde olan üyelerini ortak bir alanda dengelenmesi için ortam hazırlıyordu. Anayasada Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşayan bütün tebaaya 'Osmanlı' denildiği ve alınan kararların hepsi için geçerli olduğu, tebaa arasında ayırım yapılmadığı belirtilmişti.<sup>34</sup> Alınan bu karar ile Büyük Güçlerin gayrimüslim halkı bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edilecek bir durumun kalmadığı gösterilmeye çalışılmıştı.

Anayasada Padişahın yaptıklarından dolayı kimseye karşı sorumlu olmadığı ama meclis üyelerinin hükümet yerine Padişaha karşı sorumlu olduğu kabul edilmişti. Sultan II. Abdülhamid'in, 7. maddede belirtildiği gibi yeni para bastırmak, savaş ve barışa karar vermek, parlamentoyu toplamak ve dağıtmak en kutsal hakları olarak kabul edilmişti.<sup>35</sup>

1876 Anayasasında kişilik hakları güvence altına alınarak Osmanlı Devleti halkının hangi dinden hangi ırktan olursa olsun hepsine 'Osmanlı' denilmesinin yanı

<sup>32</sup> Shaw, *a.g.e.*, 222.

<sup>33</sup> Petrosyan, *a.g.e.*, s. 906.

<sup>34</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 222.

<sup>35</sup> Shaw, *a.g.e.*, s. 221.

sıra, devletin resmi dilinin Türkçe, resmi dininin de İslamiyet olduğu belirtilmiş, mesken dokunulmazlığı kabul edilmiş, memuriyetlere atanmada yetenek ve başarı ön planda tutulmuştu.

1876 Anayasasında Padişahın üstün otoritesi 3. madde ile garanti altına alınmıştı. Bu maddede egemenliğin Osmanlı ailesinin en yaşlı erkek üyesinde olacağı belirtilmiştir. Anayasanın 4. maddesi ve 5. maddesi (113. madde) ile beraber Padişah, hükmetme gücünü elinde tutmayı garantilemişti.<sup>36</sup>

İlk Türk Anayasası özelliğini taşıyan Kanun-i Esasi'ye günümüzden 128 yıl önce Avrupa'nın bir çok ülkesinden önce ilan edilmişti. İlk Türk anayasasının başlıca özellikleri ise;

1-1876 Anayasası padişahın mutlak otorite ve haklarını sınırlamada başarısız olsa da kişi ve mülk dokunulmazlığı, basın özgürlüğünün kabulü gibi konularda başarılı olmuştur.

2-Parlamente sistem kabul edilmiştir.

3-Bireysel özgürlükler güvence altına alınmıştır.

4-Devlet sınırları içinde bütün halk, din farkı gözetilmeksizin eşit olma hakkını kazanmıştır.

5-Resmi dilin Türkçe olduğu ilan edilmiştir.

Midhat Paşa'nın yoğun çalışmasıyla hazırlanan anayasa taslağından geriye sadece meclisin dağıtılması durumunda, Padişahın altı ay içerisinde yeni bir meclis seçimine gidilmesi için alınan karar kalmıştı

1876 Anayasası bir yandan devletin dininin İslam olduğunu belirtirken diğer yandan da inanç özgürlüğünü garanti altına almıştı. Midhat Paşa'nın hazırladığı anayasa taslağından geriye "...meclisin dağıtılması durumunda padişahın altı ay içerisinde yeni bir meclis seçimine gitmeye zorlanmasını öngören" hükmü kalmıştır.<sup>37</sup>

Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıkların Anayasaya karşı oluşan tepkilerine bakınca anayasayı güvensiz bulduğu, Anadolu'daki halkın ise anayasanın yönetimdeki keyfi idareye son vermeyeceğini düşündüğü görülmektedir.

<sup>36</sup> **Kemal Haşim Karpaz-Robert W. Zens**, "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı", *TÜRKLER*, c. XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 875.

<sup>37</sup> **Petrosyan**, *a.g.e.*, s.906.

İstanbul Konferansı bitiminde Padişah, sadrazam Midhat Paşa'nın hem Osmanlı Devleti içinde hem de Büyük Güçlerin gözünde önemli bir şahsiyet olarak görülmesinden hoşlanmamıştı. Damadı Mahmut Celalettin Paşa'nın kıskırtması sonucunda Sultan II. Abdülhamid, Midhat Paşa'ya Namık Kemal Bey'in taşraya görevlendirilmesini söylemiş ama emrinin yerine getirilmediğini görmüştü. Bu vesile ile Ahmet Midhat Paşa'yı İstanbul Konferansı'nda başarısız olmakla suçlu bularak İtalya'ya sürgüne göndermeye karar vermişti. 5 Şubat 1877 tarihinde Padişah, Anayasanın 113. maddesine dayanarak Midhat Paşa'yı sadrazamlıktan alarak yurtdışına sürgüne göndermiştir.<sup>38</sup>

Midhat Paşa'nın yerine sadrazamlığa İbrahim Ethem Paşa'yı getirerek tekrar bütün gücü elinde toplayan Sultan II. Abdülhamid, Sırp Prensi Milan ile 28 Şubat 1877'de bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmaya göre Sırbistan'ın savaş öncesi durumuna geri döneceği ve Osmanlı Devleti'nin de sınır boyunca kale yapmayacağı ve bölgelerdeki grupları Sırbistan'a karşı desteklemeyeceğine dair karar alınmıştı. Sırbistan ile anlaşma yapılırken Karadağ barışa yanaşmamış ve Rus Çarının Osmanlı Devleti karşısındaki işini kolaylaştırabilmek için Osmanlı ile savaşın devam etmesini istiyordu.

II. Abdülhamid Anayasanın ilanının kabulüyle olası bir Osmanlı Rus savaşını önlemeyi tasarlıyordu.

Zoraki ilan edilen 1876 Anayasası uzun ömürlü olmamıştır. Anayasanın fazla yürürlükte kalmayacağını açıkça söylemeyen padişah 1877 Şubat ayında sadrazam Ahmet Midhat Paşa'yı görevden alarak üstü kapalı olarak amacını ima etmişti.

1870'li yıllarda Balkanlardaki isyan hareketleri, ortaya çıkan kıtlık ve bunun sonucunda da ekonomik durumun kısmi iflası ve Avrupa devletlerinin Balkanlardaki isyanlarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına ortam hazırlamıştır. Osmanlı aydınları devletin bu durumun içinden anayasanın ilanı ile çıkabileceğini düşünüyorlardı. Bu aydınların anayasanın ilanı için çabaları ne

<sup>38</sup> **Ercüment Kuran**, "II. Abdülhamid'in Büyük Devletlere Karşı Uyguladığı Siyasetin Esasları", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992 Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994, s. 28-29; **Shaw**, *a.g.e.*, s. 226.

kadar güçlü olursa olsun Balkanlardaki bunalım ve devamında olan 1876 yılında ortaya çıkan kriz olmasa idi anayasanın ilanı o dönemde oldukça zor olacaktı.

### 1.3 Osmanlı Rus Harbi (1877-1878)

XVI. yüzyılda kurulan Rusya, Osmanlı topraklarına doğru yayılma politikası izleyerek Karadeniz'in Kuzey Doğu kıyılarını ele geçirmiş ve XIX. asrın ortasına kadar bu bölgelerin bir kısmını işgal ederek sınırlarını genişletmişti. Rusya kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı Devleti egemenliğinde yaşayan Ortodoksları Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak amacıyla yoğun çaba harcamıştır. Yine bu doğrultuda 1865 senesinde Moskova'da büyük bir Panislavist kongre yapılmıştı.<sup>39</sup> Bu kongre sonrasında Rusya, politikasının ana hedefi olarak Balkan topraklarında yaşayan gayrimüslim halkın bağımsızlıklarını kazanmalarına yardım etmek olduğunu açıkça ifade etmiştir. Yine bu amaç doğrultusunda bölge halkını Babıali'ye karşı kışkırtmaya başlamıştı. Balkanlardaki Slav tebaanın ruhani otoritesinin İstanbul'daki patrikliğe bağlanmasıyla birlikte Slavlar dini işlerin yanı sıra dil, hukuk, eğitim alanında Müslüman halktan ayrı olarak bağımsız hareket etmekteydi. Bununda etkisiyle Slav tebaa 17. yüzyıldan itibaren Balkanlarda etkinliğini artırmaya başlayan Rusya'nın etkisi altına girmeye başlamıştı.<sup>40</sup>

Rus Çarı, Balkanlarda kendisine bağlı olacak ve Rusya'nın bölgedeki arzularını gerçekleştirmesini kolaylaştıracak Rus karakolunun kurulabilmesi için bağımsız bir Bulgaristan kurmayı hedeflemişti. Bunun içinde Tuna bölgesinin ele geçirilip buradaki Müslüman halkın bölgeden çıkarılması gerekiyordu. Bu amaç doğrultusunda Çar, Rus ordularının Balkanlarda bir an önce harekete geçmesini istiyordu.

Rusya, Boğazları kapatıp güvenliğini sağlamak için önce Osmanlı Devleti ile anlaşmak istemişti. Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni uğraştırdığı sırada arzuladığı fırsatı yakalayan Rusya, 1833'de Osmanlı Devleti ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı yapmıştı. Bu antlaşma ile Rusya, Babıali'ye Boğazları savaş gemilerine kapattırmayı kabul ettirebilmişti. Lakin bu durum 1839'da İngiltere ve

<sup>39</sup> **Turhan Şahin**, *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 10.

<sup>40</sup> **İlber Ortaylı**, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006, s. 64.

Fransa'nın sert tutumu dolayısıyla uzun sürmeyecekti. İngiltere'nin isteği doğrultusunda hazırlanan 13 Temmuz 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlara bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı olma ilkesi getirilmişti. Boğazlar Komisyonu ile Babıali, Boğazları bütün savaş gemilerine kapatılmasını Büyük Güçlerin onayı ile kabul etmiş oldu. Böylece Rusya'nın Akdeniz'e inmesine engel olan İngiltere, kendi ticaret yollarının güvenliğini de sağlamış oldu. Fakat Osmanlı Devleti'nin savaş durumunda Boğazları müttefiklerine açma hakkını elinde tutması Rusya'yı rahatsız etmişti. Bu tarihten sonra Rusya Hükümeti, Babıali'ye isteklerini savaş zoruyla dikte ettirme yolunu seçmişti.<sup>41</sup> Tüm bu gelişmelerin devamında Rusya, 1854 senesinde Osmanlı Devleti'ne karşı Kırım Savaşı'nı başlattı. Ama 1854 Kırım Savaşı'nda mağlup olan Rusya, Büyük Devletlerin isteği ile yapılan 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması'yla büyük bir yenilgi ve hayal kırıklığına uğramıştı. Kırım Savaşından sonra büyük değişiklikler başlamıştı. Kırım Savaşı Avrupalı güçlerin ilk defa Osmanlı Devleti ile beraber aynı tarafta yer aldıkları bir savaştı.<sup>42</sup> Savaş sonrasında Karadeniz, Rus ve Osmanlı savaş gemilerine kapalı hale getirilmiş ve her iki devletin de burada tersane bulundurmamasına karar verilmişti. İşte bu konu Rusya'nın telaşlanmasına sebep olmuştu. Kendisi Karadeniz'e inemezken Osmanlı Devleti ise Marmara Denizi'nden kısa bir süre içinde donanmasını buraya getirebilirdi. Rusya aleyhine olan bu maddeyi lehine değiştirebilmek için uygun zemin ve ortam sağlama arayışına başlamıştı.<sup>43</sup>

Rusya'nın Türk topraklarındaki genişlemesi Kırım Savaşı'nı kaybetmesiyle bir süreliğine durmuşsa da, 20 yıla yakın devam eden suskunluğu 1875'ten itibaren son bulmuştu. Balkanlardaki gayrimüslim halkı Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya teşvik etmeye başlayan Çar, Babıali'yi zor durumda bırakmak için de Avrupalı devletlerin desteğini almaya çalışmaktaydı. Rusya, Kırım harbindeki ağır yenilgi sonrasında (1853-56) idealini gerçekleştirmek amacıyla Panislavist politikasına devam ederek Osmanlı ve Avusturya egemenliğindeki bütün Slav

<sup>41</sup> **G. H. Bolsover**, "1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış", Çev.: Yuluğ Tekin Kurat, *Belleten*, c. XXX, S.: 117-120, 1960, s. 282.

<sup>42</sup> **Lewis**, a.g.m., s. 10.

<sup>43</sup> **Stephen J. Lee**, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev.: Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi, 2002, s. 88.

unsurların Rusya'nın desteği ile kurtarılmasına çalışıyordu.<sup>44</sup> 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasında bu politikanın derin etkileri olmuştu.

1856 senesinden 1870'e kadar Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için fırsat kollayan Rusya, Fransa ile Prusya (1870-1871) arasındaki savaşın Avrupa'daki güç dengelerini altüst etmesinden yararlanarak Paris Muahedesi'nin Karadeniz ile ilgili hükmünü tek taraflı olarak tanımadığını ilan etti. Rusya'nın böyle davranmasının en büyük sebebi, 1871'den önce İngiltere'den sonra dünyanın en güçlü devleti ve en iyi kara ordusuna sahip olan Fransa'nın Prusya karşısında yenilmesi ve Alman Birliğinin kurulması idi. Siyasi birliğini yeni tamamlayan Almanya'nın dış siyasetine şekil veren Bismarck, Avrupa sömürgecilik yarışına o dönemde katılmak amacıyla hareket etmekte idi. 1875 senesinden itibaren Avrupa'da yalnızlığa itilen Almanya hem bu yalnızlıktan kurtulmak, hem de diğer devletlerin Fransa ile işbirliği yapmasına engel olmak gayesiyle Avrupa emperyalist güçlerinin birbiri ile uğraşmasını istiyordu. Bismarck, güçlü bir Rusya istemiyordu fakat, her an Fransa ile işbirliği yapabilir düşüncesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikasında Rusya'yı desteklemeye karar vermişti. Rus Çarı, Alman İmparatorunun desteğini Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü olmak için değil, Balkanlarda Avusturya karşısında güçlü olmak ve Avusturya'ya kendi isteğini kabul ettirmek için istemişti.<sup>45</sup> 1875-1878 yılları arasında Almanya'nın desteğiyle hareket etmek isteyen Rusya, böylece Almanya'nın kendisine karşı olabilecek bir birlikteliğe müsaade etmeyeceğini düşünmüştü.<sup>46</sup> Aynı zamanda Almanya İmparatoru I. Wilhem, Doğu Sorunu'ndaki çözümsüzlüğün nedeni olarak İngiltere'nin Büyük Güçlerden ayrı olarak keyfi hareket etmesinden kaynaklandığını ve İngiltere'nin Rusya ile ortak hareket etme ihtimalini düşündüğünden Rus Çarına Osmanlı Devleti içinde bütün Hristiyanların durumunun iyileştirilmesinden yana olduğunu belirterek, Osmanlı-Rus Savaşı'nda Almanya'nın tarafsızlığı konusunda güvence vermişti.<sup>47</sup> Almanya'dan destek alan Rusya, Panislavist politikasının etkisiyle Balkanları karıştırmaya ve Ortodoks halkı da

<sup>44</sup> **Şerif Mardin**, *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*, Der.: Mümtazer Türköne-Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 93.

<sup>45</sup> **Marian Kent**, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çev.: Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 89, 1999, s. 143.

<sup>46</sup> **Bolsover**, a.g.m., s. 277.

<sup>47</sup> **Tuncer**, 19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, s. 141.

Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başlamıştı. Rusya'nın askeri ve maddi desteğinden güç bulan Bosna Hersekli asiler 1876 Haziranında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmişlerdi. Bunun üzerine Sırbistanlılar, Karadağlılar ve Bulgarlar Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmişti. Böylece Osmanlı Devleti, 2 Temmuz 1876 tarihinde Balkanlarda dört ayrı gayrimüslim halkın ayaklanması ile karşı karşıya kalmıştı.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı başlatan olay Hersek vilayetinin Nüvesin kasabasında 1875 senesinin yaz mevsiminde Osmanlı vergi memurlarına vergi vermek istemeyen Hristiyan tebaa ile Osmanlı askerleri arasında çıkan anlaşmazlıktı.<sup>48</sup> Balkanlarda vergi yüzünden çıkan tartışma kısa sürede büyümüş ve Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olmaktan çıkarak Avrupa'nın sorunu haline gelmişti. Hersek'te çıkan tartışma Bosna'ya yayılmış; Rusya, Sırp ve Karadağlılarında isyanları desteklemesiyle isyan bir süre sonra Balkanların bir çok yerine yayılmıştı. Rusya'nın Panislavist politikasıyla güçlenen Sırp'lar uzun bir süreden beri Osmanlı Devleti'ni uğraştırmaktaydı. Osmanlı ordularının Sırp'ları kesin bir yenilgiye uğratması üzerine Rusya, Panislavist politikasının Balkanlarda etkisini kaybetmeye başladığını görmüş ve zaman kaybetmemek üzere Osmanlı Devleti'ne Sırp'larla kısa bir sürede anlaşma yapması için ulti-matom vermişti.<sup>49</sup> Rusya savaş başlamadan önce Balkanlarda olduğu gibi Kafkasya'da da askeri tedbirler almıştı. Devamında sadece Kafkasya'ya değil Doğu Anadolu'ya da egemen olmak istiyordu. Rusya'nın hazırlıklarını fark eden Lord Salisbury, 20 Aralık 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bir rapor göndermişti. Buna göre İngiltere, Rus birliklerinin karşısında Osmanlı ordusunun fazla dayanamayacağını iddia ederek Babıali'nin savaşı önlemek için Bosna ve Bulgaristan'daki valileri Batılı elçilerin istediği şekilde atamasını önermişti.<sup>50</sup>

<sup>48</sup> **Bekir Sıtkı Baykal**, "93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi-Dün/Bugün/Yarın*, S.: 72-77, (Ocak-Haziran, 2003), s. 60.

<sup>49</sup> **Mehmet Hocaoglu**, *Abdülhamid Han ve Muhtıraları*, İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1989, s. 22.

<sup>50</sup> **Yücel Özkaya**, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi ve Sırasında Kafkaslar'ın Durumu", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001-İstanbul)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2003, s.92.

Rusya'nın isteği doğrultusunda ve diğer devletlerinde kabulü ile İstanbul'da Tersane Konferansı toplanmış ama konferans kararlarının kabul edilmeyişi üzerine de dağılmıştı. Rus Çarı Aleksandr, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşı başlatmak düşüncesiyle General İgnatiyef'i Avrupa devletlerinin de desteğini almak düşüncesiyle Avrupa'ya göndermişti. 31 Mart 1877 tarihinde Londra'da toplanan Avrupa devletlerinin delegelerine Rus elçisi İgnatiyef, Rusya'nın Karadağ'da bir miktar arazi ile yetineceğini, Bosna Hersek ve Bulgaristan'da da Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapmaması durumunda sadece Hristiyan halkı korumak adına buraları işgal edeceklerine dair açıklama yaparak onların desteğini almaya çalışmıştı.<sup>51</sup> Osmanlı Devleti'ne karşı başlatacağı savaşta Avrupalı Büyük Güçlerin desteği ile hareket etmeyi isteyen Rus Çarı, bu amaç doğrultusunda 31 Mart 1877'de Londra Protokolü'nün imzalanmasını sağlamıştı. 1876 İstanbul Konferansı'na katılan devletlerin imzaladığı Londra Protokolü'nde Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'nin tebaası olan gayrimüslim halk adına yeni reformların yapılması için Padişah ve yeni meclise protokol kararlarını kabul ettirmek üzere harekete geçmişlerdi. Babıali'nin bu kararlı tutumu üzerine Ocak ayı ile Osmanlı Rus harbinin başladığı 23 Nisan tarihleri arasında Osmanlı Devleti'ne siyasi baskı yapan Avrupalı devletler, İstanbul Konferansı kararlarını bir kez daha Londra Protokolü'nde Babıali'ye dikte ettirmek istemişlerdi.<sup>52</sup> Bu doğrultuda Padişahın protokolde belirtilenleri yapmaması durumunda Hristiyan halkın çıkarlarını korumak üzere Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareket edeceklerini bildirmişlerdi.<sup>53</sup> Ayrıca reformların yapılıp yapılmadığının denetlenmesi içinde İstanbul'daki elçiliklerinin görevlendirildiğini açıklamışlardı. Protokol kararlarını devletin egemenlik anlayışına aykırı bulduğunu açıklayan II. Abdülhamid, Avrupalı devletlerin isteğini kabul etmediğini bildirmişti.

Padişah, Osmanlı Rus Savaşı'na taraftar değildi. Padişahı savaşa ikna edebilmek için V. Murat'ın artık iyileştiği haberleri yayılıyor, öğrenciler ve halk savaşın gerekliliği konusunda savaş taraftarlarınca kışkırtılıyordu. Rus Çarı II. Aleksandr da savaş taraftarı değildi. Osmanlı Devleti'ndeki Paşalar gibi Rusya'da da Panislavist savaş taraftarı olan bir grup vardı. Bunlar savaşın olmasını istiyordu. Çar

<sup>51</sup> Hocaoglu, *a.g.e.*, s. 24.

<sup>52</sup> Baykal, "93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişki", s. 64.

<sup>53</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 134.

ise Nikşik gibi önemsiz bir kazanın Karadağ'a verilmesiyle savaşın önlenilebileceğini Babıali'ye bildirmişti. Sadrazam İbrahim Ethem Paşa, Çar'ın teklifini Anayasaya aykırı olduğunu belirterek böyle bir isteğin kabul edilmeyeceğini bildirmesi üzerine Çar savaşa karar vermişti.

Avrupa'da yapılan Rus propagandasında Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak olan savaşın amacı, Balkan Dağlarını geçerek İstanbul ve Boğazları ele geçirmek diğer taraftan da Kuzeydoğu Anadolu'ya gelerek Kars, Ardahan ve Erzurum'u alarak Babıali'ye Anayasanın ilanından önce toplanan İstanbul Konferansı kararlarını kabul ettirmek olarak açıklanıyordu.<sup>54</sup> Rusya, Panislavist yoluyla Balkanlı devletlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarını sağlayıp bu coğrafyanın kendi egemenliğine girmesi için uğraşıyordu. Rus Çarı, Meşrutî bir Osmanlı Hükümeti'nde kendisinin sözde haklarını savunduğu Sırlar ve Rumların mecliste temsil edilmesi durumunda Balkanlarda kendisinin fazla etkili olamayacağını biliyordu.

Rusya'nın Balkanlardaki siyasetini kendileri için tehlikeli bulan İngiltere, Avusturya ve Fransa Balkan isyanlarının Rusya'nın lehinde çözümlenmesini istemiyorlardı.<sup>55</sup> Büyük Güçler Balkan olaylarını savaşı ve Rusyasız çözmek amacıyla İstanbul'da Tersane Konferansı olarak anılacak olan bir konferansın toplanmasını sağlamışlardı. Özellikle Süveyş Kanalı'nın 1869 senesinde İngiltere'nin eline geçmesiyle, İngiltere Rusya'nın Akdeniz'e inmesine engel olmak için Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştı. 1875 yılında İngiltere, 1869'da açılan Süveyş Kanalı'ndan geçen ticaretin güvenliğini sağlamak için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana hareket ederken, Tuna nehri üzerinde ticaretini yapan Avusturya Macaristan'da buradaki çıkarlarının devamını istiyordu.<sup>56</sup> İngiltere Başbakanı Disraeli, Rusya'nın Panislavist yoluyla Balkanlarda egemenlik kurmasını istemiyordu. Bu yüzden de muhalifi Gladstone karşı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunurken Gladstone'de Disraeli'nin aksine Balkanlı ulusların

<sup>54</sup> Shaw, *a.g.e.*, s.230.

<sup>55</sup> Turhan Şahin, *a.g.e.*, s. 37.

<sup>56</sup> Yuluğ Tekin Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*. c. XXVI, S.:101-104, 1962, s. 569.

bağımsızlıklarını almasıyla bu ulusların Rusya'dan ayrılıp farklı siyaset izleyeceğini savunuyordu.<sup>57</sup>

Rusya, savaş öncesinde Balkanlarda Avusturya ile savaşmamak için onun desteğini almak isterken Osmanlı Devleti ile yapacağı savaşın kısa süreceğini düşünerek Balkanlı devletlerin (Romanya, Yunanistan, Sırbistan, ve Karadağ'ın) desteğini de reddetmişti. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığına başlamadan önce İran ve Afganistan sınırlarına doğru yayılmaya çalışıyordu.<sup>58</sup> Avusturya'nın Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Bosna Hersek'i işgaline izin veren Rus Çarı bu sayede Avusturya'nın Babıali'yi desteklemesine engel olmak istiyordu. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin de kendisi gibi çok uluslu olması sebebiyle doğal yollardan parçalanmasını kendisi için de uygun bularak diğer Avrupa devletleri ile beraber hareket etmeyi düşünmüştü. Rus Çarının amacını bilen Avusturya İmparatoru Metternich, Rusya'nın tek başına Osmanlı Devleti'ne savaş açması durumunda tarafsız kalacağını bildirmişti.<sup>59</sup> Metternich'in tutumunu dikkate alan Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy, Rus politikasının güvensizliğini bildiğinden Avusturya'nın İngiltere ile ortak bir siyaset izlemesi gerektiğini belirtmişti.

Güneye inmeye hazırlanan Rus kuvvetleri karşısında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana politika takip eden devletlerden yardım isteyen II. Abdülhamid'in çabası boşa çıkmıştı. İngiltere Başbakanı Disraeli, muhalifi Gladstone'nin Osmanlı Devleti aleyhine başlattığı karalama kampanyası karşısında Padişaha yardım edememiş ama Avusturya ile anlaşma yaparak Rusya'nın Avusturya ile yaptığı anlaşmayı geçersiz bırakmak için harekete geçmişti. Gladstone'nin yoğun propagandasının etkisiyle İngiliz kabinesinde Osmanlı Devleti'ne gerekli olan destek sağlanamamış, Osmanlı Devleti Rusya karşısında yalnız kalmıştı. İstanbul Hükümeti'nin yalnızlığı karşısında Rus Çarı II. Aleksandr, Balkanlardaki olayları bahane göstererek İngiliz kamuoyunu kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Osmanlı Devleti'ne karşı başlatacağı savaşta İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni destekleme ihtimaline son verdiğini düşünen Çar, bu esnada Avusturya'dan gelebilecek tehdide

<sup>57</sup> **Tuncer**, *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri*, s. 137.

<sup>58</sup> **Robert F. Baumann**, "Rusya'nın Türk Bölgelerinde Yayılması", Çev.: Nasuh Uslu, *TÜRKLER*, c. XVIII, Ankara: Teni Türkiye Yayınları, 2002, s. 582.

<sup>59</sup> **Hüner Tuncer**, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler (1853-1876)-Osmanlı'nın Kader Yılları, Ankara: Ümit Yayıncılık, Nisan, 2003, s. 135.

karşı da Almanya'nın desteğini almayı istemişti. Almanya Başbakanı Bismarck, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığına müdahalede bulunmayacağını açıklamıştı.<sup>60</sup> Çar Büyük Güçlerin desteğini sağlamak üzere harekete geçmişti. Rusya, Şark Meselesi'ni çözmek için Avrupalı devletlerden destek istiyordu.<sup>61</sup> İlk önce Balkanlarda savaşmak istemediği Avusturya ile 8 Temmuz 1876'da Reichstadt Antlaşması'nı bir süre sonrada 15 Ocak 1877 tarihinde Budapeşte Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştı. Bu antlaşmaya göre Rusya, Balkanlarda Avusturya'nın güvenliğini ve çıkarını tehdit edebilecek tek ve büyük bir Slav devleti kurmayacağına dair söz vermişti. Ayrıca Rusya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgalini kabul edeceğini bildirmişti.<sup>62</sup>

Bismarck ve Andrassy'nin tarafsızlığı konusunda güvence alan Rusya, Osmanlı Devleti hakimiyetinde Balkanlarda yaşayan gayrimüslim tebaanın bağımsızlığını istemekteydi. Rusya'nın bu tutumundan memnun olmayan hatta tehlikeli bulan İngiltere Başbakanı Disraeli, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştı. Fakat Disraeli'nin Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma politikasına karşı olan Gladstone, İngiltere'nin Balkanlardaki Osmanlı gayrimüslim tebaasının bağımsızlığını kazanmasına yardım etmekle Rusya'nın Balkanlardaki hakimiyetine son verebileceğini ve bu sayede de İngiltere'nin çıkarlarının korunabileceğini savunmaya başlamıştı.<sup>63</sup> İngiliz kabinesinde kendisine karşı olan güvensizlik üzerine Rus Çarı, Lord Derby'e İngiltere'nin korktuğu gibi Rusya'nın Süveyş Kanalını veya Mısır'ı işgal etme niyetinin olmadığını, İstanbul'un işgalinin de geçici olacağına ve Boğazlar konusunda ise Büyük Güçlerle eşitlik ilkesine göre davranacağına dair güvence vermişti.<sup>64</sup> Rus Çarının bu yaklaşımına karşılık olarak Lord Derby, 6 Mayıs 1877 tarihinde Rus Çarına bir nota vererek İngiltere'nin çıkarları tehlikeye girmediği sürece olası bir Osmanlı-Rus savaşında tarafsız kalacağını ama İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmesi durumunda sessiz kalmayacağını belirtmişti.

<sup>60</sup> **Tuncer**, 19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, s. 71.

<sup>61</sup> Bkz. **Arslan Topçubaşı**, *Batı ve Şark Meselesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/2495 Yayınlar Daire Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/273, Sera Ofset, 2000.

<sup>62</sup> **Oral Sander**, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, s.243.

<sup>63</sup> **Kent**, *a.g.e.*, s. 137.

<sup>64</sup> **Kent**, *a.g.e.*, s. 139-140.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mayıs 1877'den itibaren Osmanlı Devleti'ne sınırları dışından da yardım gelmeye başlamıştı. Her an başlama ihtimali olan savaşta Buhara ve Kaşgar Emiri ile Doğu Hindistan Müslümanları ve İstanbul'a gelen çok sayıda Polonyalılar ortak düşmana karşı Osmanlı safında savaşacaklarını bildirmişti. Bunların yanı sıra İstanbul'da bulunan Şeyh Şamil'in torunu Şamil Bey, Çerkezleri Ruslara karşı hazırlamakta, Afganistan Emiri İskender Bey de Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa hazır olduklarını bildirmişti.<sup>65</sup> Hindistan Müslümanları 10.000 liralık bağış yapmıştı. Mısır Hidivi de Padişahın emrine 20.000 kişilik bir kuvvet göndereceğini Babıali'ye bildirmişti. Gayri Müslimlerin İstanbul'daki temsilcisi olan Patrik Rusya'nın savaşı Hristiyanlık için değil aksine kendi menfaatleri için başlattığını belirterek Osmanlı Devleti içindeki bütün Ortodoksların Babıali'ye destek vermelerini istemiş; hahambaşı da fişek fabrikalarında çalışan Yahudilerin Cumartesi günleri de çalışabileceklerini belirten açıklamalar yapmıştı.<sup>66</sup>

Padişah çıkacak olan savaşta, Kafkasya'dan gelen göçleri devletin egemenliği altına alıp hem korumak hem de onları Rusya'ya karşı savaştırmak istemişti. Özellikle Rus zulmünden kaçan Çerkezler Osmanlı Devleti'ne yardım ederek bağımsızlıkları için mücadele etmek istiyordu.<sup>67</sup> 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi başladığı sırada Babıali Rusları zor durumda bırakarak biraz zaman kazanmak amacıyla Rus sınırındaki Çerkes ve Abazaları ayaklandırmaya çalışmıştı. 1877 Mayıs ayının ortalarında Osmanlı savaş gemileri Karadeniz'e geçerek Kafkas sahilindeki Suhum Kalesi'ni bombalamıştı. Bu sayede Rusların buraya asker sevk etmesini sağlayarak Rus birliklerini bir ölçüde de olsa bölmeye çalışmışlardı.<sup>68</sup>

Sultan II. Abdülhamid, İstanbul ve çevresinin korunması için Müslüman ve Hristiyanlardan oluşacak ve masraflarının hükümet tarafından karşılanacağı Sultaniye adında birliklerin kurulmasını istemişti. Ama katılımın az olması nedeniyle Padişah yine Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacak Milli Milis Teşkilatı

<sup>65</sup> **Kezban Acar**, "Kafkasya'da Rus İstilas ve Direniş Hareketleri", *TÜRKLER*, c. XVIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 519.

<sup>66</sup> **Mustafa Gencer**, "1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nde Alman Basınına Göre; Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti", Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle, I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 254.

<sup>67</sup> **Özkaya**, a.g.m., s.96.

<sup>68</sup> **Akdes Nimet Kurat**, *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Sevinç Matbaası, Kültür Bakanlığı Yayınları/1194, Kültür Eserleri Dizisi/150, 1990, s. 94.

(Nationalmiliz)'nın kurulmasını istemişse de gayrimüslimlerin (Ermeni ve Rum Patrikliğinin) isteksizliğinden dolayı bu teşkilat kurulamamıştı. Bu teşkilatın yerine sadece İstanbul'un korunması için Hassa-i Hümayun Ordusu'nun kurulmasına karar verilmişti. Bu orduya da gayrimüslimlerin alınmaması kararlaştırılmıştı. İstanbul dışında kurulmasına çalışılan Milli Milis Teşkilatı'na yine katılımın az olması sebebiyle bu sefer 150 bin kişilik İhtiyat Ordusu'nun kurulması için hazırlık çalışmalarına başlanmıştı. Bu ordunun kurulması için yapılan çalışmalara gayrimüslim halk kendilerinin askerliğe hazır olmadıklarını sadece savaştan sonra böyle bir birliğe dahil olabileceklerini söyleyerek Babıali'yi oyaladıkları için İhtiyat Ordusu da kurulamamıştı.<sup>69</sup>

Kırım mağlubiyetinin acısını çıkarmak için uygun zamanı bekleyen Rusya, Almanya'nın siyasi birliğini kurup ortaya çıkmasıyla bozulan Avrupa dengesinden yararlanmak için Osmanlı Devleti'ne karşı hareket planı hazırlamıştı. Akdeniz'in ve Boğazların koruyucusu olan İngiltere'nin tarafsız kalması ile Avusturya-Macaristan ile de bir anlaşma yapan Çar II. Aleksandr, Bulgaristan üzerinden saldırıya geçerek 3 ay gibi kısa bir zamanda İstanbul'a kadar gelmeyi planlıyordu.<sup>70</sup> Rus General Obruçef'in hareket planına göre Edirne'ye 80 günde varılıp Romanya ile birleşilecek aynı anda Osmanlı Devleti'ne karşı Kafkasya'da da bir cephe açılacak böylece Osmanlı ordusu ikiye bölünecek, Rusya Sırbistan ve Karadağ'a askeri yardımda bulunacak ve İstanbul'da 3-4 ay gibi kısa bir zamanda düşürülecekti.<sup>71</sup> Ruslar kendi savaş taktiği olarak Osmanlı Devleti topraklarına aynı anda hem Balkanlardan hem de Kafkasya'dan saldırıyı planlıyorlardı. Rus planına göre Osmanlı askeri gücü ikiye bölünecek ve Rus işgalci kuvvetleri Balkanlarda fazla zorlanmadan İstanbul'a kadar gelebilecekti. Rusya Osmanlı Devleti'nin Tuna boyunda ve Karadeniz'de egemen durumda olmasını planları açısından tehlikeli buluyordu. Bu sebeple kendi güzergahlarını koruyabilmek için Tuna Nehrinin sol sahilini daimi işgal altında tutmayı planlıyordu. Rus harp planına göre öncelikle Tuna Nehri geçilerek Balkan geçitlerine kadar gelinecek sonra da Balkan geçitlerini aşan Rus ordusu Meriç Vadisi ile Edirne'yi işgal edecekti. Edirne'nin alınması ile isteklerini Babıali'ye kabul

<sup>69</sup> Gencer, a.g.m., s. 256-257.

<sup>70</sup> Yuluğ Tekin Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, c. XXVI, S.: 101-104, 1962, s. 567.

<sup>71</sup> Y. T. Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", s. 584.

ettiremediği takdirde İstanbul işgal edilecekti.<sup>72</sup> Rusya'nın harp planı karşısında İstanbul Hükümeti'nin ciddi bir saldırı planı yoktu.

Çar ve Rus Komutanlığı hareket güzergahı olarak Zıştovi ve Niğbolu'dan orduyu Tuna Nehrinin sağ tarafına geçirmeyi kararlaştırmıştı. Tuna Nehrinin sağ tarafına geçtikten sonra Tırnova üzerinden en yakın Balkan geçitlerinden geçerek Meriç Vadisi ve Edirne'ye inmeyi planlayan Rus Ordu Komutanı Grandük Nikola Nikolaviç hazırladığı hareket planını 16 Mart 1877 tarihinde Çar II. Aleksandr'a sunmuştu. Nikolaviç'in planı Balkanlardaki Rus kuvvetiyle vakit kaybetmeden hareket ederek Edirne'ye kadar gelmek idi. Nikolaviç'in acele etmesinin sebebi ise Tuna Nehrini kabarmadan geçmekti. Çünkü Tuna nehri kabardığı zaman Nisan başından Haziran sonuna kadar geçilmesi imkansız hale geliyordu.<sup>73</sup>

Rusya, İstanbul'un kapılarının açılması için önce Avusturya-Macaristan'ın Rus ordusu karşısında mağlup olması ve böylece bütün Slavların birleştirilmesi, Avusturya'dan Galiçya'nın ve Romanya'dan da Besarabya'nın alınmasının şart olduğunu biliyordu.<sup>74</sup> Rusya'nın bu planında önce Avusturya-Macaristan'ın sonra da Osmanlı Devleti'nin yenilmesi gerekiyordu. Fakat Rusya Balkanlarda Avusturya-Macaristan ile savaşı göze alamamıştı. Çünkü Avusturya-Macaristan'a savaş açtığı an Fransa ve İngiltere Rusya'ya karşı savaş açabilirdi. Bu sebepten dolayı Avusturya-Macaristan'ın desteğinin alınması gerekiyordu.

Osmanlı ordusunun kuvvet sayısı 150 bin civarında iken Rus ordusu Kafkas cephesindeki birlikler hariç 260 bin kişi idi. Rus komutan Nikolaviç Rus birliklerini Osmanlı kuvvetlerinin toplanma düzenine göre şekillendirmişti. Rus komutan Nikolaviç, Osmanlı ordusunun kuvvet sayısını ve yığınakları hakkında detaylı bilgi sahibi idi. Aldığı bilgilere göre Osmanlı askeri gücü üç hatta toplanmıştı. Osmanlı ordusunun birinci hatta Vidin'den Karadeniz'e kadar Tuna boyunca 92 bin er, ikinci hatta Niş'ten Varna'ya kadar 33 bin er, üçüncü hatta da Sofya'dan Edirne'ye kadar, Balkanlar gerisinde 20 bin ve İstanbul'da da 13 bin eri vardı.<sup>75</sup> Bu hatlar dışında

<sup>72</sup> **H.Hikmet Süer**, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 55.

<sup>73</sup> **İ Halil Sedes**, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. VII, İstanbul: Askeri Matbaa, 1940, s. 7.

<sup>74</sup> **Y. T. Kurat**, "1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin Sebepleri", s. 571.

<sup>75</sup> **Sedes**, *a.g.e.*, s. 8.

Osmanlı kuvvetlerinin Tuna üzerinde bir filosu bulunmaktaydı. Ayrıca Silistre, Rusçuk ve Vidin kaleleri de teçhizat bakımından donanmıştı.

Rusya'nın karşısında Osmanlı Devleti'nin Batı hükümetleri arasında hiç müttefiki yoktu. Babıali'yi destekleyici görünen İngiltere, Süveyş Kanalı, Mısır ve Hindistan Yolu sebebiyle önce savaşın seyrine engel olmayarak savaş sonrasında zayıf ve yorgun düşecek olan Rusya ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak mevcut meseleleri kendi lehine halletmeyi düşünmekteydi. Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında durum böyle iken devlet içinde çok kısa bir dönem içerisinde üç padişah değişmiş bu süre içinde de üst kademedeki memurlar arasında da sık sık aziller yapılmış olduğundan bürokraside bir düzensizlik vardı.

Rusya savaş planını uzun yıllardan beri yaptığı için bütün hazırlıklarını gözden geçirerek mevcut duruma ve karşılaşılabilecekleri sorunlara göre yapıyordu. Oysa Osmanlı Devleti'nin olası bir savaş için önceden hazırlanmış bir harp planı yoktu. Babıali, harp hazırlıklarını önceden hazırlanan bir plana göre değil gelişen duruma göre verilen emirlere göre yapıyordu.<sup>76</sup> 24 Mart 1877 tarihinde Sadrazam, Serasker, Hariciye Nazırları, Tophane Müşiri ve Serdar Abdülkerim, Ahmet Muhtar Paşa, Genelkurmay Başkanı Mahmud Mesud Paşaların katılımıyla sarayda toplanan kurultayda devletin askeri ve durumu görüşülerek savaş planı hazırlanmıştı. Alelacele hazırlanıp Padişaha sunulan harp planına göre Tuna ve Kafkasya Cepheleeri savunmada kalacak ve Karadeniz donanmayla kontrol altında tutulacaktı.<sup>77</sup> Yine bu savaş planına göre Rus ordusunun karşısında Osmanlı kuvvetinin zayıf bulunmasından dolayı ülke sınırları içinde müdafaada kalınması, Hersek'te bulunan Süleyman Paşa ve ordusunun İşkodra ve Yenipazar firkalarını da alarak Karadağ'a karşı saldırıya geçilmesi, Ahmet Muhtar Paşa'nın Anadolu Ordusu Komutanlığına atanması, Karadeniz'de bulunan Osmanlı donanmasının Rus sahillerine nümayişlerde bulunması, Tuna boyundaki ve sınırlardaki kalelerin yeniden istihkam edilerek eksikliklerinin giderilmesine çalışılması gibi kararlar alınmıştı.<sup>78</sup>

Savaş öncesinde Osmanlı kuvvetleri yedi ordu biçiminde İstanbul, Şumla, Manastır, Erzurum, Şam, Bağdat ve Yemen'de konumlandırılmıştı. Kırım

<sup>76</sup> Süer, *a.g.e.*, s. 52.

<sup>77</sup> Şahin, *a.g.e.*, s. 46.

<sup>78</sup> Sedes, *a.g.e.*, s. 12-13.

Savaşı'ndaki teçhizat şimdi daha donanımlı hale getirilmişti. Hazırlanan Osmanlı ordusu 134.000 piyade, 20.500 süvari ve 15.000 topçudan ibaretti. Osmanlı donanmasına da önem veren Sultan II. Abdülhamid'in savaş öncesinde 16 zırhlı ve 116 savaş gemisiyle, savaşa hazır 5000'den fazla deniz askeri vardı.<sup>79</sup> Fakat Maliyenin içinde bulunduğu durumdan dolayı askerlerin maaşlarını almalarındaki düzensizliğe çözüm bulunamamıştı.

İstanbul ve Londra Konferanslarında Avrupalı devletlerinde kendi isteğine ılımlı yaklaştığını düşünen Rusya, İngiltere ve Almanya'nın tarafsızlığına dair güvence aldıktan sonra 19 Nisan 1877 tarihinde Babıali'ye karşı aldığı savaş kararını bir bildirge yayınlayarak Avrupalı Devletlere göndermişti.<sup>80</sup> Bu bildirmede Rusya, İstanbul Hükümeti'nin Balkanlardaki karışıklıkları düzeltmediği, Hristiyan halkın durumunu iyileştiremediği, kendisinin ve Avrupa'nın verdiği öğütleri dikkate almadığını söyleyerek Osmanlı Devleti'ne savaş açtığını belirtmişti.<sup>81</sup> Rusya'nın İstanbul maslahatgüzarı Nelidof, Hariciye Nazırı Safvet Paşa'ya 24 Nisan 1877 tarihinde Çar II. Aleksandr'ın 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nı başlatan harp ilanını vermişti.<sup>82</sup> Yine aynı gün Babıali'nin Rusya'daki elçisi Tefvîk Bey'e iki ülke arasındaki ilişkinin bittiğini söylenerek pasaportu verilerek İstanbul'a dönmesi istenmişti. Osmanlı Devleti'nin askeri kuvveti karşısında teçhizat bakımından eksiği olan Rus ordusunun komuta gücüne inanan Rus Çarı, ordusunun Romanya topraklarından geçmesi için Romanya Hükümetinden izin aldıktan sonra Osmanlı Devleti üzerine harekete geçmişti.<sup>83</sup>

### 1.3.1. Balkan Cephesi

Osmanlı Hükümeti, Rus Çarının Avrupa'da takip ettiği propagandaya karşılık olarak Rus kuvvetlerine karşı hemen savunma hattı oluşturulması için çalışmalara başlamıştı. Balkanlarda Ruslara karşı birinci savunma hattı Tuna boyunca kurulmuş Silistre, Rusçuk, Niğbolu ve Vidin'de yedek kuvvetler

<sup>79</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 145.

<sup>80</sup> Muhammed Kemaloğlu, "Kırım Savaşı ve Sonrası", *Osmanlı-Rus İlişkilerinde 1850-1900'lü Dönem Gelişmeleri*, www.turkhaber.org/231.html(10.07.2006).

<sup>81</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler., s. 143.

<sup>82</sup> Şahin, *a.g.e.*, s. 44.

<sup>83</sup> Shaw, *a.g.e.*, s. 229.

hazırlanmış, ulaşımın rahat olması için de Varna ve Vidin arası yeniden düzenlenmişti. İstanbul Hükümeti'nin ikinci savunma hattı Balkan Dağları idi. Buradaki hattın kuvvetleri Sofya, Varna ve Şumlu'daki üslerden karşılanmış; Rusların Boğazlara saldırısını önleyebilmek için Çanakkale'deki birliklerin yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştı.<sup>84</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın birinci cephesi olan Rumeli Cephesi, Balkan Yarımadasının doğu kesimini kapsamaktadır. Tuna Cephesinin karargahı, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Deliorman bölgesindeki Şumnu şehrinde bulunmakta ve bu cephenin komutanı Müşir Abdülkerim Nadir (Abdi) Paşa idi. Osmanlı kuvvetlerinin karşısındaki Rus taarruz kuvvetini Prens Şakovski komuta ederken genel komuta General Skobeleff'te idi.<sup>85</sup>

Osmanlı ordusu batıda üç cephe halinde hazırlanmıştı. Bunlar Tuna Şark Ordusu Müşir Mehmet Paşa Komutasında, Tuna Garp Ordusu Müşir Nuri Paşa Komutasında ve Balkan Ordusu Müşir Süleyman Paşa Komutanlığında idi. Tuna Şark Ordusu Rusçuk, Razgrat, Eskicuma, Osmanpazarı hattında 63 piyade taburu, 6 süvari alayı ve 16 bataryası ile mevcuttu. Balkan Ordusu'nun Eskizara'da 48 tabur piyade ve 6 bataryası vardı. Tuna Garp Ordusu'nun ise Plevne ve Lofça'da 39 tabur piyade, bir alay süvari ve 10 bataryası mevcuttu.<sup>86</sup> Bu üç ordudan Tuna Şark Ordusu iki defa Plevne'de Rusya karşısında başarı kazanacaktı. Balkan Ordusu Eskizara'da General Gurko komutasındaki Rus ordusunun Balkan geçitlerine kadar çekilmesini sağlayacaktı. 40.000 kişilik ordusuyla Osman Paşa Vidin'de, Süleyman Paşa Karadağ'da, Asya cephesinde Muhtar Paşa ve Şumlu'da 50.000 askerle Abdülkerim Paşa Nisan 1877'de Ruslara karşı konumlanmıştı.<sup>87</sup>

Savaşın başladığı sene 1877'de Batıda Rumeli Cephesinde Osmanlı Devleti'nin Dobruca'dan Niş'e kadar olan bölgesindeki askeri kuvveti 186 bin, Kafkas Cephesinde ise 90 bin askeri gücü vardı. Her iki cephede toplam 276 bin subay ve eri vardı. Öte yandan Paris Antlaşması ile Karadeniz'deki tersanelerini yıkan ve donanmasını Karadeniz'den Baltık Denizi'ne götüren Rusya, denizde

<sup>84</sup> Shaw, *a.g.e.*, s. 230.

<sup>85</sup> Ayşenur İslam-Ali Atalay, "Plevne Müdafaası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, S.: 21, (Kasım 1986), s. 34.

<sup>86</sup> Sedes, *a.g.e.*, s. 27.

<sup>87</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 146.

istediği güce kavuşmuş değildi.<sup>88</sup> Osmanlı kuvvetlerinin karşısında Rus ordusunun Balkanlarda 120.000'den fazla Asya'da da 60.000 kadar askeri vardı.<sup>89</sup> Savaşın başlamasından önce Rusya'nın Karadeniz'de 14, Tuna nehrinde de 10 adet muharebe gemisi vardı.

93 Harbi olarak anılan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı başlamadan önce Batı Cephesinde Osmanlı Devleti ile Rusya'nın karadan herhangi bir sınırı yoktu. Rus birliklerinin Batı Cephesinde Osmanlı kuvvetlerine taarruz edebilmesi için başlangıç için bir bölgeye ihtiyacı vardı. Rus ordusunun Balkanlardan geçişini kolaylaştırmak gayesiyle Çar, Osmanlı Devleti'ne Prenslik olarak şeklen bağlı olan Romanya ile işbirliği yapmak için harekete geçmişti. Balkanlardaki Osmanlı tebaası Slav ve Ortodoks olup, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Sırbistan ve Karadağ Rusya'yı desteklemekteydi. Rusya ile ilişkileri iyi olmayan Romanya, Osmanlı Devleti'ne başvurarak bağımsızlığını istemiş bu şartla Osmanlı Devleti'ne yardım edeceğini bildirmişti. Halkının çoğunluğu Rus düşmanı ve Türk dostu olan Romanya, yaptığı teklife Babıali'nin olumlu yaklaşmaması üzerine Çarın Besarabya'yı almak istediğini bildiği halde yapılan bağımsızlık vaadiyle Rusya'nın yanında savaşa girerek Osmanlı Devleti egemenliğinden ayrılmayı planlamıştı. Rusya Hükümeti bir yandan askeri planını uygularken diğer yandan da siyasi yönden gerekli girişimleri yapıyordu. Bu doğrultuda Avusturya-Macaristan ile Budapeşte Antlaşması'nı yaparak kendisine destek sağlamıştı. Balkanlı devletlerin de Rusya'yı desteklemeleri üzerine, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sadece Rusya'ya karşı değil aynı zamanda Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Yunanistan gibi dört Balkan devletine de karşı yapılmıştı. Rus Çarı, Rus birliklerini Şıпка'dan Doğu Rumeli'ye buradan da Edirne'ye hatta İstanbul'a kadar gelerek Babıali'nin kendi şartlarını kabulünden başka seçenek bırakmak istemiyordu.

Rusya'nın hareket planı, Tuna'yı geçip Balkan geçitlerini aşarak Meriç Vadisi ile Edirne'yi işgal etmek ve Edirne'nin alınması ile isteklerini Babıali'ye kabul ettiremediği takdirde de İstanbul'a kadar gelmekti.<sup>90</sup> Balkan Dağlarının kilitleri olan Şıпка Geçidi 19 Temmuzda Rusların eline geçmişti. Böylece Osmanlı

<sup>88</sup> Süer, a.g.e., s. 38-43.

<sup>89</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 145.

<sup>90</sup> Süer, a.g.e., s. 55.

ordusunun bir kısmı Balkan dağları ile Tuna nehri arasında kuzeyde kalırken diğer kısmı da Balkan dağlarının kuzeyinde kalarak Osmanlı birlikleri iki parçaya bölünmüştü. Dolayısıyla bu da Rusya'nın işini kolaylaştırmıştı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi başladığı sırada Babıali, Rus ordusunu zor durumda bırakmak amacıyla Rus sınırındaki Çerkez ve Abazaları ayaklandırmaya çalışmıştı. 1877 Mayıs ayının ortalarında Osmanlı savaş gemileri Karadeniz'e geçerek Kafkas sahilindeki Suhum Kalesi'ni bombalayarak Rusların buraya asker sevk etmesine neden olmuş ve Rus birliklerini bir ölçüde de olsa bölmüştü.<sup>91</sup>

Rusya yeni savaş hazırlıkları ve planı içindeyken Osmanlı ordularının taarruzda bulunacağına dair haberler gelmekte idi. Rus ordu karargahına gelen bu haberler üzerine Plevne ve Lofça taraflarında oluşturulan yeni cephenin komutasını Grandük Nikola, General Zotov'a verdi. Osmanlı Devleti Plevne cephesinde Rusya karşısında kazandığı üstünlüğü devam ettirememişti. Rusya hemen bozulan ordusunu takviyelerle yeniden güçlü bir duruma getirmişti. Yine bu sırada Romanya'nın ordusu Niğbolu'da Tuna'nın sağ tarafına geçerek buradaki kaleye yerleşmişti.<sup>92</sup>

23 Nisan 1877'de Babıali ile her türlü siyasal ve diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklayan Rusya Balkanlarda ilk hareketinde ordularının bir kuvvetini Dobruca'ya sevk ederken diğer bir kuvvetini de Rusçuk ve Niğbolu'dan geçirerek Zıştovi'yi almak için harekete geçmişti. Bulgarların yardımıyla da işleri kolaylaşan Ruslar, 27 Haziranda vuku bulan Zıştovi Muharebesi'nden sonra Zıştovi'yi ele geçirmişti. Daha sonra Osmanlı kuvvetlerinin ikinci savunma hatlarını birbirinden ayırmak gayesiyle Rus kuvvetleri 7 Temmuz da yapılan Tırnova Muharebesi'yle Tırnova'yı alarak Kuzey Bulgaristan'a yerleşmeye başlamıştı. Tırnova'nın düşmesiyle Rus birliklerine Edirne'nin yolu da açılmıştı.<sup>93</sup> Rus birliklerinin Tuna nehrini aşarak Tırnova'ya kadar gelmesi Doğu Cephesi'nde birbiri ardına kazanılan zaferleri gölgelemişti. Rus kuvvetlerinin işgaline daha fazla dayanamayan Niğbolu 15 Temmuzda yapılan savaş sonrasında işgale uğramıştı. 17 Temmuz'da Kızanlık, 18 Temmuz'da Şıpka Muharebeleri vuku bulmuştu. Niğbolu'nun da düşmesi üzerine

<sup>91</sup> A. N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 94.

<sup>92</sup> Karal, a.g.e., s. 46-47.

<sup>93</sup> Songül Çolak, "93 Harbi Öncesi ve Esnasında Alman İmparatorluğu-Osmanlı Devleti İlişkileri: Bismarck'ın Politikası", Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 250.

Sultan II. Abdülhamid, Balkanlarda bulunan birliklerin komutanlarını değiştirmişti. Balkan geçitlerinin savunmasına getirilen Süleyman Paşa, komutasındaki bütün askerleri deniz yoluyla Dedeağaç'a sevk ederek buradan Kuzey Bulgaristan üzerine harekete geçmişti. Buradaki Rus kuvvetleriyle çarpışan Süleyman Paşa düşman askerlerinin Şıpka Geçidi'ne kadar geri çekilmesini sağlamıştı. Rus orduları Zıştovi'den sonra Vidin'i ele geçirmiş, Tuna Nehri'nden Plevne'ye kadar gelmiş ama Osman Paşa'nın savunduğu Plevne'yi alamamıştı. Plevne, Rus ordularının hareketinin yavaşlamasına sebep olmuştu. Osmanlı ve Rus kuvvetleri Plevne önlerinde yeniden karşılaşmıştı. Rusya ve müttefikleriyle 19 Temmuz-12 Eylül tarihleri arasında yapılan üç Plevne Muharebesinde de Rus kuvvetleri Osmanlı ordusu karşısında mağlup olmuştu. İkinci Plevne Muharebesi güneyden Servi ve Lofça bölgelerinden gelen taarruz ile başlamış olmasından dolayı Rusya Sefer Ordu karargahını buraya taşımıştı.<sup>94</sup>

Vidin'de bulunan Osman Paşa Plevne'yi tahkim ederek Rusların burayı geçmesine engel olmak amacındaydı. Bu sırada Hersek'te bulunan Süleyman Paşa güneydeki Osmanlı kuvvetleriyle birleşerek Rusların yolunu kesmek istiyordu. Ama aradaki mesafe fazla idi. Kumandası altındaki 25 bin kişilik kuvveti zayıyata uğratmak istemediğinden ordusunu Adriyatik sahilinden gemilere bindirerek Meriç yakınında Dedeağaç mevkiinde karaya çıkartarak trene bindirmiş ve Kızanlık yakınında da indirerek birliklerini Şıpka Geçidi'nin güneyinde mevzilendirmişti. Plevne'de bulunan Osman Paşa, ilk Rus taarruzunu püskürterek Rus ordusunu askeri malzeme kaybına uğratmıştı. Bu yenilginin intikamını almak isteyen Rus birlikleri, Romanya ordusunun takviyesiyle güçlenmiş ama ikinci defa bozguna uğratılmıştı. Osman Paşa'nın Plevne'de Rus ordusuna karşı kazanmış olduğu bu üçüncü zafer sonrasında Padişah, Osman Paşa'ya çektiği bir telgrafla kendisine Gazilik unvanını verdiğini belirtmişti.<sup>95</sup> Şıpka Geçidi'ni korumaya çalışan Süleyman Paşa'nın Rus ordusu karşısında güçsüz ve zor durumda kaldığını gören Mehmed Ali Paşa harekete geçerek 22 Ağustosta "Ayazlar Meydan Muharebesini", 30 Ağustosta "Kara Hasan", 5 Eylülde "Ablova" ve "Kaçilova" Muharebelerini kazandı. Ama bu başarılar

<sup>94</sup> **Sedes**, *a.g.e.*, s. 1; Plevne Muharebeleri için bkz. **Charles S. Ryan**, *Plevne'de Bir Avusturalyalı*, Çev.: Ali Rıza Seyfioğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005, s.99-218.

<sup>95</sup> **M. Metin Hülagü**, *Gazi Osman Paşa (1833-1900) (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993, 168.

devamlı takviye alan Rus birlikleri karşısında zaferler kazanılsa da pek önemli olmadığını gösterdi. Aldığı güçler sayesinde eksikliklerini gideren Rus birlikleri, 21 Eylülde tekrar taarruza geçmişti. Çakırköy Meydan Muharebesi'nde Mehmed Ali Paşa'yı yenen Rus kuvvetleri ilerlemeyi sürdürdüler.<sup>96</sup>

4 Aralık 1877 tarihinde Deli Fuad Paşa'nın kazandığı "Elena Meydan Muharebesi" Rus birliklerinin zayıflamasıyla sonuçlanmıştı. Ama Osmanlı ordularının bu başarısı kısa sürmüştür. Çünkü 11 Aralıkta Tırnova'yı Rus birliklerinden geri almak üzere harekete geçen Süleyman Paşa'nın Maçka Meydan Muharebesi'ni kaybetmesiyle Plevne, Rusya'nın eline geçmiş oldu.

Plevne yenilgisinin üzerine, içinde bulunduğu güç durumdan kurtulabilmek için Romanya'nın müttefiklik teklifini bu kez kabul eden Nikola, Romanya ile müzakerelere başlamıştı. Romanya Prensi Şarl ile mutabakata varan Nikola saldırı planını değiştirerek Vidin ve Sofya üzerinde yeniden plan hazırlanmasını istemişti. Nikola'nın bu isteği Rus ordusunun depolarının da değiştirmesini gerekli kıldığından Rusya'ya ayrıca bir masraf da çıkmış olacaktı.<sup>97</sup> Rus ordusu, Osmanlı kuvvetlerinin kendilerini iki defa Plevne'de mağlubiyete uğratması sebebiyle savaşta beklenenleri azalmıştı. Ama Osmanlı ordularının bu başarıyı kullanamamaları nedeniyle Rus birlikleri bundan yararlanmasını bilmişlerdi. Rusya'nın ikinci defa Plevne'de yenilmesi, Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin başarılı olabileceğine dair bir ortamın oluşmasını sağlamıştı. Tarafsız kalan İngiltere Babıali'ye gerektiğinde yardım edebileceklerini ima etmeye başlamıştı. İngiltere'nin durumundan şüphelenen Rus Prens Gorçakov, Lord Derby'e yazdığı bir mektupta İstanbul hakkında siyasi, askeri ve ticari bakımından büyük devletlerin ortak bir karar alınmasından yana olduğunu bildirerek İngiltere'nin tarafsızlığının devamını istiyordu. 12 Eylül'deki Üçüncü Plevne yenilgisinden sonra Rus birlikleri Romanya'dan aldıkları takviye güç ile buranın güneydoğusundaki Lofça'yı işgal ederek şehri üç cihetten kuşatmıştı. Plevne'de bulunan Osman Paşa'nın birlikleri Sofya'dan gelen mühimmat yardımını Rusların engellemesine rağmen alabilmekteydi. Plevne'de bulunan Osmanlı askerinin direnişini kırmak amacıyla 28 Ekimde Rus birlikleri Sofya ile Plevne arasındaki yolu kapatarak Osmanlı kuvvetlerinin yardım almasına engel olmuşlardı.

<sup>96</sup> Ryan, *a.g.e.*, s.99-218.

<sup>97</sup> Sedes, *a.g.e.*, s. 13.

Osmanlı ordusunda ise erzak bitmeye başlamış ve askerin kıyafeti de kış şartlarına uygun bir halde değildi.<sup>98</sup> İstanbul’da bulunan Müşir Süleyman Paşa, Müşir Mehmet Ali Paşa ile Müşir Rauf Paşa’ya Plevne’ye yardım yolunu açarak Osman Paşa’ya yardım etmeleri için emir göndermişse de komutanlar arasındaki kıskançlık sebebi ile Başkomutanın emri yerine getirilmemişti. Rus birlikleri karşısında daha fazla dayanamayan Osman Paşa bu durumda son çare olarak düşman kuvvetlerini yararak Plevne kuşatmasından çıkma konusunda karar almıştı. Osman Paşa, Aralık ayına gelince mevsim şartlarının etkisiyle Plevne çemberinden çıkabileceğini düşünüyordu. Balkanlardaki Rus ordusunun Başkomutanı olan Nikola, Osman Paşa’ya bir mektup göndererek Rus ordusunun gücünü ve ele geçirdikleri yerleri söyleyerek teslim olmasını başka bir seçeneğinin olmadığını söyleyerek teslim olmasını istemişti.<sup>99</sup> Rus Başkomutanı Grandük Nikola’nın teslim mektubunu reddeden Osman Paşa, 10 Aralık 1877 gecesini bu çemberi yarmak ve Sırbistan önlerindeki Osmanlı kuvvetleri ile birleşmek üzere harekete geçmişti. Alınan yenilgi sonucunda yaralanan Osman Paşa, Mirliva Tevfik Paşa’yı Rus karargahına göndererek teslim olacağını bildirmişti. Rusları bir süre oyalayan Plevne şehri 4 ay 23 gün sonra Rusların eline geçmiş oldu. Plevne, 4 ay gibi bir süre Rusların planlarının gecikmesine, Rusya ve Romanya birliklerinin birleşmesine engel olmuştu.<sup>100</sup>

Balkanlarda Plevne’de Süleyman Paşa doğuda da Ahmet Muhtar Paşa’nın birlikleri karşısında başarı kazanamayan Rus Çarı, farklı yollar aramaya başlamış ama uluslar arası siyasal ve diplomatik baskılar altında da fazla bir destek bulamamıştır. Bu sebeple Gorçakov ile beraberindekiler Büyük Güçlerin her an müdahale edebileceği ve savaşın uzun sürmesinden dolayı Rusya’da ihtilalin çıkma olasılığını düşünerek Balkan dağlarına kadar uzanacak özerk bir Bulgaristan devletini kurmakla Osmanlı-Rus Savaşına son vermeyi düşünüyordu.<sup>101</sup> Bu sırada İngiliz Başbakanı Disraeli, kabineden gerekli desteği alarak İngiliz filosunu Osmanlı Devleti’ne yardım etmesi için göndermişti. Ama İngiltere, diğer Büyük Güçlerden destek alamazsa Osmanlı-Rus Savaşına karışmayı düşünmüyordu. Fakat bu

<sup>98</sup> İslam, a.g.m., s. 36.

<sup>99</sup> Yüzbaşı Von Herbert, *Plevne Meydan Muharebesi*, Çev.: Nurettin Artam, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2004, s. 223.

<sup>100</sup> Plevne’nin önemi için bkz. M. Metin Hülagü, *Gazi Osman Paşa Yaralı Mareşal*, İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006, s.65-66.

<sup>101</sup> Shaw, a.g.e., s. 231.

devletlerden Sırbistan, Rusların Plevne’de kesin zafer kazanmasına kadar harekete geçmemişti. Diğer bir devlet olan Yunanistan’da hem Osmanlı ordusu hem de İngiltere’nin kendisine karşı saldırıda bulunma ihtimali karşısında ve Ruslarında Epir ve Teselya’yı kendisine vereceğine dair bir teminat almadan Trakya’da Osmanlı ordusunu oyalamaya sıcak bakmamıştı. Romanya ise savaş başlamadan önce Babıali’ye kendisinin bağımsızlığını kabul ettiği takdirde Rus ordusuna karşı Osmanlı kuvvetlerinin yanında savaşaacağını bildirmişti. Babıali’nin bu teklifi reddetmesi üzerine Romanya, bağımsızlığının tanınması koşuluyla Rusya’nın yanında savaşabileceğini söylemişti. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı’nın kısa sürede biteceğini düşünen Rus Çarı, Osmanlı kuvvetlerinin beklenmedik direnişi ve Plevne Gazisi Osman Paşa’nın kazandığı başarı sonrasında Balkan devletlerini özellikle de Sırbistan ve Yunanistan’ı yanına almak için çalışmış ama başarılı olamamıştı. Balkanlarda Romanya’nın desteğini almayı başaran Rusya, 16 Nisan 1877’de Romanya ile aralarında askeri bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre Rusya, askeri kuvvetlerini Balkanlarda hiçbir engelle karşılaşmadan Tuna hattı boyunca yerleştirecekti.<sup>102</sup>

Balkanlarda Tuna’yı geçerek Maçin’i alarak Rusçuk ile Niğbolu’ya kadar olan Osmanlı topraklarını işgal eden Rusya’nın amacı Balkan geçitlerini ele geçirerek Bulgaristan’a buradan da Edirne-Sofya demiryolu hattına kadar gelmekti.<sup>103</sup> Müşir Osman Paşa 13 Temmuz 1877 tarihinde Vidin’den hareket ederek Orta Bulgaristan’da Rus mezalimini önlemek üzere harekete geçmişti.<sup>104</sup> Bulgaristan’da Osmanlı halkına karşı yapılan katliamlardan sonra Niğbolu Ruslara bırakılmak zorunda kalınmıştı. Plevne’de Rus işgal kuvvetlerini az bir askerle 4 ay kadar oyalayan Osman Paşa’yı Ruslar 10 Aralıkta ele geçirmişlerdi. Osman Paşa Plevne’de kazandığı başarılarla Rusların Balkanlarda ilerlemesini yavaşlatmıştı. Osman Paşa 30 bin mevcutlu ordusuyla 150 bin kişilik Rus ordusunu dört ay boyunca İstanbul’a girmesine engel olmuştu. Ama Balkanlarda Sırlar tarafından da

<sup>102</sup> Süer, *a.g.e.*, s.55.

<sup>103</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 146.

<sup>104</sup> İslam, *a.g.m.*, s. 31.

takviye edilen Rus orduları, Edirne ve Çatalca istihkamlarını aşarak Ayastefanos'a kadar ilerleyecekti.<sup>105</sup>

Ruslara Balkanlarda zaman kaybettiren Osman Paşa, Plevne'deki başarısı ile 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'na yeni bir boyut getirmişti. Plevne'nin 10 Aralık'ta düşmesiyle Savaş yeni bir döneme girmişti. Rus birliklerinin Plevne'yi almasından sonra Romanya'nın yanı sıra 14 Aralık'ta Sırbistan ve Ocak 1878'de de Karadağ Rusya'nın yanında savaşa girmişti. Sırbistan ve Karadağlıların Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmesi üzerine Avusturya, Sırbistan'a Bosna'da herhangi bir harekatta bulunmamasını onun yerine Niş'e yönelmesini istemişti. Sırları Bosna yerine Niş'e yönelten Avusturya'nın çabaları sonucunda Sırlar, 10 Ocak 1878'de Niş'i ve Pirot'u işgal etmişti.<sup>106</sup> Sırlardan sonra Karadağlılar Antivari'yi, Romenler Lom Palanka'yı ele geçirmişti. Ruslar Balkanlarda ele geçirdiği yerlerde Bulgarları silahlandırmaya devam ederken Yunanistan'ı da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa hazırlamaya başlamıştı. Yunanistan'ın Ocak 1878 Teselya'yı geçmesine Büyük Güçler tepki göstermişti. Rusya da bu konuda Büyük Güçlerle aynı düşüncede idi. Çünkü büyük bir Yunanistan yerine büyük bir Slav devleti olacak olan Bulgaristan'ın kurulması için uğraşıyordu. Avrupa'daki dostlarını kaybetmek istemeyen Yunanistan, kendisine karşı oluşacak deniz ablukasını önlemek üzere ordularını Teselya'dan geri çekmişti.

Avrupalı Büyük Güçler, İstanbul ve Trakya'da Osmanlı Devleti'nin varlığının korunmasını ister iken Rusya ile olabilecek bir savaş karşısında Balkanlarda Slavlara karşı Yunanlıları destekleyecek planlar yapmıştı. Rusya'nın Yunanistan'a karşı tavrını gören İngiltere, Rusya'ya karşı hemen Yunanistan'ı desteklemeye başlamıştı. Balkanlarda Rusyanın slav planına karşı İngiltere'de Yunan kartını oynamayı düşünmüştü.

Rus birliklerinin Romanya üzerinden Tuna nehrini aşarak Tırnova'ya kadar gelmesi, Doğu Cephesinde Osmanlı birliklerinin birbiri ardına kazanılan zaferlerini gölgelemişti. Tırnova'nın Rus birlikleri tarafından işgal edilmesiyle Rusya'ya Edirne'nin yolu açılmış oldu.<sup>107</sup> Rus birliklerinin Çatalca önlerine kadar gelmesi

<sup>105</sup> Hocaoglu, *a.g.e.*, s. 25.

<sup>106</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 146.

<sup>107</sup> Çolak, *a.g.m.*, s. 250.

üzerine İngiltere, Akdeniz filosunu Adalar önüne getirerek Rusya'ya gözdağı vermişti.<sup>108</sup> Rus ordularının doğuda ilk galibiyeti alması ve Balkan geçitlerini geçmesi üzerine telaşlanan İngiltere Hükümeti, Akdeniz'deki filosunu Çanakkale yakınında bulunan Beşike Limanına getirmişti. İstanbul Hükümeti'ne danışmadan Akdeniz'deki filosunu getiren İngiltere ile Babıali arasındaki ilişkiler bozulmuştu. İstanbul'daki İngiltere elçisi Layard donanmalarını Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gelmesi için Babıali'den izin istemişti. Ama artık İngiltere'ye güvenilmeyeceğini anlayan Osmanlı Hükümeti elçinin bu isteğini geri çevirmişti.<sup>109</sup>

Bozulan Osmanlı-İngiliz ilişkileri Osmanlı ordularının İkinci Plevne Zaferini kazanması ile yeni bir boyuta gelmiş ve İngiltere bir süreliğine sessizliğe bürünmüştü. İngiltere'nin tutumu böyle iken Avusturya-Macaristan ise savaşın mevcut sınırlar içinde devam etmesi ve kendi hükümetinin çıkarına göre hareket ederek gerekli tedbirleri almak için çalışmakta idi. Avusturya-Macaristan, İngiltere gibi değil Osmanlı Rus Savaşı'nın başından sonuna kadar açık ve kesin bir siyaset izlemişti. Ama Rusya'nın 31 Temmuzdaki harekatı ile Avusturya-Macaristan hükümeti de Almanya'nın etkisiyle Sırp'ların Bosna-Hersek'e girmemeleri şartı ile Prens Milan'ın da Prens Şarl gibi Rusya'ya yardım edebileceğini bildirerek eski siyasetinden ayrılmıştı.<sup>110</sup>

4 Ocakta Sofya'yı alan Rus kuvvetleri önce Veysel Paşa sonra Süleyman Paşa ve birliklerini hezimete uğrattıktan sonra 26 Ocak 1878 tarihinde Edirne'ye girmişti. Çar Nikola'nın Edirne'yi ele geçirmesi üzerine Babıali ateşkes istemişti. Yapılan ateşkesin sonucuna göre Ruslar Bulgaristan'da iki yıl süreyle kalma hakkını elde etmişti. Dobruca'yı Romanya'ya bırakan Rusya, Doğu'da da Kars ve Ardahan'ı ele geçirdikten sonra Erzurum'a doğru harekete geçmişti.<sup>111</sup>

Rusya güneyden ve Aşağı Tuna bölgesi üzerinden Osmanlı'nın saldırıya geçemeyeceğini biliyordu. Burada önemli olan doğu cephesi idi. Osmanlı ordusunun

<sup>108</sup> Samiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri Ve Muharebeleri*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1970, s. 228.

<sup>109</sup> Sedes, *a.g.e.*, s. 33.

<sup>110</sup> Sedes, *a.g.e.*, s. 36.

<sup>111</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 147.

burada bir başarı kazanması durumunda Balkanlarda ele geçirdiği yerlerin tehlikeye gireceğini bilen Rusya doğuda da güçlü olunulması gerektiğini düşünüyordu.<sup>112</sup>

Rusların Tuna'yı geçmesi üzerine Batı Tuna Cephesi Başkumandanı Abdülkerim Paşa görevden alınıp yerine Mehmet Ali Paşa getirilmişti. Bu seferde Çakırköy'de alınan yenilgi sonrasında Mehmet Ali Paşa görevden alınmış ve yerine Süleyman Paşa atanmıştı. Bu sırada ise Osman Paşa, Rusları Plevne'de üçüncü defa bozguna uğratmıştı. Plevne savunmasının en önemli yönü savaş öncesinde ve bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyen Avrupalı devletler artık harekete geçeceklerdi.<sup>113</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı başladığında İstanbul'u korumak için Edirne'de ihtiyat ordusunun kurulmasına dair karar alınmıştı. Ama savaş başladığı sıralarda oluşturulamayan ihtiyat ordusunun eksikliği nedeniyle Rus birlikleri Edirne'yi geçip Ayastefanos'a kadar gelmişlerdi.<sup>114</sup>

### 1.3.2. Kafkas Cephesi

Büyük Bozgun olarak anılacak olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı iki devlet arasında hem batıda hem de doğuda farklı iki cephede gelişmiş ama savaş Doğu Cephesinde Batı Cephesinden önce başlamıştı. Kafkas Cephesi Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın komutasında olup Erzurum'da Müşir Kurd İsmail Paşa, Batum'da da Müşir Derviş Paşa'nın birlikleri vardı. Kafkas Rus birliklerinin komutanı ise Ermeni asıllı Melikof idi.<sup>115</sup>

Önceden de bahsettiğimiz gibi Bosna-Hersek'ten yaptığı açıklamaları nedeniyle Girit valiliğine atanarak İstanbul'dan uzaklaştırılan Ahmet Muhtar Paşa, Padişahın geri çağırmasıyla İstanbul'a gelmişti. 26 Mart 1877 günü arkadaşı ve başkomutanı olan II. Abdülhamid'in isteği ile İzzettin Vapuru ile önce Trabzon'a

<sup>112</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 146-148.

<sup>113</sup> Rupert Furneaux, *Tuna Nehri Akmanı Dıyor-The Breakfast War*, Çev. : Şeniz-Derin Türkömer, İstanbul: Doğan Kitapevi, 1999, s. 183.

<sup>114</sup> Osman Ünal, "Hiçbir Taktik Başarı Stratejik Yanlış Düzeltmez (1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi)", Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Müinasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 209.

<sup>115</sup>

oradan da karayolu ile Erzurum'a gitmek üzere yola çıkmıştı. 12 gün sonra yani 7 Nisan 1877 tarihinde Erzurum'a varan Ahmet Muhtar Paşa yaklaşık 300 km bulan hareket cephesinde incelemeler yapmış; Doğubeyazıt, Kars, Ardahan ve Eleşkirt civarını gezerek Osmanlı ordusunun durumu hakkında bilgi edinmeye çalışmıştı. Ahmet Muhtar Paşa burada görev yapan komutanları ve asker sayısını, lojistik durumu öğrenmek üzere hemen harekete geçmişti.

Rusya yaklaşık bir yıldır bu savaşa hazırlanıyordu. Oysa Ahmet Muhtar Paşa'nın önünde sadece iki hafta gibi kısa bir süre vardı. Ahmet Muhtar Paşa yaptığı teftişte buraya atanan bazı komutanların önceden gösterdikleri yetersizliklerinden dolayı buraya gönderilmiş olduklarını bu sebeple bu kişilerin yetersiz kaldığını; İstanbul'da ordunun toplam 100.000 kişi olduğu bilinmesine rağmen gerçekte 57.560 kişinin mevcut olduğunu bildirmişti. Osmanlı askerinin karşısında Rus asker sayısının 125.000 ve top sayısının da 189 adet olduğunu öğrenen Ahmet Muhtar Paşa, Tümen komutanlarına talimatlar göndererek görev ve hareket planlarını bildirmişti.

16 Eylül 1874 ve 14 Aralık 1875 tarihleri arasında Erzurum'da bulunan Ahmet Muhtar Paşa olası bir Osmanlı Rus savaşı karşısında ordunun yiyecek sıkıntısı çekmemesi için o zamanki valilik yetkilerini kullanarak aş'ar dan alınan para usulünü kaldırmış bunun yerine halkın zahire vermesini istemişti. Muhtar Paşa'nın bu tavrı İstanbul'da bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştı. Paşa'nın bu davranışının halkta hoşnutsuzluk yarattığını söyleyen Sadrazam Mahmut Nedim, Rusya'nın savaş niyetinde olmadığını Rus elçisi İgnatıyef'in bu konuda teminat verdiğini belirterek, devletin şimdi paraya ihtiyacı olduğunu söyleyerek ambarlardaki erzakın hemen satışa çıkarılması gerektiği konusunda Padişahı ikna etmişti.<sup>116</sup> Sadrazamla ters düşen Ahmet Muhtar Paşa kararından vazgeçmemesi üzerine yine sadrazamın telkinleriyle Bosna-Hersek Komutanlığı'na atanmıştı. Yerine Erzurum'a gelen Mareşal Samih Paşa, Sadrazamın isteği doğrultusunda hareket ederek erzakları satışa çıkartmıştı. Hatta Rus askeri müteahhitlerinin Kars ve çevresinden parasını ödemek şartıyla ihtiyaçlarını giderebileceklerine dair imkan sağlamıştı. Ahmet Muhtar Paşa Erzurum'a 1,5 yıl sonra geri geldiğinde ambarların boşaldığını görmüştü. Sadece

---

<sup>116</sup> Şahin, *a.g.e.*, s. 50.

Kars kalesi ambarında 50 taburun 5-6 aylık ihtiyacını giderecek kadar bir erzakı bulunuyordu. Samih Paşa döneminde ambarlardan erzak alıp da götürmeyen Rus askeri müteahhitlerinin erzakı almasını tehlikeli bulan Ahmet Muhtar Paşa Rus Konsolosluğu'na erzakın verilmesini sakıncalı bulduğunu bu sebeple erzakı alan müteahhitlerin parasının geri ödeneceğini bildirmişti.<sup>117</sup>

Ahmet Muhtar Paşa'nın yoğun çabası sonrasında 57.000 civarında olan Osmanlı askeri 90.000'e çıkmıştı. Gönüllülerle çoğalan Osmanlı askeri yine de Rus birliklerinin karşısında hem eğitimsiz hem teçhizatsız ve en önemlisi de sayıca yeterli değildi. Osmanlı ordusuna gönüllü katılan askerlerin büyük bir kısmı Rus zulmünden dolayı Anadolu'ya gelip yerleşen Dağıstanlı ve Çerkezlerden oluşmuştu.<sup>118</sup>

Osmanlı Devleti'nin doğusunda Rusya ile olan son ilişkiler bilinmediğinden Doğu Cephesindeki birlikler Rus baskınını beklemiyordu. 24 Nisan 1877 gecesinde Rus birlikleri Kars'a bağlı Arpaçay mevkiinde taarruza başlamıştı. Doğudaki Osmanlı ordusu Rusya'nın savaş ilan ettiğini 25 Nisan 1877 günü Padişahın telgrafı ile öğrenmişlerdi. Rus askeri harp ilan etmeden 24 Nisan gecesini ani bir baskın yapmış 50.000 kişilik kuvvetiyle II. Süvari Alayını ele geçirmişti. Ahmet Muhtar Paşa Rusya'nın bu tavrını protesto etmişse de ciddiye alınmamıştı. Doğuda harekete geçen Rus işgalci birlikleri planları gereği aynı anda batıdan da hareket ederek Osmanlı kuvvetlerini olabildiğince geniş bir alana yayıp kısa zamanda dağıtma yolunda idiler. Bu plan dahilinde Rus birlikleri doğuda Kars, Doğubeyazıt'a arkasından da Ardahan'a saldırmışlardı.

Balkan Cephesinde Rus birlikleri Plevne'ye kadar ilerlemiş, ama Plevne'den sonra da hareketleri İstanbul'a doğru zayıflamıştı. Balkanlarda durum böyle iken savaşın Doğu Cephesinde Rus kuvvetleri daha kolay ilerliyordu. Babıali, doğuda Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmını Karadeniz'de diğer kısmını da Van Gölü civarındaki kalelere tahkim ederek askeri kuvvetini bölmüştü. Bu durumda Rusların işgal kuvvetleri doğuda daha kolay bir şekilde ilerlemeye başlamıştı. Böylece önce 18 Mayıs 1877'de Ardahan arkasından da Doğu Beyazıt düşmüş oldu. Rus kuvvetleri işgal ettikleri yerlerde Balkanlarda da yaptıkları gibi ele geçirdikleri silahları

<sup>117</sup> **Mehmet Arif Bey**, *Başımıza Gelenler 93 Harbinde Anadolu Cephesi-Ruslarla Savaş*, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, s. 37.

<sup>118</sup> **Özkaya**, a.g.m., s. 91-97; **A.N. Kurat**, a.g.e., s. 94.

kendilerine yardım edenlere dağıtarak onları Müslüman halkı öldürmeleri için sevk etmeye çalışıyorlardı.

Osmanlı kuvvetlerinin Doğu Cephesinde güçlü olduğu tek yer Kars'ta konuşlanan Ahmet Muhtar Paşa'nın emrine verilen askeri birlikti. Ahmet Muhtar Paşa kendi komutasında toplanan birliklerle beraber kısa bir süre sonra Rus işgalci kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmuştu. Ahmet Muhtar Paşa emrindeki askerleri dörde ayırarak savaş nizamına sokmuştu. Bunlar Van, Doğubeyazıt ve Eleşkirt'teki birlikleri sağ kanat tümeni olarak, Kars ve civarındaki birlikleri üç tümen şeklinde Kars Ordusu olarak, Ardahan'daki birlikleri Ardahan tümeni olarak ve daha içerde kalan birlikleri de ihtiyat birliği olarak konumlandırmıştı.<sup>119</sup>

Doğu Cephesinde Ahmet Muhtar Paşa Ruslara karşı ilk başlarda zafer kazanmış olsa da Rus askerlerinin sürekli takviye alması ve malzeme bakımından da desteklenmesi neticesinde Osmanlı ordusu Erzurum'a kadar geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştı. Doğu'da Erzurum dışında ordusu bulunmayan Osmanlı Devleti, İmparatorluğun sınırlarını korumada Doğu'yu savunmasız bırakmış gibi görünüyordu. Doğuda sadece Ahmet Muhtar Paşa ordusuyla bulunmakta ve 50 bin askerle de Abdülkerim Paşa Şumlu'daki karargahı savunmakta idi.<sup>120</sup>

Ahmet Muhtar Paşa, Osmanlı Rus Savaşı'nı gelişmesine göre üç safhaya ayırmıştı. Bu safhalar sırasıyla;

1. Safha: 24 Nisan-25 Haziran 1877 tarihleri arasındaki 60 günlük hudut muharebeleri. Rus birlikleri Kars ve civarındaki ambarları ele geçirmiş ve Osmanlı askerlerini esir almışlardı.

2. Safha: 25 Haziran-15 Ekim 1877 tarihleri arasında 110 günlük muharebede Osmanlı askerleri Rusların Gümrü'ye kadar çekilmesini sağlamıştı.

3. Safha: 15 Ekim 1877-1 Şubat 1878 günleri arasındaki 108 günlük muharebede Rusların Erzurum'a kadar ilerleyişleri.<sup>121</sup>

Rus birlikleri Arpaçay ve Doğubeyazıt'ta aynı anda hareket etmişti. Kars'ı kuşatmaya çalışan Rus işgalci birliklerinin karşısında Ahmet Muhtar Paşa daha içeride bir savunma hattı kurabilmek amacıyla şehirde Kars Komutanlığı'na getirdiği

<sup>119</sup> Şahin, *a.g.e.*, s. 44-55.

<sup>120</sup> Hocaoglu, *a.g.e.*, s. 25.

<sup>121</sup> Şahin, *a.g.e.*, s. 55-56.

Hüseyin Hami Paşa'yı ve Kurmay Başkanlığı'na atadığı Hasan Kazım Paşa'yı ve beraberinde de 17.000 civarında asker bırakmıştı. Ahmet Muhtar Paşa geçilmesi oldukça zor ama Rusların mutlaka geçmeye çalışacağı Soğanlı Dağı mevkiine gelmişti.<sup>122</sup>

Rus General Tergukasof, 30 Nisan 1877 tarihinde Doğubeyazıt'ı, 17 Mayıs'ta da Ardahan'ı işgal etmişti. 17 Mayıs 1877 tarihinde Ardahan Rusların eline geçmişti. 16 Haziran 1877 Tahir Dağı (Drom Dağı) savaşında Osmanlı kuvvetleri Ruslara yenilmişti.<sup>123</sup> Kars'ı almak için harekete geçmeye karar veren Tergukasof ve Anadolu içlerine kadar ilerlemeyi planlayan Rus birliklerine karşı 21 Haziran 1877 günü sabahında Ahmet Muhtar Paşa, birliğindeki askerlere taarruz emrini vermiş 20-21 Haziran 1877'de Delibaba (Halyas) Meydan Muharebesi olmuştur. Bu savaşta her iki tarafta kesin bir üstünlük sağlayamamıştı. Savaş sırasında Osmanlı askerlerinin morali yükselirken Rus birliklerinin de hücumda güç kaybettikleri ortaya çıkmıştı. Böylece bir süre için bile olsa sürekli Osmanlı askerinin zaferlerinin birbirini takip ettiği bir dönem başlamıştı. Rus birliğinin 30 topuna karşılık 6 topla kazanılan Haylaz Meydan Muharebesi Rusya'da şok etkisi yarattı. Bunun üzerine Rus Başkomutan Vekili Ermeni asıllı Loris Melikof birliğiyle beraber Ahmet Muhtar Paşa'nın üzerine yürümek için 24 Haziran 1877 tarihinde Kars'tan harekete geçmişti. Rus Başkomutanı Melikof bu seferde Zivin Meydan Muharebesinde Ahmet Muhtar Paşa'ya yenilmişti. Loris Melikof'un kuvvetlerini Zivin civarında bozguna uğratan Ahmet Muhtar Paşa, Rus işgalci kuvvetlerinin 29 Hazirandan itibaren Kars'a doğru geri çekilmesini ve aynı zamanda da 67 gündür devam eden Kars kuşatmasının kaldırılmasını da sağlamıştı. Ardarda alınan yenilgilerden sonra Çar Aleksandr, küçük kardeşi Mihoylo'yu Kafkas Ordularının başına atamıştı. Bu sırada Rus birliklerinin durumundan yararlanmak isteyen Ferik Fazıl Paşa Sohumkale'ye asker çıkartmıştı.<sup>124</sup>

<sup>122</sup> Şahin, a.g.e., s. 56.

<sup>123</sup> Rıfat Uçarol, "1878 Berlin Antlaşması'na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu Ve Yunanistan'a Toprak Verilmesi (1878-1881)", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 217.

<sup>124</sup> Şahin, a.g.e., s. 58-59.

Doğu cephesinde Ahmet Muhtar Paşa, Haylaz ve Zivin'de Rus birliklerini bozguna uğrattığı sıralarda Batı cephesinde Rumeli'de Ruslar sessiz sedasız Tuna Nehri'ni geçmişti.

25 Ağustos 1877 tarihinde Osmanlı birliklerine saldıran Rus ordusu, Ahmet Muhtar Paşa karşısında Gedikler Meydan Muharebesi'ni kaybetmişti. Bu zafer üzerine Sultan II. Abdülhamid, Balkan Cephesindeki üstün başarısından dolayı Osman Paşa'ya verdiği "Gazi" unvanını Ahmet Muhtar Paşa'ya da vermişti.<sup>125</sup> Bir süre sonra tekrar Osmanlı askerlerine saldırmak üzere harekete geçen Rus birlikleri bu sefer 4 Ekim 1877 tarihinde Yahniler Meydan Muharebesi'nde Gazi Ahmet Muhtar Paşa karşısında yenilmişti. Bu süre zarfında aldıkları mağlubiyetler sırasında da devamlı takviye güç alan Rus birlikleri giderek güçlenmişti. 15 Ekim günü vuku bulan Alacadağ Meydan Muharebesi'nde Rus birlikleri Osmanlı kuvvetlerini yenerek Ferik Ömer ve Hacı Raşid Paşa'nın birliklerini ele geçirmişti. Alacadağ Meydan Muharebesi Doğu cephesinde Rusya için bir dönüm noktası olmuştu. Osmanlı ordusunun tamamen yok olmasını istemeyen Gazi Ahmet Muhtar Paşa Erzurum önlerindeki Aziziye Tabyalarına kadar geri çekilmişti.(4 Kasım).<sup>126</sup> Aziziye'ye kadar yapılan çekilme sonrasında Kars savunmasız kalmıştı. Erzurum'un alınarak yola devam edilmesi amacıyla hareket eden Rus komutan Melikof burada bulunan kuvvetlerin büyük bir bölümünü Kars kalesini kuşatmak üzere yola çıkartmıştı.<sup>127</sup> 18 Kasım'da Kars'ı işgal eden Rus kuvvetleri Erzurum'u almak üzere harekete geçmişlerse de Rus kuvvetleri Erzurum ile Kars arasında durdurulmuştu. Padişah, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı İstanbul'a çağırarak şehri müdafaa ile görevlendirmişti. Ahmet Muhtar Paşa'nın İstanbul'a gitmesi üzerine boşalan Kafkas Cephesi Komutanlığı'na da Müşir Kurd İsmail Paşa atanmıştı. Bu süre zarfında Rumeli Cephesinde alınan yenilgiler ve meydana çıkan durum karşısında fiili olarak 93 Harbi bitmişti.

<sup>125</sup> bkz. **Shaw**, *a.g.e.*, s. 231.

<sup>126</sup> **Rıfat Uçarol**, "1878 Berlin Antlaşması'na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu Ve Yunanistan'a Toprak Verilmesi (1878-1881)", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 217.

<sup>127</sup> **Ryan**, *a.g.e.*, s.258-259.

Rumeli Cephesinde özellikle de Rusların Plevne kuşatması sırasında Gazilik unvanı verilen Osman Paşa'yı çekemeyen kumandanlar yardım etmemişti. Aynı durum Kafkas Cephesinde de olmuştu. Bu cephede de yenilgi alınmasının en büyük sebebi kumandanlar arasındaki anlaşmazlıktı.

### 1.3.3. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması

19. Yüzyılda Büyük Güçler tarafından toprak bütünlüğü desteklenen Osmanlı Devleti Rusya karşısında yalnız değildi. Fakat Avrupa'da gelişen olaylar sonrasında Osmanlı Devleti Rusya karşısında zamanla yalnız bırakılmıştı. Dış siyasetteki bu yalnızlık, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı devlet adamları tarafından geç olsa da anlaşılmıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Paşaların çekişmeleri, sadrazamların sık sık entrikalarla görevlerinden alınması ve kimseye güveni kalmayan Padişahın savaşın komutasını saraydan yönetmesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin kaybedilmesinin nedenleri olmuştu.<sup>128</sup>

Osmanlı Ordularının yenilmesi üzerine Babıali, Büyük Güçlere Rusya ile arasında arabuluculuk yapmalarını istemişti. Babıali'nin bu talebine İngiltere çıkarları tehlikeye girdiği için olumlu yaklaşmıştı. İngiltere gibi Avusturya da Rusya'nın İstanbul önlerine kadar gelmesi üzerine telaşlanmıştı. Rusya her ne kadar İstanbul ve Boğazları işgal etmeyeceğini söylemişse de İngiltere Rusya'ya güvenmiyordu. İngiltere İstanbul'u savunmak için Avusturya ile ortak hareket etmeyi isterken Avusturya'nın çıkarları Osmanlı Devleti üzerinde değil Batı'da idi. Daha önce bahsettiğimiz gibi Osmanlı Rus Savaşının başlamasından önce Rusya ile Avusturya arasında Budapeşte Antlaşması yapılmıştı. Bu antlaşmaya göre Avusturya, Rusya'ya karşı savaşı durdurmak için müdahalede bulunamazdı. Bu durumda hem Avusturya hem de İngiltere, Osmanlı Devleti'nin tamamen parçalanmasını, dolayısıyla Büyük Güçlerinde bu fırsattan yararlanıp Doğu Sorunu'na kesin çözüm bulmasını istiyorlardı. Ama Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti parçalanmadığı için beklentileri boşa çıkmıştı.<sup>129</sup>

<sup>128</sup> Hüseyin Çelik, *Ali Suavi Ve Dönemi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 336.

<sup>129</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçleri, s. 149.

Balkanlarda Plevne’de Süleyman Paşa ve birlikleri karşısında zorlanan Rus kuvvetleri daha sonra Osmanlı direniş gücünü kırarak Balkan Dağlarını geçmiş ve İstanbul üzerine doğru yola çıkmıştı. Grand Dük Nicholas komutasında Bulgarlardan da destek alarak harekete geçen Rus kuvvetleri İstanbul’da San Stefano (Yeşilköy)’ya kadar ilerlemişti.<sup>130</sup> Balkanlı devletlerin yardımıyla İstanbul’a kadar gelen Rusya doğuda da Kars, Ardahan ve Erzurum’u ele geçirmişti. Rusların Doğuda Erzurum’a, Batıda da İstanbul’a gelmesi üzerine Babıali ateşkes istemek zorunda kalmıştı.<sup>131</sup> Ruslar İstanbul içlerine kadar gelerek Babıali’yi 31 Ocak 1878 tarihinde ateşkes istemeye mecbur bırakmıştı. Osmanlı Devleti’nin ateşkes istemesi üzerine İngiltere Kraliçesinin aracılığıyla, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne’de ateşkes imzalanmıştı. Yapılan ateşkese göre Bulgaristan ve Bosna Hersek’e özerklik verilecek, Sırbistan, Karadağ ve Romanya’nın bağımsızlığı tanınacak ayrıca Rusya’nın Boğazlardaki çıkarları güvence altına alınacaktı. Yapılan ateşkes kararlarına göre Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki egemenliği sona ermek üzere idi. Osmanlı Devleti ateşkes istediği zaman Avrupa’da 195.000, Asya’da ise 35.000 kilometre toprağı kaybetmişti.<sup>132</sup>

Dışişleri Bakanlığı’na yeni atanan Safvet Paşa Edirne’de Rus elçisiyle görüşmüş ve bu arada Rus elçisinin İngiltere’ye karşı birlikte hareket etme teklifini reddetmişti. Babıali’nin bu kararlı tutumu karşısında Rus başkumandanı Balkanlardaki askerleri İstanbul’a sevk edeceğini belirterek 24 Şubat 1878 tarihinde Yeşilköy (Ayastefanos)’ü işgal etmişti. İşgalden sonra barış görüşmelerine burada devam edilmişti. Rusya’nın ileri sürdüğü istekler yüzünden uzun süren barış görüşmeleri Berlin Sefiri Sadullah Beyin de katıldığı Vekiller Meclisinde kabul edilmişti. Rusya adına İgnatıyef ve Nelidof, Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve Berlin elçisi Sadullah Bey tarafından Osmanlı Devleti için oldukça ağır şartlar içeren 29 maddelik antlaşma 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos’ta imzalanmış oldu.<sup>133</sup> Antlaşmanın yapıldığı haberinin Avrupa’da yayılması üzerine

<sup>130</sup> **Karpat-Zens**, a.g.m., s. 877.

<sup>131</sup> **Çolak**, a.g.m., s. 243.

<sup>132</sup> **Kent**, a.g.e., s. 147-149.

<sup>133</sup> **İSTAM**-İstanbul Araştırma Merkezi, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları, Ayastefanos Barışı ve Berlin Anlaşması (III)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın*, S.: 24, (Ocak 1999), s. 58.

İngiltere kabinesi telaşlanmış ve Rusya'ya karşı olan güvensizlikte artmıştı.<sup>134</sup> Rusya, bu antlaşma ile savaşta işgal ettiği yerleri İngiltere'nin tepkisini almadan elinde tutmayı amaçlıyordu. Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça Barış Antlaşmasından sonra imzaladığı en ağır antlaşma 1878 Ayastefanos Antlaşması idi.

Osmanlı Devleti Rusya karşısında aldığı yenilgi sonrasında imzalanan Yeşilköy Antlaşması'nın beraberinde getirdiği sorunlarla uğraşabilecek durumda değildi. Osmanlı Devleti'nin bu durumundan yararlanmak isteyen Avusturya, vakit kaybetmeden Bosna-Hersek'i işgal etmişti. İşgal sonrasında Avusturya'nın işgaline karşı çıkan Bosnalı liderler idam edilmiş, kurtulabilenler de İstanbul'a doğru göç etmeye başlamıştı.<sup>135</sup> Bulgaristan ve Bosna-Hersek'ten göç eden Türkler İstanbul'a gelmişler ama kendi topraklarından da vazgeçmiş değillerdi. İstanbul'daki Türk mültecilerle hareket etmeyi planlayan Ali Suavi, Padişahın anayasaya aykırı davranışlarda bulunmuş olmasını ve savaş politikasına karşı çıkarak Padişaha karşı darbe girişiminde bulunmak üzere harekete geçmişti. Ali Suavi bu darbe teşebbüsünde yakalanarak öldürülmüştü.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Balkanlarda Rusların teşvikiyle başlayan Bulgar ve Rum baskısı sonucunda bazen gönüllü olmakla beraber daha çok baskıyla Müslüman Türk halkının Osmanlı Devleti'ne göçü başlamış oldu. Böylece Rumların asırlardır devam eden Osmanlı'nın kültür mirasını yok etme politikası etkili olmaya başlamıştı.

Balkanlar yüzyıllardır Osmanlı idaresinde yaşayan farklı etnik gruplar arasında fark gözetilmeksizin yöneltilmekte idi. Fakat antlaşmadan sonra Balkanlarda farklı etnik gruplar arasında toprağa dayalı milliyetçiliğin temelleri de atılmıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı batıda Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında Makedonya ve doğuda da Ermenistan ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu devletler arasında da sorunlar günümüze kadar devam edecekti.<sup>136</sup>

Avrupa'da Fransa'nın yenilgisi, Almanya ve İtalya'nın yeni bir güç olarak ortaya çıkması sonrasında bu yeni durumda II. Abdülhamid, Rus tehdidi karşısında İngiltere dışında Almanya'ya daha yakın siyaset izlemeye başlamıştı. Padişah, diğer

<sup>134</sup> **Ahmet Selahaddin**, *Külliyat-ı Hukuk ve Siyaseti-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar*, c. I, İstanbul, 1327, s. 92.

<sup>135</sup> **Karpat-Zens**, a.g.m., s. 877.

<sup>136</sup> **Karpat-Zens**, a.g.m., s. 878.

Avrupa devletlerinden farklı olarak Müslüman ülkelerde sömürgesi bulunmamasından dolayı Almanya'ya yakın siyaset izlemede herhangi bir sakınca görmüyordu. Lord Derby'den sonra 1878 senesinde İngiliz Dışişleri Bakanı olan Lord Salisbury, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasının artık geçerliliğinin kalmadığını belirterek İngiliz Dış politikasının değişmesinin gerektiğini açıklamıştı. Ayrıca yeni İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, Avusturya'ya güven duymamakta, Almanya'nın denizde güçlenerek karşılına çıkma ihtimalini düşünmekte ve Disraeli gibi Almanya Başbakanı Bismarck'ın politikasına ihtiyatlı yaklaşıyordu. Rus Çarı, Alman İmparatorunun desteğini Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü olmak için değil Balkanlarda Avusturya'ya kendi isteğini kabul ettirmek için istemişti.<sup>137</sup> Rusya, 1877-78 savaşı öncesinde olduğu gibi savaş sonrasında da Batılı devletlerin tepkisini almak istemiyordu. Bu sebeple Avrupa'yı ilgilendiren konularda kendi istekleri ve kazançlarına fazla zarar gelmemesi için Büyük Güçler ile hareket etmeyi düşünüyordu.

İngiltere, Kırım Savaşı'ndan itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak ve Rusya'nın Akdeniz'e inme planlarına engel olmak düşüncesiyle hareket etmişti. Osmanlı toprakları üzerinde Rusya'nın hızla ilerlemesi ve kendisinin Hindistan'daki çıkarlarının devam etmesi üzerine İngiltere, Rusya'nın daha fazla Osmanlı topraklarını işgal etmesini önlemek amacıyla himaye politikasına daha çok önem vermeye başlamıştı. Disraeli her ne kadar Osmanlı Devleti'nin korunması yönündeki kararlılığını belirtse de Lord Derby, İstanbul Hükümeti'ne yardım etmekten yana değildi. Disraeli ile Lord Derby, İngiltere'nin Doğu Politikası konusunda anlaşamamaları sebebiyle Babıali, İngiltere'den yardım geleceğini düşünmüyordu.<sup>138</sup>

Disraeli, Osmanlı Devleti'nin savaşta Rusya karşısında güçlü olabilmesi için gerekli para yardımında bulunmuştu. Ayrıca Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesine engel olmaya çalışıyordu. Disraeli, Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda istiyordu. Gerçekte Osmanlı-Rus savaşına müdahalede

---

<sup>137</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 13, 140-143.

<sup>138</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 57-63.

bulunarak, yapılacak olan antlaşmayı İngiltere'nin istediği koşullar altında Rusya'nın kabul etmesini amaçlıyordu.<sup>139</sup>

Disraeli İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda Osmanlı-Rus savaşına müdahale etmeyi planlarken Avusturya da Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yalnız antlaşma yapmasını istemiyordu. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Büyük Devletlerin özellikle de İngiltere'nin koruması altında olması ve Osmanlı Devleti dağılmadığı için Osmanlı topraklarını kendisinin işgal edemeyeceği gibi Rusya'nın da işgal edemeyeceğini düşünüyordu. Fakat Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yapılacak olan bir antlaşma ile Avusturya, kendisine Osmanlı topraklarını işgal etme hakkının verilmesi durumunda aynı hakların Rusya'ya da verilmesi gerektiğini belirtmişti. Avusturya Başbakanı Andrassy, Babıali ile Rusya arasında yapılabilecek bir antlaşmanın İstanbul Konferansı kararlarına uygun olması gerektiği konusundaki kararlı tutumunu devam ettirmişti.

Disraeli ve Andrassy, Babıali'ye Rusya ile yapılacak herhangi bir anlaşmadan önce mutlaka kendilerine danışılması ve Paris Antlaşması'na aykırı olan hiçbir maddeyi kabul etmemesi konusunda Osmanlı Hükümetine nota tarzında bir bildiri göndermişlerdi. Bu durum karşısında Prens Gorçakov öncelikle Avusturya'ya Osmanlı Devleti ile yapacağı ateşte bu ülkenin çıkarlarına herhangi bir zarar gelmeyeceğini belirterek İngiliz hükümetine de yapılacak görüşmelere taraf olan tüm devletlerin katılabileceğini açıklamıştı.<sup>140</sup> Gorçakov'un yaptığı açıklamaları inandırıcı bulmayan Andrassy ve Disraeli, Rusya karşısında ortak hareket etme yönünde karar aldılar.

Rusya, İstanbul'u İngiltere ve Avusturya'nın desteği olmadan işgal edemeyeceğini bildiği için kendisinin savaştaki asıl amacının Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların durumunu iyileştirmek olduğunu belirterek İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın istediği şekilde bir anlaşmaya onay vermesi için baskı yapmasını istiyordu. 93 Harbi boyunca Avusturya'nın Rusya ile ortak hareket etmesini istemeyen İngiliz Hükümeti, Avusturya'yı Bosna Hersek'i işgal etmesi için özendirmeye çalışmıştır.

<sup>139</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 67-70.

<sup>140</sup> Kent, *a.g.e.*, s 151-152.

Doğu Sorunu'nun kesin çözümü için Osmanlı Devleti'nin parçalanması gerektiğini düşünen Bismarck, savaşa müdahaleden yana değildi. Almanya'nın Osmanlı-Rus savaşında o dönem çıkarı olmadığı için diğer devletlerin birbiri ile uğraşmasını istiyordu. Böylece diğer Avrupalı Büyük Devletler Almanya ile uğraşamayacaktı. Bismarck'ın bu politikasına uygun olarak İngiltere ve Rusya, İstanbul ve Boğazlar meselesi yüzünden karşı karşıya gelmiş, Fransa ve İtalya da Rusya'nın Doğu Sorunu konusundaki tavrından memnun kalmamıştı.<sup>141</sup>

Ayastefanos Barış Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'ne bağlı, sınırları kuzeyde Tuna nehri, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda da Arnavutluk'a kadar olan özerk bir Bulgar Prenslığı kurulmuş oldu. Bunu yanı sıra Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız olmuş; Kars, Ardahan ve Batum Rusya'nın eline geçmiş oldu. Ayastefanos'ta Rusya, Peşte Antlaşmasına aykırı olarak hem Balkanlarda büyük bir Slav devleti kurmuş hem de Bosna-Hersek'te Rusya ve Avusturya denetiminde reform yapılması yolunda karar almıştı.

Ayastefanos Antlaşması'na en büyük tepki İngiltere ve Avusturya'dan geldi. Avusturya'nın Balkanlardaki çıkarlarını-aralarında yaptıkları Peşte Antlaşmasına göre-dikkate almayan Rusya'nın, hem Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etmesi hem de Balkanlarda etkili olması İngiltere'nin bölgeye dönelik politikasını tehlikeye sokmuştu. Bu sebeple İngiltere ve Avusturya, Ayastefanos Barış Antlaşması'nın revizyonu için Rusya'ya baskı yapmaya başlamışlardı. Ayastefanos Antlaşması sonrasında İngiltere 1878 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ederek yıkılacak bir devlet gözüyle bakılan Osmanlı Devleti'nden pay alma yarışına katılmıştır.<sup>142</sup>

1870 yılından itibaren İngiltere ile Rusya'nın ilişkileri bozulmaya başlamıştı. Bu tarihte kurulan Avrupa uyumunun bozulmasını istemeyen Alman Şansölyesi Otto Von Bismarck, kendi dış politikasının gereği olarak bu iki devletin arasını düzeltmeye çalışmaktaydı. Ayastefanos Antlaşması ile Avrupa uyumunun hızla bozulduğunu gören Bismarck, 1856 tarihli Paris Antlaşması'na imza atan altı

<sup>141</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 154.

<sup>142</sup> Sander, *a.g.e.*, s. 245.

büyük devleti Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesi için Berlin'de yapılması düşünülen konferansa davet etmişti.<sup>143</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusya, Balkanlardaki Osmanlı topraklarından sadece Selanik tarafında küçük bir bölgeyi Osmanlı Devleti'ne bırakacağını belirterek barış şartlarını 25 Ocak 1878 tarihinde İngiltere'ye bildirmişti. Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u işgal ederek Boğazlarla ilgili istekte bulunmasını İngiltere kabul etmemiş ve donanmasını İstanbul'a göndermişti. İngiliz donanmasının İstanbul'a doğru yola çıktığı haberini alan Rusya, Boğazlar meselesinin Avrupalı Büyük Devletleri de ilgilendirdiğini söyleyerek İngiliz donanmasının İstanbul'a gelmesine engel olmak amacıyla bu meselenin çözümünde Büyük Güçlerle ortak hareket edebileceğini açıklamıştı.<sup>144</sup> 7 zırhlı gemiden oluşan İngiliz donanmasının Amiral Hörnbi önderliğinde Çanakkale'den geçip Marmara denizine girmesi üzerine Rusya, Osmanlı Hükümetine İstanbul'u işgal etme konusunda aldığı kararın hükümsüz olduğunu bildirmesiyle İngiltere donanmasını geri çekmişti.<sup>145</sup> İngiltere donanmasının Mudanya'ya çekilmesiyle İstanbul ve Gelibolu'yu işgal etmekten vazgeçtiğini Osmanlı Hükümeti'ne bildiren Rusya, İngiltere'ye karşı zaman kazanmak istiyordu.<sup>146</sup> İngiltere'nin bu şekilde sözde Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini için korumaya çalışması Rusya'yı da tedirgin etmişti.

Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, Balkanlardaki varlığını kabul ettirmiş ve büyük bir Slav devleti olarak Bulgaristan'ın kurulmasını kolaylaştırmıştı. Rusya, Bulgaristan'ın sınırlarını büyülterek Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki arazisini ikiye bölmüştü. Babıali'nin ateşkes isteği üzerine yapılan Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, savaşı başlatmaktaki en büyük amaçlarından biri olan Büyük Bulgaristan Prensliğini kurmuş oldu.<sup>147</sup>

Rusya Avrupalı devletlerin desteğini almak için Ayastefanos Antlaşması'na, yine bu devletlerin isteği doğrultusunda yeniden müzakereler yapılabileceğine dair bir maddeyi eklemişti.

<sup>143</sup> **Bekir Sıtkı Baykal**, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, c. LII, S.: 202, (Nisan 1988), 1996, s. 199-203.

<sup>144</sup> **Kent**, *a.g.e.*, s. 153.

<sup>145</sup> **İSTAM**, *a.g.m.*, s. 57.

<sup>146</sup> **Selahaddin**, *a.g.e.*, s. 93.

<sup>147</sup> **Baykal**, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 199.

Disraeli döneminde İngiltere, Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Osmanlının bütünlüğünü koruma politikasını devam ettiriyordu. Rusya'nın Avrupa uyumunu dikkate almadığını düşünen Disraeli'ye göre İngiltere'nin Rusya'yı desteklemesinde de bir çıkarı yoktu. Bu sebeple İngiltere Dışişleri Bakanı Disraeli, Babialı'ye güvence vermekte idi. Disraeli'nin, Osmanlı-Rus Savaşı süresince Osmanlı Hükümeti'ne gerekli desteği vermesindeki amaç, İstanbul'un işgalini önlemek değil, savaşa müdahalede bulunarak Rusya'yı İngiltere'nin istediği koşullarda savaşı bırakıp şartlarının kabulünü istemektir.<sup>148</sup> Disraeli'den sonra yerine geçen Lord Derby, Babialı'nın İngiltere'ye güvenmemesini istiyordu.

Avusturya, savaş sonrasında Rusya'nın Osmanlı Devleti ile tek başına anlaşma yapmasını istemiyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşından bu yana Büyük Güçlerin koruyuculuğu altında olmasından dolayı onların onayı olmadan herhangi bir anlaşma yapılmasından yana değildi. Savaş öncesinde her ne kadar Rusya ile anlaşma yapıp Bosna-Hersek'i işgal etmeyi düşünen Avusturya, Osmanlı Devleti'nin buralardaki hakimiyetinin devam etmesi nedeniyle burayı işgal edememişti. Rusya'nın aralarındaki anlaşmayı uygulamaması üzerine Avusturya-Macaristan, Ayastefanos Antlaşması'nın yerine Avrupalı devletlerle hareket ederek menfaatlerine uygun bir anlaşmanın yapılmasını istiyordu.<sup>149</sup>

Büyük Güçlerden İngiltere ve Avusturya, İstanbul Hükümeti'ne Rusya ile herhangi bir anlaşma yapmadan kendilerine danışması için haber vermişlerdi. Aynı zamanda Rusya'ya da haber gönderen İngiltere Hükümeti, Paris Antlaşması'na aykırı olabilecek bir anlaşmanın kendilerinin onayı olmadan geçerli sayılamayacağını da belirtmişti. İngiltere'nin bu tutumuna Andrassy de katılmıştı. Bunun üzerine Gorçakov, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'a Rusya'nın Osmanlı Hükümeti ile yapacağı ateşte kendi çıkarlarının zarar görmeyeceğini dair açıklamalar yapmış ve yapılacak olan görüşmelerde Büyük Güçlerinde katılacağını söyleyerek bu devletlerin tepkisini önlemek gayesiyle hareket etmişti.<sup>150</sup>

Rus birlikleri karşısında zor durumda kalan Osmanlı Devleti özellikle de Plevne'nin kaybedilmesinden sonra Avrupa'nın Büyük Devletlerinden Rusya ile

<sup>148</sup> **Tuncer**, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 150.

<sup>149</sup> **Selahaddin**, a.g.e., s. 95.

<sup>150</sup> **Tuncer**, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 152.

kendisi arasında arabuluculukta bulunmalarını istemişti. İngiltere dışındaki diğer Avrupalı Güçler bu teklifi reddetti. İngiltere, Rusya tarafından kendi çıkarlarının zarara uğratılabileceğini düşünerek Osmanlı Devleti'ne yardım kararı aldı. Çünkü Osmanlı Devleti Rusya tarafından yenilgiye uğratılmış ve her an İstanbul Rus askerleri tarafından işgal edilebilirdi.<sup>151</sup>

Disraeli, İstanbul'un bağımsızlığını ve Boğazların korunması için Osmanlı Devleti ile ortak hareket etmek istiyordu. Fakat Rusya karşısında yalnız kalmamak için Avusturya'nın da desteğini alarak Osmanlı Devleti ile ittifak yapmayı düşünüyordu.

Andrassy'de Disraeli gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yenilmesi üzerine Rusya'nın Balkanlarda daha da güçleneceğini ve bölgedeki tüm Slavların birleşme ihtimalinin artmasından dolayı Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ortaya çıkan duruma müdahale etmeyi istiyordu. Fakat böyle bir müdahalede işgal ettiği Bosna Hersek'ten vazgeçmesi gerekiyordu. İngiltere'nin çıkarları doğuda iken Avusturya'nın çıkarları batıda idi. Ayrıca Avusturya 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı başlamadan önce Rusya ile bir anlaşma yaparak hem savaşa müdahalede bulunmayacağına ve Avrupalı Büyük Devletlerin müdahalesine engel olacağı taahhüdünde bulunmuştu. Bu sebeple İngiltere ve Avusturya'nın çıkarları ortak hareket etmelerine olanak vermiyordu.

Avusturya ve Almanya, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve dağılması durumunda Avrupalı Büyük Güçlerin Rusya'ya müdahalede bulunacağını düşünüyordu.<sup>152</sup> Avusturya ve Almanya'nın bu düşünceleri gerçekleşmedi. Çünkü savaş sonucunda Osmanlı Devleti dağılmamıştı.

İngiltere'nin izlediği siyaset ise Rusları mümkün olduğunca Akdeniz'den uzak tutmaya yönelikti. Bu sebeple bazen Osmanlı Devleti'ni desteklemiş bazen de Rusya ile ortak hareket etmişti. Ama 1877-78 Osmanlı Rus savaşında Rus birliklerinin Ayastefanos'a kadar ilerlemesi sonucunda 14 Şubat 1878 tarihinde İngiltere donanması Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'un tam karşı tarafındaki adalara kadar gelmişti.<sup>153</sup>

<sup>151</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s. 225-228.

<sup>152</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 149.

<sup>153</sup> Selahaddin, *a.g.e.*, s. 95.

Fransa'nın Şark Politikası (1870-1871) Almanya ile yaptığı savaşın akabinde toparlanma ve Avrupa'da barışı koruyarak ve Yakındoğu'daki çıkarlarının devamını gerçekleştirmek eksenindeydi.<sup>154</sup>

Almanya, siyasi birliğini yeni tamamladığı için Doğu Sorunu ile yakından ilgilenmemekle beraber Avusturya-Macaristan ve Rusya ile dost geçinmek istemekteydi. Almanya kendi menfaati için Rusya ile Avusturya Macaristan'ın arasının bozulmamasını istiyordu. Bismarck, Avrupa dengesinin bozulmaması için Rusya, İngiltere ve Avusturya Macaristan devletleri arasında bir uzlaşma yolu bulmaya çalışmaktaydı.

Doğu Sorununda Avrupa devletleri arasında en etkisiz durumda olan devlet ise İtalya idi.

Rus Çarı II. Aleksandr'ın amacı Büyük Bulgaristan'ı kurmaktı. Rus Çarının Bulgaristan'ın sınırlarını genişletmesi Avusturya'nın zararına idi. Rusya'nın Balkanlarda düşlediği büyük Slav devleti hem İstanbul'un işgali için bir basamak hem de Akdeniz'e açılabilme fırsatı sunacaktı. Bu bakımdan İngiltere ve Avusturya-Macaristan yapılan antlaşmaya tepki gösterdiler. Rusya'nın Budapeşte Antlaşması'na aykırı olarak hareket etmesine kızan Avusturya, Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesi isteğinde bulundu. Rusya ise neticede Avusturya'nın yeniden müzakere isteğini kabullenmek zorunda kalmıştı. Balkanlarda sınırlar yeniden belirlenirken ulusçuluk ilkesini göz önünde tutmaya kararlı olan Rus Çarı, Boğazlar konusunu da Avrupalı Büyük Güçlerin kararına bırakmayı düşünmüştü.<sup>155</sup>

Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi İngiltere'yi tedirgin etmişti. Özellikle Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etmesi İngiltere'nin çıkarlarına oldukça ters düşmüştü. İngiltere'ye göre Rusya, Anadolu ve İran içlerine rahatlıkla inecek ve Akdeniz yolunu kapatabilecekti.<sup>156</sup> Bu sebeple harekete geçen İngiltere Avusturya-Macaristan ile Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesi için Avrupalı devletleri yapılacak olan kongreye davet etmişlerdi.

<sup>154</sup> Baykal, "93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişki", s. 64.

<sup>155</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 135.

<sup>156</sup> Ramazan Çalık, *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2464, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/268, 2000, s. 79.

## İKİNCİ BÖLÜM

### BERLİN KONGRESİ'NİN TOPLANMASI VE ALDIĞI KARARLAR

#### 2.1. Kongreye Katılanlar ve Amaçları

Ayastefanos Antlaşması ile Rus politikasının iki ana hedefi gerçekleşmişti. Bunlardan birincisi Panislavist hareketler doğrultusunda Balkanlarda yeni Hristiyan devletlerin kurularak Rusya'nın uydusu haline gelmesiyle, Rus nüfuzu Balkan coğrafyasında etkili olmaya başlamıştır. Bulgaristan ve Bosna-Hersek özerk olmuşlar, Teselya, Arnavutluk ve Girit'in Osmanlı Devleti'nden en kısa zamanda ayrılarak özerk olabilmelerinin de temeli atılmıştı. İkincisi ise Avusturya'nın Balkanlardaki etkisini kırarak, Boğazlarda kendi egemenliğini sağlamak yolunda önemli bir adım atan Rusya, Doğu Sorununu sadece kendi çıkarları doğrultusunda çözmeyi amaçlamıştı.<sup>157</sup>

1856 Paris Konferansı'nda başlayan Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma politikasından 1878 Berlin Kongresi'nde vazgeçen Büyük Güçler artık Osmanlı Devleti içinde yaşayan gayrimüslim tebaanın adına reform dikte ettirmeye başlamıştı. Böylece Büyük Güçler Osmanlı Devleti'nin içişlerine sözde gayrimüslim tebaa adına müdahalede bulunmaya başlamışlardı.

Savaş sonrasında Babıali'nin Rusya ile anlaşmak için aracılık yapmasını istediği İngiltere tarafsız politika izlediğini belirterek teklifi reddetmişti. Daha sonra Rusya ile önce Edirne Barışı daha sonra da Ayastefanos Antlaşması'nın yapılması üzerine İngiltere ve Avusturya tepki göstermişti. İngiltere, Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın doğudaki etkinliğinin artmış olmasına, Büyük Bulgaristan'ın kurularak Rusya'nın Ege Denizine yolunun açılmış olmasına ve Balkanlarda Slav nüfusunun tamamen Rus etkisinde kalmasına karşı çıkmıştı.<sup>158</sup> Avusturya da İngiltere ile benzer sebeplerden dolayı Ayastefanos'a karşı çıkmıştı. Avusturya, Rusya'nın Balkanlarda büyük bir Slav devleti kurması, Bosna-Hersek konusundaki bir türlü aşılamayan

<sup>157</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 156.

<sup>158</sup> Gül Tokay, "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)", Haz.: İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara: TTK, 1999, s. 192.

belirsizlik ve yine Balkanlarda Rusya ile çatışan çıkarları sebebiyle anlaşma maddelerinin yeniden görüşülmesini istemişti.

Avusturya'nın Ayastefanos Antlaşması'na karşı çıkmasının en büyük nedeni Rusya'nın Büyük Bulgaristan'ı kurmuş olması, Avusturya'nın Selanik yolunu kesmeye çalışması ve Karadağ'ın sınırlarını genişleterek Avusturya'nın Adriyatik'e çıkışını engellemekte olmasıydı. Ayrıca savaş öncesinde aralarında yaptıkları Budapeşte Antlaşması'na göre Rusya, Bosna-Hersek'i Avusturya'ya verecekti. Halbuki yapılan Ayastefanos Antlaşması ile burası Rusya ve Avusturya'nın gözetiminde özerklik kazanmıştı. Bütün bu nedenlerden ötürü Avusturya, Rusya'ya tepkili idi. Avusturya daha fazla vakit kaybetmek istemediğinden İstanbul'a bir elçi göndererek Bosna-Hersek'in kendilerine verilmesini talep etmişti. Aksi takdirde Balkanlardaki Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın sınırlarının daraltılmasında Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunmayacaklarını belirterek Babıali'yi zor durumda bırakacaklarını bildirmişti. Avusturya-Macaristan, Babıali'nin kendi isteklerini yerine getirmekten başka çaresinin olmadığını düşünmüştü. Ama Osmanlı idarecileri Avusturya'nın yaptığı bu teklifi reddetmişti.

Çar, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın zorlamasıyla Ayastefanos'un yerine yürürlüğe geçecek yeni bir anlaşma yapmak istemiyordu. Rusya, Osmanlı Devleti ile savaştan henüz çıktığı için bütün gücünü nerdeyse harcamıştı. Doğal olarak yeni bir savaşı göze alamazdı. İngiltere ve diğer Avrupa devletlerini karşısına alacak gücü olmadığı için Büyük Güçlerin Kongre isteğini kabul etmek zorunda kalmıştı. Avusturya yapılacak olan kongrenin Viyana'da yapılmasını istemişse de Rus Başbakan Gorçakof, Viyana'yı kabul etmediği gibi Londra'yı da kabul etmemişti. Gorçakof, Almanya'nın desteğini almak düşüncesiyle kongrenin Berlin'de yapılmasını istemişti.<sup>159</sup> Bunun üzerine İngiltere ve Avusturya, Rusya'nın isteği doğrultusunda kongrenin Berlin'de yapılmasında karar kılmışlardı.<sup>160</sup> Savaş öncesinde tarafsızlığını açıklayan Almanya Şansölyesi Bismarck, 19 Şubat 1878 tarihinde kongrede başkanlık yapmayı kabul ettiğini açıklamıştı.<sup>161</sup> Gorçakof'a göre kongrenin Berlin'de yapılması ile Almanya'nın desteği sağlanmış olacak ve bu

<sup>159</sup> **Fahir Armaoğlu**, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara. TTK Basımevi, 1999, s. 523.

<sup>160</sup> **Nihat Erim**, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, c. I, Ankara: TTK Basımevi, 1953, s. 378.

<sup>161</sup> **Tokay**, a.g.m., s. 191.

sayede de Rusya savaş sonunda kazandığı yerleri Almanya'nın desteği ile elinde tutabileceğini umuyordu. Rus Çarı Alman İmparatorunun desteğini Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü olmak için değil Balkanlarda Avusturya-Macaristan'a kendi isteğini kabul ettirmek için istemişti.

Avusturya ve Almanya 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin dağılacağını ve bu durumda da Avrupalı Büyük Güçlerin Rusya'ya müdahalede bulunacaklarını düşünmüştü.<sup>162</sup>

Berlin Kongresi 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında toplanmıştı.

Kongreye katılan devletlerin temsilcileri şunlardır:

**Osmanlı Devleti Adına:** Aleksandr Kara Tori Paşa, Müşir Mehmet Ali Paşa, Sadullah Bey.

**Rusya Adına:** Prens Gorçakof, Kont şuvalof, M. Dubril.

**Almanya İmparatorluğu Adına:** şansölye Prens Bismarck, M. Bülow, Prens Hohenlohe.

**Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Adına:** Kont Andrassy, Kont Karolyi, Baron de Heymerle.

**Fransa Devleti Adına:** M. Waddington, Kont de Saint Vailler, M. Desprez.

**İngiltere Devleti Adına:** Lord Beaconsfield, Lord Salisbury ve Lord Odo Russel.

**İtalya Devleti Adına:** Kont Corti, Kont Launay.

**Yunanistan Adına:** Rangabe ve Deliyani.

**İran Adına:** Malkom Han (Kotur Meselesi için kongreye davet edilen İran, elçisini Berlin'e göndererek katılacağı oturum için beklemekteydi).<sup>163</sup>

Berlin Kongresi'ne Almanya, İngiltere ve Rusya başbakanlarını; Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya dışışleri bakanlarını göndermişken Babıalı Bayındır Bakanı Hristiyan olan Aleksandr Kara Tori Paşa'yı, Mareşal Mehmet Ali Paşa'yı ve Berlin Büyükelçisi Sadullah Beyi görevlendirmişti.<sup>164</sup> Büyük Güçler kongreye önde gelen devlet adamlarını gönderirken Padişahın fazla önemli bir konumda bulunmayan delegeler göndermesi Avrupalı devletleri düşündürmüştü. İlk başta bu

<sup>162</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 143-149.

<sup>163</sup> Vakıf, 13 Haziran 1294 (Rumi)-24 Cemazeyilahir 1295 (Hicri)-25 Haziran 1878 (Miladi), s.2; 14 Haziran 1294 (Rumi)-25 Cemazeyilahir 1295 (Hicri)-26 Haziran 1878 (Miladi), s. 4.

<sup>164</sup> Baykal, *a.g.m.*, s. 202.

delegeler Padişahın bu kongreyi önemsemediği yolundaki düşüncelerini güçlendirmişti. Böyle bir davranışın aslında Padişah ve Babıali cihetinden Osmanlı Devleti içinde gayrimüslim tebaanın da önemli mevkilere gelebildiğini anlatmaya çalışması bakımından önemli idi.<sup>165</sup>

Sultan II. Abdülhamid, kongreye katılacak olan temsilcilere; Balkan savunma hattının Osmanlı Devleti'nin elinde kalması, Varna'nın Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi, Karadağ ve Sırbistan sınırlarının Arnavutluk'un aleyhine genişlemesinin engellenmesi, Eleşkirt Vadisi, Bayezıt ve Batum'un geri alınması, Ayastefanos Antlaşması'nda Rusya'ya ödenilmesi kabul edilen savaş tazminatının azaltılması konusunda ısrarcı davranmalarını istemişti.<sup>166</sup> Ama kongre sonucunda Padişahın isteklerinden sadece Eleşkirt Vadisi ve Beyazıt Osmanlı Devleti'ne verilmiş, Balkanlarda kurulan yeni devletlerin sınırları Avusturya'nın istediği şekilde daraltılmıştı.<sup>167</sup> Rusya, Kongre görüşmelerinde her ne olursa olsun Batum, Karadağ ve Besarabya'nın kendilerinde kalması gerektiği konusunda murahhaslarına kesin emir vermişti.<sup>168</sup>

Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, Büyük Güçlere göre Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde Yakın Doğu'da güçlü bir konuma gelmişti. İşte yapılacak olan kongrede Rusya'nın yeni konumu zayıflatılmaya çalışılacaktı.<sup>169</sup>

Berlin Kongresi'nde Çar, Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden elde ettiği yerlere Avrupalı devletlerin karışmasını istemiyordu. Çar, Kongrede Avrupalı devletlerin sadece kendilerini ilgilendiren kısımlarda görüş bildirmeleri gerektiğini belirtmişti. Çar her ne kadar böyle düşünse de başta İngiltere olmak üzere diğer Büyük Güçler Çarın hilafına Ayastefanos Antlaşması'nın bütün maddelerinin yeniden görüşülmesi gerektiği konusunda kararlı olduklarını belirtmişlerdi.<sup>170</sup> İngiltere'nin tutumundan hoşlanmayan Rusya, Kongre öncesinde Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile kendisini destekleyeceğini düşünmüştü. Fakat kongrede Bismarck'tan beklediği desteği görmemişti. İngiltere ile ilişkilerin daha da

<sup>165</sup> Tokay, a.g.m., s. 195-197.

<sup>166</sup> Tokay, a.g.m., s. 197.

<sup>167</sup> Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 207.

<sup>168</sup> Vakıf, 11 Temmuz 1294 (Rumi)-23 Recep 1295 (Hicri)-23 Temmuz 1878 (Miladi), s. 3.

<sup>169</sup> Edmond Rossier, *Avrupa'nın Siyasi Tarihi 1815-1919*, Ter.: Ali Kemal Aksüt, İstanbul: Fazilet Matbaası, 1943, s. 160.

<sup>170</sup> Erim, a.g.e., s. 379.

kötüleşmesini istemeyen Çar, Kongre öncesinde İngiltere ile bir ön anlaşma yapmanın uygun olacağını düşündüğünden 30 Mayıs 1878 tarihinde iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların kongre başlamadan önce halledilmesini sağlamıştı. Avusturya'nın da bu anlaşmayı onaylaması ile Berlin Kongresi'nin yapılmasının önündeki engeller de kalkmış oluyordu.<sup>171</sup>

Berlin Kongresi'nin açılış konuşmasında Bismarck, Ayastefanos'u imzalamaları sebebiyle Osmanlı Devleti temsilcilerinin Kongrede görüşülen konularda itiraz haklarının olmadığını belirtmişti.<sup>172</sup> Bismarck, Kongrenin açılış konuşmasında yapılacak olan görüşme ve alınacak olan kararların Osmanlı Devleti için değil Ayastefanos Antlaşması'nın Avrupalı devletlerin çıkarlarına uyumunu sağlamak için toplandığını söyleyerek Osmanlı heyetinin kongreden beklentisi olmaması gerektiğini belirtmişti.<sup>173</sup> Bismarck, Osmanlı Devleti'nin düzenli bir siyasetinin bulunmadığını günün şartlarına göre takip ettiği politikanın kendisine ve diğer Avrupa ülkelerine güven vermediğini söylemişti. Ayrıca Bismarck yapılacak olan kongrenin Osmanlı Devleti'nin durumunu düzeltmek için değil bozulan dengenin yeniden tesisini sağlamak ve Avrupalı devletleri uzlaştırmak amacıyla olduğunu belirtmişti.<sup>174</sup> Kongrede alınan kararlar -Kongrenin devam ettiği sırada Osmanlı temsilcilerinin alınmadığı- çoğunlukla Rusya, İngiltere ve Avusturya arasında yapılan özel toplantılar sonucunda alınmıştı. Bismarck'a göre Berlin Kongresi ve Antlaşmasının amacı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak değil, Osmanlı-Rus Savaşı ile bozulan Avrupa barışını yeniden tesis etmektir.<sup>175</sup> Kongrede görüşülecek olan konular Büyük Güçleri ilgilendirdiği ölçüde belli bir önem sırasına göre ele alınmıştı. Kongre başkanı Bismarck, kongreyi istediği şekilde idare etmiş ve ne kadar tarafsız olduğunu söylese de alınan kararları etkilemişti. Bismarck kongrede alınan kararları kitabet heyetine kendi istediği şekilde düzelttiği için Türkçe'ye çevrilen kararlar çoğunlukla yumuşatılmıştı.<sup>176</sup>

<sup>171</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 70.

<sup>172</sup> Teyfur Erdoğan, "1856 Paris Kongresi ve 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış politikası", Haz.: İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara: TTK, 1999, s. 170.

<sup>173</sup> Nedim İpek, "Osmanlı-Rus Savaşı", *TÜRKLER*, c. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 20.

<sup>174</sup> Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 207.

<sup>175</sup> Tokay, a.g.m., s. 188.

<sup>176</sup> Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 205.

Berlin Kongresi'nde Babıali'nin daha fazla toprak kaybetmek istememesi yolundaki çabaları ve Avrupalı devletlerin bölgede kendi etkinliklerini artırmak istemeleri için takip ettikleri politika etkili olmuştu. Berlin Kongresi'nden önce İngiltere ile Rusya, İngiltere ile Osmanlı Devleti, İngiltere ile Avusturya arasında ikili görüşmeler yapılmıştı. Büyük Güçler Kongre öncesinde aralarında anlaşma yaparak ikili diplomasi oyunları oynayarak kendi menfaatlerini devam ettirmeye çalışmışlardı. Ayrıca Büyük Güçlerin Balkan coğrafyasındaki emelleri kongrede karşılanmaya çalışılacaktı. Bunun için de önce Ermenilere istekleri doğrultusunda destek verilerek Osmanlı Devleti'nde düzensizliğin meydana gelmesine neden olmuşlardı.

Avusturya ve İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'nın geçersizliği yolunda yapacakları yardımların karşılığında-Rusya'dan gizli olarak-Osmanlı Hükümeti'nden arazi talep etmişlerdi. Viyana Hükümetinin toprak talebini Babıali egemenlik anlayışına ters düştüğü için reddetmişti.

Berlin Kongresi sırasında Osmanlı devlet adamları, Paris Konferansı'nda olduğu gibi yine İngiltere'nin kendilerine yardım edeceğini düşünmüşlerdi. Ama İngiltere'nin desteğini değil almak artık İngiltere'nin de diğer devletler gibi Osmanlı Devleti'nden pay alma çabasında olduğu anlaşılmıştı.

Berlin Kongresi, Avrupalı devletlere göre Şark Meselesi yada diğer adıyla Doğu Sorunu'nu çözüme kavuşturmak amacındaydı. Ama kongrede İngiltere'nin tek başına hareket etmesi diğer devletlerin tepkisine neden olmuştu.

Avrupa'da Fransa'nın yenilgisi, Almanya ve İtalya'nın yeni bir güç olarak ortaya çıkmış olması ve bu yeni durumda II. Abdülhamid'in Rus tehdidi karşısında İngiltere dışında Almanya'ya yakın siyaset izlemeye başlamasına neden olmuştu.<sup>177</sup> Padişah diğer Avrupa devletlerinden farklı olarak Almanya'nın Müslüman ülkelerde sömürgesi bulunmamasından dolayı Almanya'ya yakın siyaset izlemede sakınca görmemişti. Lord Derby'den sonra 1878 senesinde İngiliz Dışişleri Bakanı olan Lord Salisbury, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasının artık geçerliliğinin kalmadığını belirterek İngiliz dış politikasının değişmesinin gerektiğini açıklamıştı. Ayrıca yeni İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, Avusturya'ya güven

---

<sup>177</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 13.

duymamakta, Almanya'nın denizde güçlenerek karşılara çıkma ihtimalini düşünmekte ve Disraeli gibi Bismarck'ın politikasına kuşku ile bakmaktaydı.<sup>178</sup>

İngiltere'nin Berlin Kongresi'ndeki üstün çıkma yolundaki politikasını beğenmeyen Almanya, kendisinin İngiltere'nin diğer Avrupalı devletlerden bağımsız hareket etmesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle Rus Çarı'na Almanya'nın tarafsız olduğunu belirten bir mektup göndermişti. Bu mektupta Bismarck, Avusturya ile Rusya arasında bir savaş olursa müdahalede bulunmayacağını ama savaşa diğer Avrupalı devletlerinde karışması durumunda Almanya'nın çıkarlarını korumak için tarafsızlığını bozacağını belirtmişti. Ayrıca Bismarck, Almanya'nın çıkarları için Rusya ve Avusturya'nın aralarında anlaşmasını istiyordu. Bu iki ülkenin anlaşmasıyla Üç İmparatorlar Ligi dağılmamış olacak ve İngiltere'nin karşısında güçlü kalabilecekti.

Edirne Anlaşması'ndan sonra imzalanılan Ayastefanos Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını parçalamıştı. Ayastefanos sonrasında Balkanlarda kurulan büyük Slav devleti en çok Avusturya'nın tepkisine neden olmuştu. Avusturya anlaşmanın kendilerinin de söz sahibi olabilecekleri bir kongrede görüşülmesini İngiltere'ye teklif etmişti. İngiltere, Avusturya'nın teklifini kabul ederek Büyük Güçleri daha doğrusu 1856 Paris ve 1871 Londra Antlaşmalarında imzaları bulunan devletleri Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşma şartlarını yeniden görüşmek üzere yapılması düşünülen kongreye davet etmişti. Berlin Kongresi arifesinde İngiltere, Rusya'nın Boğazların yakınına kadar gelmiş ve Doğu'da da Kars'ı almış olması ve dolayısıyla Basra ve İskenderun limanlarının tehlikeye girmesi sebebiyle Babıali'ye, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Austen Henry Layard vasıtasıyla Osmanlı topraklarını Rusya'ya karşı korumak için yardım etme teklifinde bulunmuştu. Bunun karşılığında Babıali'den Kıbrıs Adasını geçici olarak -yani Rusya'nın Anadolu topraklarından çıkmasına kadar- işgal etmek istemişti. Sonuçta iki devlet arasında 4 Haziran 1878 tarihinde antlaşma imzalanarak Kıbrıs Adası geçici olarak İngiltere'ye bırakılmış oldu.<sup>179</sup> Buna göre Kıbrıs'ın işgal ve yönetimi İngiltere'ye sadece Rusya'nın Kars ve Batum'u elinde tuttuğu sürece geçerli olacak, Babıali Doğu Anadolu'da reform yapacak ve İngiltere de Rusya'nın

<sup>178</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 140.

<sup>179</sup> Orhan Melih Kürkçüer, *Siyasi Tarih (1789-1945)*, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık, 1964, s. 96.

Osmanlı Devleti aleyhine genişlemeye çalışması durumunda bu ülkeye askeri yardımda bulunacaktı.<sup>180</sup> İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Kıbrıs konusunda yapılan anlaşma Babıali temsilcileri arasında da gizli tutulmuş ama Berlin Kongresi sırasında açığa çıkması üzerine İngiltere, Rusya'nın tepkisini almıştı.<sup>181</sup> Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'ne gitmeden önce Doğu Anadolu'nun toprak bütünlüğünün devamını sağlamak amacıyla Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermişti.<sup>182</sup>

Berlin Antlaşması için müzakerelerin başlamasından önce Ahmet Vefik Paşa azledilmiş yerine Rüşumat Emini Mehmet Sadık Paşa Başvekil olarak atanmıştı. Padişahın böyle önemli bir dönemde Başvekil değiştirmesinin sebebi Said, Münif ve Mehmet Sadık Paşaların Ahmet Vefik Paşa'nın padişahın kendisine karşı bir isyan hazırlığında olduğuna dair söylentilerdi. Sultan II. Abdülhamid'in kimseye güveni olmadığından sürekli sadrazamlar değiştirdiği sırada 20 Mayıs 1878 tarihinde eski Jön-Türklerden olan Ali Suavi, her ne kadar padişaha methiyeler yazsa da Sultan Murad'ı tekrar tahta çıkartmak için İstanbul'da bulunan Rumeli-Filibeli muhacirleri ayaklandırarak karadan ve denizden harekete geçerek Çırağan Vak'asını (Saray Baskını) gerçekleştirdi.<sup>183</sup> Çırağan Vak'ası sonrasında sadrazamlığa Mütercim Rüştü Paşa atanmışsa da onun hakkında da padişaha jurnaller gelmişti. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid sadrazamlığa Mehmet Esad Safvet Paşa'yı atamıştı.

Avrupalı devletler yapılacak olan kongrede, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının devam etmesine ve Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul'dan uzak tutulmasını kararlaştırmışlardı. Rusya ise kongrede, savaş sonucunda elde ettiği kazanımlarından vazgeçmek istemiyordu.<sup>184</sup>

Lord Derby'den sonra 1878 senesinde İngiliz Dışişleri Bakanı olan Lord Salisbury, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasının artık geçerliliğinin kalmadığını belirterek İngiliz dış politikasının değişmesinin gerektiğini açıklamıştı. Ayrıca yeni İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, Avusturya'ya güven duymuyor ve Almanya'nın denizlerde rakibi olmasına sıcak bakmıyordu.<sup>185</sup>

<sup>180</sup> Sander, *a.g.e.*, s. 248.

<sup>181</sup> Nicola Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5 (1774-1912)*, Çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 73.

<sup>182</sup> Çalık, *a.g.e.*, s. 89.

<sup>183</sup> İSTAM, a.g.m., s.59-60.

<sup>184</sup> Tokay, a.g.m., s. 193.

<sup>185</sup> Kent, *a.g.e.*, s. 140.

İngiltere'nin izlediği bu siyaset ise Rusları mümkün olduğunca Akdeniz'den uzak tutmaya yönelikti. Bu sebeple İngiltere, bazen Osmanlı Devleti'ni desteklemiş bazen de Rusya ile ortak hareket etmişti. Ama 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Rus birliklerinin İstanbul'da Ayastefanos'a kadar ilerlemesi sonucunda İngiltere donanması Çanakkale Boğazı'na kadar gelmişti.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda tarafsızlıklarını ilan eden Büyük Güçler Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında mağlup olması ve sonrasında İstanbul ve Boğazların tehlikeye girmesi nedeniyle telaşa kapılmıştı. Bu durumdan kendilerinin de zarar göreceklarını düşünen Avrupalı devletler Babıali'ye yardım edeceklerini bildirmişlerdi.<sup>186</sup> Ayastefanos Antlaşması'nda Boğazlardan Rusya'nın da yararlanabilmesine dair bir madde eklenmişti. 13 Temmuzda yapılan Berlin Antlaşması'nda Büyük Güçlerin desteğiyle Rusya'nın Boğazlarda söz sahibi olmasını sağlayacak maddeler çıkarılmıştı. İngiltere, Rusya'nın Boğazlar konusunda değişiklik yapılması ve savaş zamanında da gemilerini Boğazlardan geçirme isteğini uluslar arası konferansta ele alınmasını sağlamıştı.<sup>187</sup>

Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Edirne Anlaşması'ndan bir süre önce Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin savaştaki zayıflığından yararlanmak gayesiyle harekete geçerek Epir ve Teselya'da kargaşalıklar çıkarmaya başlamıştı. Yunanistan'ın bu davranışı üzerine Babıali ihtarda bulunmuş ve faaliyetlerini devam ettirmesi durumunda Yunanistan'a savaş açacağını bildirmişti. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında krizin ortaya çıkması Rusya'nın işini kolaylaştırmıştı. Bunu gören Büyük Güçler, Yunanistan'ı uyararak yapılacak olan kongreye davet etmişlerdi.<sup>188</sup> Kongre toplanmadan önce Babıali, Yunanistan'ın istediği Teselya ve Epir'i vermeyeceğini ve kongreye Yunanlı temsilcilerin katılmasını istemediğini belirtmişti. Fakat İstanbul Hükümeti, Yunanistan ile sınırların belirlenmesi konusunda Büyük Güçlerin aracılığıyla anlaşmaya hazır olduğunu ifade ederek Avrupalı devletlere uzlaşma taraftarı olduğunu göstermişti.<sup>189</sup>

<sup>186</sup> **Samih Ayverdi**, *Türk-Rus Münasebetleri Ve Muharebeleri*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1970, s. 225.

<sup>187</sup> **Cemal Tukin**, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul: Üniversite Matbaacılık Komandit Şti., 1947, s. 324.

<sup>188</sup> **Uçarol**, a.g.m., s. 212.

<sup>189</sup> **Tokay**, a.g.m., s. 192.

Ruslar, Balkanlardaki Slavların hakları görüşülürken kongrede bulunmaları gerekiyorsa Yunanistan temsilcilerinin de Rumların haklarının görüşüleceği ve Yunanistan sınırını ilgilendirecek oturumlarda bulunmasının doğru olacağını düşünen İngiltere'nin Fransa tarafından da desteklenmesi üzerine Yunanistan'ın kendisini ilgilendirecek oturumlara katılmasına izin verilmişti.<sup>190</sup> Kongrenin 29 Haziranda yapılan dokuzuncu oturumuna katılan Yunanistan murahhasları Epir, Teselya ve Girit Adasının kendilerine verilmesini talep etmişlerdi. Yunanistan'ın özellikle Girit Adasını istemesine tepki gösteren İngiltere, İtalya ve Fransa Girit hariç diğer istediklerinin kongre gündemine alınacağını bildirmişlerdi. Yapılan antlaşmanın 24. maddesinde Yanya, Tırhala, Preveze ve Golos civarlarında Yunanistan'ın yeniden sınır düzenlemesi için toprak verilmesi konusunda Babıali ile aralarında anlaşması kararlaştırılmıştı. Berlin Antlaşmasıyla Girit Adası meselesi Avrupa gündemine girmiş oldu. Bundan sonra Yunanistan, İstanbul merkezli Büyük Bizansı yeniden canlandırmak yani Megali İdeası için her fırsatta Osmanlı Devleti'nden toprak talebini Avrupa gündemine taşıyacaktı. Yunanistan, Berlin Antlaşması'nın imzasından sonra 16 ve 19 Temmuz tarihlerinde Babıali'ye gönderdiği notalarla antlaşmanın 24. maddesi uyarınca yeniden görüşmek isteğinde bulunmuştu. Ama Osmanlı devlet adamları Yunanistan'a toprak verilmesinin uygun olmadığı konusunda 20 Temmuzda ortak bir karar almışlardı. Yunanistan'ın toprak talebini reddeden Osmanlı Hükümeti'ne Avrupalı devletler baskı yapmaya başlamıştı. Artan baskılar sonrasında Babıali ile 6 Şubat 1879'da Yunanistan temsilcileri arasında Preveze'de görüşmeler başlamış ama çözüme kavuşturulamamıştı. Görüşmeler sonrasında Yunanistan temsilcileri 29 Mart 1879 tarihinde Berlin Antlaşması'nda kendisini destekleyen devletlerden yardım istemişti.<sup>191</sup>

Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i alarak hem Balkanlardaki Rus ilerlemesini durdurmak hem de Selanik yolunu kendisi için açık tutmak istiyordu. Ayrıca Balkan yarımadasının batısını kontrolü altında tutarak Ege Deniz bağlantısını devam ettirmek niyetinde idi.<sup>192</sup> 6 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile Avusturya

<sup>190</sup> *Vakit*, 24 Haziran 1294 (Rumi)-25 Cemazeyilahir 1295 (Hicri)-26 Haziran 1878 (Miladi), s.4.

<sup>191</sup> **Uçarol**, a.g.m., s. 215-220.

<sup>192</sup> **Tuncer**, "*Doğu Sorunu*" ve *Büyük Güçler*, s. 167.

arasında yapılan antlaşmaya göre her iki devlet kongrede birbirlerinin çıkarlarını korumaya karar vermişlerdi.<sup>193</sup>

İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikalarında ortak olduğu nokta İstanbul ve Boğazlardı. Boğazlara hakim olamayan İngiltere, Babıali'ye karşı olan politikasını mevcut duruma göre belirlemişti.<sup>194</sup>

Rusya'nın, Çar II. Petro (1689-1725) döneminden itibaren başlayan, Osmanlı Devleti üzerinde gerçekleşmesini arzu ettiği politikası Ayastefanos Antlaşması ile bir bakıma gerçekleşmişti. Büyük Bulgaristan'ın kurulması ile Ege Denizi'ne kadar inen Rusya'nın bu siyaseti İngiltere'nin çıkarlarına ters düşüyordu. Rusya bundan sonra Akdeniz ve Boğazlar üzerinde kendi egemenliğini sağlamaya çalışacaktı.<sup>195</sup> 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda hala Karadeniz'de güçlü bir donanmasının olmamasının ne kadar önemli bir sorun olduğunu anlayan Rusya bu sebepten dolayı Boğazlarla İngiltere kadar yakından ilgilenmeye başlamıştı. Rusya, Boğazların bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olmasını, en azından kendisinin güçlü bir filo hazırlamasına kadar istiyordu.<sup>196</sup> Böylece Rusya, güney tarafını olası bir İngiliz saldırısına karşı koruyabilecekti.

1870-78 yılları arasında Babıali'nin politikasının esası Rusya'yı göz önünde bulundurarak devletin toprak bütünlüğünü korumak gayesiyle sınırlar içinde ayrılıkçı hareketleri etkisizleştirmektir.<sup>197</sup> Sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve devamında Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapan gazete ve dergilere karşı olmak ve Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti lehine çevirmek amacıyla Hobart Paşa vasıtasıyla İngiliz basınında mektuplar yayımlatmış ve yabancı basını saraya davet ederek gerekli gördüğü konularda bilgiler vermişti.<sup>198</sup> Böylece Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhindeki kötü izlenimleri bir nebze de olsa silmek istemişti.

<sup>193</sup> Tokay, a.g.m., s. 195.

<sup>194</sup> Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Nazar, Berlin Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Avrupa Ve Türkiye-Almanya İlişkileri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 23.

<sup>195</sup> Rıfat Uçarol, *Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul:Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978, s. 27.

<sup>196</sup> Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev.: İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.229.

<sup>197</sup> Erdoğan, a.g.m., s. 165.

<sup>198</sup> Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 167.

Ayastefanos Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını ilgilendirirken Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti'nin topraklarının tümünü parçalamaya yönelik olmuştur.<sup>199</sup> Berlin Kongresi görüşmeleri bir ay sürmüş Kongre sonrasında 13 Temmuzda yapılan Berlin Antlaşması da Ayastefanos'un yerine yürürlüğe geçmiştir.

Berlin Kongresi sırasında Ermeniler artık Rusya'nın kendilerine yardım etmeyeceğini anlamış ve İngiltere'nin desteğiyle bağımsızlıklarına kavuşabileceklerini düşünmeye başlamışlardır. Ermenilerin savaş sonrasında Rusya'dan, Berlin Kongresi'nde de İngiltere'den yardım istemesi Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin eski sadık tebaası olmadığını anlamasını sağlamıştı.

Osmanlı Devleti Berlin Kongresi sonrasında İngiltere'ye karşı Almanya'ya yakın siyaset izlenmeye başlamıştı. Osmanlı devlet adamlarını böyle bir yakınlaşmaya gitmesinde Bismarck'ın doğrudan Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya katılmaması etkili olmuştur.<sup>200</sup> Bismarck, Osmanlı topraklarını masa başında değil devletin doğal kaynaklarını barışçı daha doğrusu Babıali'ye yakın bir politika izleyerek ele geçirmeye yönelik planlar hazırlamıştı.

## 2.2. Kongre Kararları

Berlin Kongresi Avrupa Güçler dengesinde değişikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kongrede İngiltere isteklerini yerine getirmiş ve galip bir konumda olan Avusturya-Macaristan da Rusya ve Osmanlı Hükümeti'ne isteğini kabul ettirerek Bosna-Hersek'i işgal etmişti.<sup>201</sup> Almanya'nın siyasi üstünlüğü kongreye damgasını vurmuşken Fransa ve İtalya, Büyük Güçler arasında etkisiz kalmışlardı. Çar, Avrupalı devletlerin kongre istemini kabul ederken Ayastefanos Antlaşması'nda sadece Avrupa'yı ilgilendiren maddelerin yeniden görüşülmesini istemişti. Lakin İngiltere ve Avusturya'nın tutumu ve Bismarck'ın da bu konuda sessiz kalması üzerine bütün maddeler yeniden görüşülmüş ve Büyük Güçlerin istediği şekilde

<sup>199</sup> Çalık, a.g.e., s. 89.

<sup>200</sup> İber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006, s. 45.

<sup>201</sup> Rossier, a.g.e., s. 162.

değiştirilmişti. Bismarck'a güvenmekte hata ettiğini düşünen Çar kongreden memnun kalmamıştı.

Kongre sonrasında yapılan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış, Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılmış, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş, Romanya-Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlığı onaylanmış, Girit'in özerkliği kabul edilmişti. Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti Avrupa'daki arazisinin beşte ikisini kaybetmiş ve Avrupa'daki toprakları da ikiye bölünmüştü. Bu antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti, Bulgaristan'a, Sırbistan'a, Karadağ'a, Romanya'ya, Avusturya'ya, Rusya'ya, İran'a, Yunanistan'a ve İngiltere'ye toprak vermek zorunda kalmıştı.<sup>202</sup>

Berlin Antlaşmasında Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'nden aldığı toprak parçalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

**Rusya:** Balkanlarda Osmanlı Devleti'nden toprak alamamıştı. Ama kendisinin Balkanlarda hızla ilerlemesine yardım eden Romanya'dan öteden beri almak istediği Besarabya'yı almıştı. Doğu'da ise Osmanlı Devleti'nden Iğdır, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt'ı almıştı.

**İngiltere:** 4 Haziran 1878'de Babıali ile yaptığı anlaşma sonucunda geçici olmak üzere Kıbrıs Adasını işgal etmişti. İngiltere ilk defa Osmanlı Devleti'nde fiilen toprak almıştı. Berlin Antlaşması'nda Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'ye bırakılması 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nda kalıcı olmak üzere kabul edilecekti.

**Avusturya-Macaristan:** 93 Harbi öncesinde Rusya ile yaptığı Budapeşte Anlaşması'na göre Bosna-Hersek kendisine verilecekti. Savaş sırasında Sırbistan ve Karadağ, bu iki eyaleti aralarında paylaşma planı yapmaları Avusturya'yı tedirgin etmişti. Kongrede Avusturya Murahhasları Bosna-Hersek'in kendilerine bırakılmasını talep etmişlerdi.<sup>203</sup> Bu konuda İngiltere'nin de desteğini alan Avusturya, Bosna-Hersek'i işgal etmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırarak Babıali'yi zor da olsa ikna etmeyi başarmış, sonuçta da buraları ele geçirmişti.

**Fransa:** Berlin Kongresi'nde Bismarck'ın tavırlarından memnun olmayan Fransa Murahhaslarının Osmanlı Devleti'nden gayrimüslim tebaanın durumunu

<sup>202</sup> İSTAM, a.g.m., s. 62.

<sup>203</sup> *Vakit*, 28 Haziran 1294 (Rumi)-10 Recep 1295 (Hicri)-10 Temmuz 1878 (Miladi), s. 1, 3.

düzeltecek reformların yapılması isteği dışında herhangi bir talebi olmamıştır. Fakat Kıbrıs'ın İngiltere'ye şartlı dahi olsa bırakılmasına tepki gösteren Fransa, 1881 yılında Tunus'u işgal etmişti.

**İtalya:** Fransa gibi İtalya da Tunus'u almayı planlamaktaydı. Fakat Fransa'nın önce davranması üzerine İtalya 1911 yılında Garbi Trablus'u işgal edecekti.

Berlin Antlaşması'nda alınan kararların çoğunluğu bir ay süren kongre oturumlarında alınmıştı. 64 maddelik antlaşmanın en önemli maddelerini şöylesıralayabiliriz:<sup>204</sup>

- 1-Bulgaristan'ın muhtariyeti tanınarak, Babıali'nin hakimiyeti altında bir prensle idaresi ve sınırlarının bir komisyon tarafından çizilmesi uygun görülmüş,
- 2-Doğu Rumeli, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı muhtar bir vilayet olmuş,
- 3-Bosna-Hersek, Avusturya tarafından işgal edilmiş,
- 4-Romanya, Karadağ ve Sırbistan bağımsız olmuş,
- 5-Tuna Nehri üzerindeki ticaret yeniden düzenlenmiş,
- 6-Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılmış,
- 7-Din serbestisi sağlanmıştı.<sup>205</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlere savaş isteğinde olmadığını bildirerek Rusya'nın izlediği politika karşısında yardım istemişti. Avusturya Rusya ile aralarında yapmış oldukları anlaşma nedeniyle ve Fransa'da Prusya karşısında aldığı yenilgi sonrasında Avrupa uyumundaki etkinliğini kaybetmiş olduğundan dolayı Osmanlı devlet adamlarının yardım isteğinde sessiz kalmışlardı. Geriye her zaman güvenilir olan İngiltere ve Avrupa'da etkinliğini artıran Almanya kalmıştı. Berlin Kongresi öncesinde İngiltere'nin Rusya ile aralarında gizli ikili anlaşma yapmasının ortaya çıkması üzerine ve geçici de olsa Kıbrıs'ı işgal etmesi İstanbul Hükümeti tarafından artık İngiltere'ye güvenilmeyeceğinin anlaşılmasını sağlamıştı. Berlin Kongresi'nde Almanya Şansölyesi Bismarck'ın davranışları (mesela Balkan sınırlarının düzeltilmesi) Osmanlı Hükümeti tarafından olumlu karşılandığı için Berlin Antlaşması'ndan sonra

<sup>204</sup> Bu maddeler için bkz. **Erim**, *a.g.e.*, s. 403-424.

<sup>205</sup> **Kürkçüer**, *a.g.e.*, s. 97.

Osmanlı ve Almanya arasında iyi ilişkiler başlamıştı.<sup>206</sup> Almanya'ya yaklaşılmasının en büyük sebebi İngiltere'ye artık güvenilemeyeceğinin anlaşılmış olmasıydı.

Berlin Antlaşması ile Ayastefanosu toprak kaybı ve sınır düzenlemeleri açısından karşılaştırmak gerekirse karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

Ayastefanos Antlaşması'yla Balkanlarda toprakları ikiye bölünmüş olan Osmanlı Devleti Büyük Bulgaristan'ın parçalanmasıyla yeniden birleştirilmişti.<sup>207</sup> Ayastefanos Antlaşması'yla kurulan Bulgaristan Prenslığı sınırları Tuna Nehrinin güney kıyılarından başlayıp Ege Denizi ve Karadeniz'den Arnavutluk'a oradan Ohri Gölü'ne kadar uzanmıştı.<sup>208</sup> Oldukça geniş sınırlara kavuşan Bulgaristan Prenslığı'nın sınırları Berlin'de daraltılarak Balkanlar ile Tuna Nehri arasında sıkıştırılmıştı. Balkanlar'ın güneyinde halkın çoğunluğu Bulgar olan topraklarda özerk ve imtiyazlı Doğu Rumeli vilayeti kurulmuştu.<sup>209</sup> Buna karşılık Ayastefanos'ta Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya ve Makedonya bölgeleri Osmanlı Devleti'ne geri verilmişti.

Ayastefanos Antlaşması'nda Bulgaristan'a verilen Pirot ve Varna bölgeleri Avusturya'nın teklifi ve isteği doğrultusunda Berlin Kongresi'nde Sırbistan'a bırakılmıştı. Ayastefanos Antlaşması'nda Karadağ'a verilen topraklar azaltılmıştı. Her ne kadar Rusların Balkanlarda geçişine yardım etmişse de öteden beri Besarabya'yı almak isteyen Rusya, Ayastefanos'ta olduğu gibi Berlin Antlaşması'nda da Romanya'nın elinden Besarabya'yı almıştı. Buna karşılık olarak Rusya'da Silistre-Mangalya hattına kadar Dobruca'yı Romanya'ya bırakmıştı.

Berlin Antlaşması'nda İngiltere'nin teklifi ve Almanya'nın yardımıyla Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal etme hakkını elde etmişti. Yapılan antlaşmada Spizza Limanı ve Yenipazar Sancağı'nın da Avusturya'ya bırakılması kabul edilmişti. Bosna-Hersek 19 Ağustos 1878'de Avusturya tarafından işgal edilmişti. Bosna-Hersekli halk her ne kadar işgale direnmişlerse de Avusturya'nın işgalini önleyememişlerdi.<sup>210</sup> Daha sonra Avusturya anlaşma gereğince Yenipazar Sancağını almak için Babıali'ye başvurmuştu. Babıali ile Avusturya Hükümeti

<sup>206</sup> **Muhtar**, *a.g.e.*, s. 19.

<sup>207</sup> **Baykal**, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 204.

<sup>208</sup> **Baykal**, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 199.

<sup>209</sup> Bu konu hakkında bkz. **Mahir Aydın**, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara: 1992.

<sup>210</sup> *Vakit*, 20 Temmuz 1294 (Rumi)-2 Şaban 1295 (Hicri)-1 Ağustos 1878 (Miladi), s. 1.

arasında yapılan görüşmelerden sonra 21 Haziran 1879 tarihinde Yenipazar Sancağı Avusturya'ya bırakılmış oldu.<sup>211</sup> Andrassy, Salisbury ile ortak hareket ederek hem Bosna-Hersek'i işgal etmiş hem de Bulgaristan meselesini kendi isteği doğrultusunda çözülmesini sağlamıştı.

Kafkaslar cephesinde ise durum şu şekildeydi:

Ayastefanos Antlaşması'nda olduğu gibi Kars, Ardahan, Artvin ve Batum Rusya'ya bırakılmıştı. Buna karşın Rusya, Beyazıt ve civarlarını Osmanlı Devleti'ne iade etmişti.

Berlin Kongresi'ne İngiltere'nin daveti üzerine katılan Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan yararlanmak gayesiyle ve Fransa'nın desteğiyle de Teselya, Epir ve Girit'i almak isteğinde bulunmuştu. Paris ve Londra Antlaşmalarında temsil edilmeyen Yunanistan, Fransa ve İngiltere dışındaki Büyük Güçlerin karşı çıkmasına rağmen kongreye temsilci göndermişti.<sup>212</sup> Rusya'nın Slav kartına karşılık İngiltere'de Balkanlarda Yunan kartını kullanmayı uygun bulmuştu. Fransa kongrede de Yunanistan'ı tatmin etmek için Yunanistan'ın Kalamas-Salamuriyas Irmaklarına kadar ilerlemesine izin verilmesi gerektiğini beyan etmişti. Fakat Berlin Antlaşması'nda Babiali ile Yunanistan arasında bu konuyu ileri bir tarihte müzakere etmeleri kararlaştırılmıştı.<sup>213</sup>

Berlin Antlaşması sonrasında Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin artık dağılma sürecine girdiğini kabul etmişlerdi. Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan Balkanlarda ilerleme politikalarına devam etmiştir. Balkanlarda durum böyle iken devlet içinde de gayrimüslim ve Müslüman halk arasında ayrılıkçı hareketler de hız kazanmıştı.<sup>214</sup>

1830'lardan itibaren İngiltere, Hindistan'daki sömürgelerinin güvenliği için Boğazlar yoluyla Rusya'nın Karadeniz'de sıkıştırılarak Akdeniz'e inmesini engellemek için Osmanlı Devleti'ne yakın bir politika izliyordu. Ancak Osmanlı Devleti'yle Rusya'nın barış dönemlerinde bu politika etkili olmayabilirdi. Bu sebeple Salisbury Berlin Kongresi'nde, bütün ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçiş

<sup>211</sup> **Çoşkun Üçok**, *Siyasi Tarih Dersleri*, Ankara: Güney Matbaacılık, 1949, s. 296.

<sup>212</sup> **A. Şükrü Esmer**, *Siyasi Tarih Dersleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1944, s. 232.

<sup>213</sup> **Üçok**, *a.g.e.*, s.268.

<sup>214</sup> **Orhan Koloğlu**, *Avrupa Kıskaçında Abdülhamit*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, 31.

hakkına sahip olmasını istemişti.<sup>215</sup> İngiltere ve Fransa murahhasları Boğazlar ile ilgili durumun 1856 ve 1871’de alınan kararların geçerli olduğunu belirtmişlerdi. Yapılan Antlaşma sonrasında da İngiltere ve Rusya arasında bu konuda ortak karara varılamaması üzerine Boğazların statükosu 1856 ve 1871’e göre olmasına karar verilmişti.<sup>216</sup> Kongrede diğer Avrupalı devletlerden destek alamaması üzerine Salisbury, olası bir sorun karşısında Boğazlarda Padişahın kararlarını özgür iradesiyle verip vermemesine göre değerlendirilmesini teklif etmişti.<sup>217</sup> Lord Salisbury’nin teklifi kabul edilmemiş Berlin Antlaşması’nda Boğazlar ile ilgili verilecek kararlar 1871 Londra Protokolü’nde belirtildiği şekilde kalması kararlaştırılmıştı. Boğazlar, Osmanlı-Rus Savaşı olmadığı sürece Rus ticaret gemilerine açık olacaktı. Hem savaş hem de barış dönemlerinde Boğazların Rusya’ya giden ve gelen ticaret gemilerine açık olmasıyla, Osmanlı Devleti’nin Boğazlar üzerindeki nüfuzu elinden alınarak ve Rusya’nın ticari faaliyetleri güvence altına alınmıştı.<sup>218</sup> Osmanlı Devleti’ne karşı politikasını İstanbul ve Boğazların önemine göre belirleyen İngiltere, Rusya karşısında Doğu Akdeniz ticaretinin güvenliğini yeniden tesis etmişti.<sup>219</sup> Ama bu durum çok uzun sürmemiş birkaç yıl sonra tekrar bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Berlin Kongresi’nde Bulgaristan konusu önemli bir yer teşkil etmişti. Antlaşmanın 22. maddesi Bulgar meselesi ile ilgili idi. Bulgaristan konusu bu kadar önemli olduğu halde, kongreye hiç Bulgar temsilci davet edilmemişti. Bulgar temsilcilerinin yerine Rusya onların sözcüsü gibi davranıyordu.<sup>220</sup> Rusya’nın bu tutumu üzerine İngiltere ve Fransa kongreye Yunanistan’ın da katılması gerektiğini ve Rumların sözcüsü olmasını önermişti. Berlin Antlaşması ile Büyük Bulgaristan iki parçaya bölünerek Balkanların kuzeyinde Osmanlı Devleti’ne bağlı ve vergi veren Bulgar Prenslığı ile yine Balkanların güneyinde Hristiyan valinin idaresinde,

<sup>215</sup> **Esin Yurdusev**, “Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere’nin Boğazlar Politikası”, *Belleten*, c. LXIII, Ankara: TTK, 2000, s. 571.

<sup>216</sup> **Ali Fuat Türkgeldi**, *Mesaili Mühime-i Siyasiyye*, c. II, Yayına Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, , Ankara: TTK Basımevi, 1957, s. 89.

<sup>217</sup> **Yurdusev**, a.g.m., s. 571.

<sup>218</sup> **Ayfer Özçelik**, *Osmanlı Devleti’nin Çöküşü’nde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme (1838-1914)*, Ankara: Ecdad, 1993, s. 83.

<sup>219</sup> **Tukin**, a.g.e., s. 326.

<sup>220</sup> **Anderson**, a.g.e., s.223.

içişlerinde özerk Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuştu.<sup>221</sup> Rusya'nın hamiliğinde oluşturulan Büyük Bulgaristan üç parçaya bölünerek, Bulgaristan'ın Ege'ye inmesine engel olunmuştu. Berlin Kongresi'nin Büyük Güçlerce de esas odak nokta Balkanlar olduğu için Balkan haritasında bazı değişiklikler yapılmış, sınırlar yeniden çizilerek Rusya ve Babıali'ye kabul ettirilmişti. Berlin Antlaşması'nda Romanya, Sırbistan ve Karadağ resmen bağımsızlığını kazanmıştı. Kongre sırasında Rusya'nın kendilerini desteklemeyip Bulgaristan'ı desteklemiş olmasından dolayı hayal kırıklığına uğrayan Sırbistan, Rusya yerine artık Habsburg İmparatorluğu (Avusturya) ile yakınlaşmaya başlamıştı.<sup>222</sup> Sırbistan, Berlin Kongresi'nde ortaya çıkan ve yapılan antlaşmadan sonrada uygulama alanına geçirdiği güneye doğru yayılma politikası için Babıali ile iyi geçinmek istiyordu.<sup>223</sup>

Rusya, Berlin Antlaşması'ndan önce Batum'u işgal edememişti. Çar, kongreye giden elçilere mutlaka Batum'u almaları gerektiği konusunda talimat vermişti. Çünkü Batum Limanı Rusya'nın güneyindeki eyaletlerinden Gürcistan ve Trans-Kafkasya'ya deniz yoluyla açılabilmesi için önemli bir kapı idi. İngiltere Batum'un Rusya için ne kadar önemli olduğunu bildiği için buranın silahsızlandırılmasını konusunu görüşerek alınan kararları Rusya'ya kabul ettirmek istemişti. İngiliz ve Rus delegeleri arasında yapılan görüşmeler ve tartışmalar sonrasında Rusya, Doğu Bayezid ve civarını Osmanlı Devleti'ne vermeyi kabul etmişti. Yapılan antlaşma ile Batum serbest liman haline gelmişti.<sup>224</sup> Kont Şuvalof, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Bayezid ve Eleşkirt'i bırakmasına karşılık Osmanlı'nın da Kotur'un İran'a verilmesini onaylamasını istemişti.<sup>225</sup>

Berlin Antlaşması'ndan sonra Yunanistan, Makedonya'nın tamamını ele geçirmek istiyordu. Ama aynı zamanda Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'da bu bölgede güçlü olmak istiyordu. Yunanistan bu konuda o an için en etkili olan Sırplarla anlaşarak bölgede Bulgarlıların nüfuzunu kırmak gayesiyle faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı. Berlin'de Makedonya bölgesi ıslahat yapılması şartıyla

<sup>221</sup> Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4, Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000, s. 163.

<sup>222</sup> Anderson, *a.g.e.*, s. 225.

<sup>223</sup> Yusuf Hamza, "II: Abdülhamid ve Makedonya Meselesi (1876-1909)", *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Haz.: Mehmet Tosun, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2000, s.87.

<sup>224</sup> *Vakit*, 8 Temmuz 1294 (Rumi)-20 Recep 1295 (Hicri)-20 Temmuz 1878 (Miladi), s. 4.

<sup>225</sup> Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 85.

Osmanlı Devleti'nde bırakılmıştı. Fakat Balkanlardaki diğer devletlerin de burayı almak istemeleri sebebiyle Birinci Balkan Savaşı'na (1912) kadar Makedonya meselesi Avrupa gündemini meşgul etmişti.<sup>226</sup>

Berlin Kongresi, Balkanlarda geçicide olsa bir denge sağlamış, Sırbistan ve Bulgaristan arasında savaş tohumları atmıştı. Bulgaristan sınırlarının küçülmesinden, Romanya'da Silistre'yi alamamış olmasından dolayı huzursuzdu. Yunanistan 1881 Mayıs'ında Babıali ile yaptığı anlaşma ile Teselya'nın büyük bir bölümünü ve Epir'in bir kısmını alabilmiş ama Girit'i alamamıştı.

Rusya, 93 Harbi sonunda elde ettiği yerleri Balkanlarda ve Avrupa'da diğer devletler ile paylaşmak zorunda kalmıştı. Sırbistan Niş'i; Romanya Dobruca'yı; Karadağ'da Antivari'yi; Rusya Besarabya, Kars, Ardahan, Batum'u; İran Kotur'u almış ve Kıbrıs Adası'nda İngiltere'ye şartlı da olsa bırakılmak zorunda kalmıştı. İngiltere için önemli olan Doğu Anadolu'daki yerler sorunu Rusya ile ileriki tarihlerde yapılacak ikili görüşmelere bırakılmıştı.

Berlin Kongresi'nden sonra Avrupa'da Avusturya-Macaristan'ın haricindeki diğer güçler genişleme eğilimiyle hareket etmeye başlamıştı. İngiltere, Rusya'nın Balkanlardaki çıkarlarını tehdit etmeye ve Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki hesaplarını kendi lehine çevirmeye yönelik faaliyetleri hız kazanmıştı.

Kongrede İngiltere'nin tutumlarını gören Avusturya-Macaristan ve Almanya İngiltere'ye karşı ortak hareket etmeye karar vermişti. Böylece iki ülke arasındaki gerginlikte bir bakıma giderilmişti. Fransa, İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgal etmesi üzerine kendisinin de Kuzey Afrika'ya yönelmek istediğini belirtmiş ve ilerde Kuzey Afrika'yı işgal hareketinde bulunacağını söylemişti. İngiltere ve Almanya, Berlin Kongresi ve antlaşmasından bir kazanç elde edemeyen Fransa'yı Tunus'u işgal etmesi için cesaretlendirmişlerdi. Tunus'u almak isteğinde olan İtalya da buranın Fransa tarafından işgal edilmesi üzerine Trablusgarb'a yönelecekti.

Salisbury'nin kongre öncesi ve kongredeki politikasıyla İngiltere'nin çıkarlarına dokunan ve Ayastefanos Antlaşması'yla gündeme gelerek Avrupa barışını tehdit eden maddeler Berlin Antlaşması'nda değiştirilmişti. Rusya her ne

---

<sup>226</sup> Hamza, a.g.m., s. 85, 95.

kadar Osmanlı Devleti ile olan savaşı kazanmış olsa da diplomasi yolunda kazandığı başarıların bir kısmını kaybetmişti.

Berlin Kongresi ile Avrupa'da Almanya merkezli yeni bir güç dengesi oluşmuş ve İtalya da ilk defa Büyük Güçlerle eşit sayılarak uluslararası bir kongreye davet edilmişti.<sup>227</sup>

Berlin Antlaşması ile Balkanlardaki Osmanlı topraklarının sınırları yeniden tespit edilmiş, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Girit, Yunanistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Romanya'nın sınırları ve Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları, Ermeniler, savaş tazminatı gibi konuları karara bağlamıştır.<sup>228</sup> Bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

**1. BULGARİSTAN:** Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak kalacak Bulgaristan, vergi verecek, Hristiyan bir vali tarafından idare edilecekti. Bulgaristan'da Osmanlı askeri yerine milis askeri bulunacak ve Bulgaristan Prensini Bulgar halkının seçim yolu ile belirlemesi kabul edilmişti. Fakat bu seçime Avrupalı hanedan aileleri katılmayacaktı.<sup>229</sup> Ayastefanos Antlaşması ile sınırları büyüyen Bulgaristan'ın sınırları küçültülerek Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Osmanlı topraklarına geri katılmıştı. Bu madde özellikle İngiltere ve Avusturya'nın istekleri doğrultusunda hazırlanmıştı. Bu sayede Rusya Ege Denizinden de uzaklaştırılmış ve İngiltere'nin ticaret yolunun güvenliği sağlanmış aynı zaman da Avusturya-Macaristan'ın Ege Denizi yolu açık kalmış oldu. Berlin Kongresi'nde Bulgaristan'ın özerkliği kabul edildiği için Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan'ın bağımsızlığının da temelleri atılmıştı.<sup>230</sup>

**2. DOĞU RUMELİ:** Özerkliği kabul edilen Doğu Rumeli, Hristiyan bir vali tarafından idare edilecek ama Osmanlı Devleti'ne bağlı olacaktı. (13. ve 22. maddeler arası)

**3. GİRİT:** Yunanistan her ne kadar Girit'i almak istese de bu konuda 1868'de kabul edilen adanın özerkliğinin devamına karar verilmişti. (23. madde)

<sup>227</sup> Tuncer, 19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, s. 77.

<sup>228</sup> Armaoğlu, a.g.e., s. 526-527.

<sup>229</sup> Berlin Antlaşması'nın maddeleri için bkz.: Vakıf, 8 Temmuz 1294 (Rumi)-20 Recep 1295 (Hicri)-

20 Temmuz 1878 (Miladi), s. 3-4.

<sup>230</sup> Erim, a.g.e., s. 380.

**4. YUNANİSTAN:** Yunanistan'ın istediği Teselya ve Epir daha sonra Babıali ile Yunanistan arasında yapılacak olan bir anlaşmaya bırakılmıştı. (24. madde)

**5. BOSNA-HERSEK:** İstanbul Konferansı'nda Bosna-Hersek'e yapılması istenilen ıslahatın uygulanmasına karar verilmişti. Yapılacak olan yeni düzenlemelerin de Avusturya'nın kontrolünde olması kararlaştırılmıştı.<sup>231</sup> Avusturya-Macaristan'ın işgaline bırakılan Bosna-Hersek'in dışında Yenipazar Sancağında asker bulundurma hakkını elde eden Avusturya böylece Balkanlarda Rus etkisini de kırmayı başarmıştı. Yenipazar Sancağında asker bulunduran Avusturya, Sırbistan ve Karadağ arasına da girmiş oldu. (25. madde)

**6. KARADAĞ:** Ayastefanos Antlaşması ile sınırları genişleyerek bağımsız olan Karadağ'ın Berlin Antlaşması ile sınırları daraltılmıştı. Berlin Antlaşması ile bağımsızlığı korunan Karadağ, Antivari Limanı'nı almış bunun karşılığında da Dulcigno'yu Osmanlı Devleti'ne iade etmişti. (26. ve 33. maddeler arası)

**7. SİRBİSTAN:** Ayastefanos Antlaşması ile bağımsız olan Sırbistan, Berlin Antlaşması ile de Osmanlı Devleti'nin borçlarının bir kısmını ödemeyi kabul etmişti. Niş ve Pirot'u alan Sırbistan bunun karşılığında Metroviçe'yi Osmanlı Devleti'ne iade etmişti. (34. ve 42. maddeler arası)

**8. ROMANYA:** Sırbistan ve Karadağ gibi bağımsızlığa kavuşan Romanya, Ayastefanos'ta olduğu gibi Besarabya'yı Rusya'ya vermiş, buna karşılık olarak Tuna'yı almıştı. (43. ve 57. maddeler arası) Berlin Antlaşması'nda Eflak ve Boğdan beylikleri Romanya'nın adı altında birleşmişti. Yine Berlin Antlaşması'nda Sırbistan-Karadağ ve Avusturya arasındaki Bosna-Hersek meselesi I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olacaktı.

**9. OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU SINIRLARI:** Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bırakmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, Eleşkirt ve Doğu Beyazid'ı geri almıştı (58. ve 60. maddeler arası). Berlin Kongresi'ne Kotur meselesi için Rusya'nın daveti ile katılan İran'a yine Rusya'nın isteği ile Kotur şehri sınırlarını düzeltmesi şartıyla İran'a verilmişti.<sup>232</sup>

<sup>231</sup> Selahaddin, *a.g.e.*, s. 100.

<sup>232</sup> Üçok, *a.g.e.*, s. 268.

**10. ERMENİLER:** Avrupalı devletlerin Ermeniler için uygun gördükleri ıslahatları kabul eden Babıali aynı zaman da Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı güvenliğini de sağlamayı kabul etmişti. (61. madde)

**11. SAVAŞ TAZMİNATI:** Ayastefanos'ta olduğu gibi Berlin Antlaşması'nda da Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesi şart koşulmuş ve bu konuda iki devletin aralarında anlaşmaları istenmişti. Savaş tazminatın ne kadar olduğu konusundaki anlaşma 8 Şubat 1879'da yapılmış ve Babıali'nin 802 milyon 500 bin Frank olarak tespit edilmiş, tazminatın ne şekilde ödeneceği ise 14 Mayıs 1882'de yapılacak anlaşma ile belirlenmesi hükme bağlanmıştı.

Berlin Antlaşması'ndan en karlı çıkan devlet Kıbrıs Adası'nı işgal eden İngiltere idi. Almanya kongrede büyük itibar kazanmıştı. Yapılan antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti 180 000 kilometrekare toprak kaybetmişti. Rusya ise Balkanlarda sadece Besarabya'dan 8500 kilometrekare toprak kazanmıştı.<sup>233</sup>

Berlin Kongresi'nde Bismarck, Rusya'nın hem Balkanlar hem de Akdeniz'e egemen olmasını önlemek için İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ı destekleyerek Rusya'yı hayal kırıklığına uğratmıştı. Bismarck, Kongrede Bulgaristan'ı Rusya'ya, Bosna-Hersek'i Avusturya'ya, Boğazları ve Balkanların bir büyük bir bölümünü Osmanlı Devleti'ne bırakarak Balkan meselesini çözmek istemişti. Bismarck, Edirne, İstanbul ve Türklerin çoğunlukta yaşadığı şehirlerden ibaret bir Osmanlı Devleti'nin varlığının Avrupa uyumu için iyi olacağını düşünmüştü.<sup>234</sup>

Berlin Kongresi'nde Romanya Prensinin temsilcileri Besarabya'nın Rusya'ya verilmesine karşı olduklarını, Bulgaristan için gelecek olan Rus askerlerinin Romanya topraklarından geçirilmemesini, Tuna sahili ve Yılan Adası'nın Romanya'ya verilmesini ve Romanya'dan geçen Rus askerleri için Rusya'nın tazminat ödemesini istemişti.<sup>235</sup> Berlin Antlaşması'nda Besarabya dışında Romanya Prensi'nin istekleri kabul edilmişti.

<sup>233</sup> Furneaux, *a.g.e.*, s. 183.

<sup>234</sup> Bekir Sıtkı Baykal, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülte Dergisi*, S.: 5, 1943, s. 11.

<sup>235</sup> Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 80.

Berlin Antlaşması'nda da görüldüğü gibi iki büyük devlet İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmişlerdi. İngiltere daha Osmanlı-Rus Savaşı başlamadan önce Osmanlı Devleti'nden Doğu Akdeniz'de bir deniz üssü kiralamayı düşünüyordu. Osmanlı-Rus Savaşı bitiminde Rusya'nın hareketlerini kendisi için tehlikeli bulan İngiltere Kıbrıs'ı almaya karar vermişti. Rusya'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kuzey Doğu Anadolu'da önemli yerleri işgal etmesi karşısında Kıbrıs Adasına geçici olarak yerleşmek istediğini İstanbul Hükümeti'ne bildiren İngiltere, Kıbrıs'ı aldıktan sonra Akdeniz'deki konumunu sağlamlaştırmak için 1882 senesinde Mısır'ı da işgal edecekti.

Berlin Kongresi Avrupa uyumunda değişikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Kongrede İngiltere isteklerini yerine getirmiş, Avusturya-Macaristan'da Rusya ve Osmanlı Hükümeti'ne isteğini kabul ettirerek Bosna-Hersek'i işgal etmişti. Kongrede Almanya'nın siyasi üstünlüğü ortaya çıkmış Fransa ve İtalya, Büyük Güçler arasındaki etkilerini kaybetmişlerdi.

Berlin Antlaşması'nın çözümsüz bıraktığı meseleler Balkan Savaşlarının ve devamında Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini teşkil edecekti. Bölgedeki çekişme hiçbir zaman durmayacak ve devletlerin bölgedeki nüfuz mücadeleleri yaranın kapanmamasına neden olacaktır.

### 2.2.1. Toprak Kayıpları

Rusya, Kırım Savaşı'nın başlamasından önce İngiltere'nin tarafsızlığını sağlayabilmek amacıyla Osmanlı Devleti'ni hasta bir adama benzeterek İngiltere'ye Osmanlı topraklarını paylaşmayı teklif etmişti. Rus Çarı Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın kendisine verilmesini bunun karşılığında da Girit ve Mısır'ı da İngiltere'nin almasını teklif etmişti. Rusya'nın menfaati icabı böyle bir teklif yaptığına inanan İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumanın kendi yararına olacağını düşünmüştü.<sup>236</sup>

<sup>236</sup> **Hüdaî Şentürk**, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara: TTK Basımevi, 1992, s. 79.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Balkanlarda Müslüman toprak sahiplerinin arazilerini işgalci güçlere vermek zorunda bırakmıştı. Balkanlarda Osmanlı egemenliğinde bulunan yerler savaş ve yapılan kongre sonrasında Bulgar ve Sırpların eline geçmişti. Bu toprakların eski sahibi konumuna düşen Müslüman halk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Bulgaristan ile bazı toprak sahiplerinin geri dönmeleri için anlaşma yapılmışsa da kayda değer olmamıştı.<sup>237</sup>

Berlin Antlaşması'nda Fransa'nın isteği üzerine Romanya'nın bağımsızlığının tanınması için Romanya'nın Boğdan'da yaşayan Polonyalı Yahudileri vatandaşlığa kabul etmesi şart olarak gösterilmişti.<sup>238</sup> Bağımsızlığı kabul edilen Romanya, Besarabya'yı Rusya'ya vermek zorunda kalmıştı. Bunun karşılığında da halkının çoğunluğu Türk olan Dobruca Romanya'ya verilmişti.

1829 senesinde imzalanan Edirne Anlaşması'yla hukuken özerk ve Berlin Antlaşması'nda da bağımsızlığı tanınan Sırbistan'a Niş eyaleti ve Bulgaristan'ın güneydoğusundan bir miktar arazi verilmişti.<sup>239</sup> Sırbistan, Yenipazar Sancağının Avusturya'ya verilmesinden memnun kalmamıştı.

Karadağ, Sırbistan gibi Berlin'de bağımsızlığını kazanmış ve Adriyatik sahilinde bulunan Antivari limanı kendisine verilmişti. Karadağ, istediği Spezzia limanının Avusturya'ya, Dulcigno'nun Osmanlı Devleti'ne bırakılmasına tepki göstermişti.<sup>240</sup>

Ayastefanos Antlaşması ile kurulan Büyük Bulgaristan Berlin Kongresi'nde üç bölgeye ayrılmıştı. Birinci bölgede Osmanlı egemenliğinde Babıali'ye vergi veren, Prensini halkın seçeceği bir Bulgaristan Prenslığı kurulmuştu. Babıali bu prensliğin işlerinde serbest olduğunu kabul etmişti. İkinci bölge Osmanlı Devleti'ne bırakılan Doğu Rumeli'dir. Burasının Hristiyan bir vali tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştı. Doğu Rumeli, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde olmasına rağmen buranın yönetimi Avrupa devletlerince oluşturulan bir komisyonca takip edilecekti. Üçüncü bölge ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmış olan Makedonya idi. Toprak sahiplerinin yanı sıra Balkanlarda

<sup>237</sup> **Kemal H. Karpaz**, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. : Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 229.

<sup>238</sup> **Jorga**, *a.g.e.*, s. 486.

<sup>239</sup> **Ortaylı**, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 78.

<sup>240</sup> **Karal**, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 76.

Dobruca'da dahil olmak üzere buralarda yaşayan zanaatkar, tüccar ve çiftçi ailelerin Anadolu'ya göçüde başlamış oldu.

Ayastefanos Antlaşması ile Romanya ve Sırbistan'ın arazisi küçülmüşken Berlin Antlaşması ile Romanya 123,373 km den 125,123 km ye, Sırbistan'da 1500 km ye ulaşmıştı. Ayastefanos Antlaşması sonrasında sınırları genişleyip 163,965 km araziye sahip olan Bulgaristan, Berlin Antlaşması ile 64,390 km ye düşerken Karadağ'da 15,355 km den 8,655 km ye düşmüştü.<sup>241</sup> Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti Balkanlar dahil toplam 287,510 kilometre kare arazisini kaybetmişti.

### 2.2.2 Savaş Tazminatı

Ayastefanos Antlaşması'nın Büyük Güçlerce kabul edilmemesi üzerine toplanan Berlin Kongresi'ne Osmanlı Devleti'nden alacaklı olan devletler de murahhas heyet göndermişlerdi. Alacaklı olan devletler savaş sonrasında Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden tazminat talep etmesi sonrasında kendilerine yapılacak olan ödemelerde bir problemin yaşanmaması için önlem almak istemişlerdi. Kongre sırasında yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin ödemesi gereken borçların bir kısmı Balkanlarda Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaştırılmıştı.<sup>242</sup>

Ayastefanos Antlaşması'nda Rusya'ya savaş tazminatı ödenmesi konusunda Babıali ile Rusya arasında bir uzlaşma sağlanmıştı. Rusya Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden savaş tazminatı olarak 1.400.000.000 ruble yani 5.600.000.000 frank isteğini zorla da olsa Babıali'ye kabul ettirmişti. Ayastefanos Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti Rusya'ya 35.310.000 Osmanlı altını (802.500.000 frank) verecekti.<sup>243</sup> Rusya, Berlin Antlaşması'nda bu tazminatın 1.100.000.000'una karşılık Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarından Kars, Ardahan ve Batum'u almıştı.<sup>244</sup> Asya'da aldığı yerlerin dışında Rusya, Osmanlı

<sup>241</sup> A. Şükrü Esmer, *a.g.e.*, s. 231.

<sup>242</sup> Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996, s. 51.

<sup>243</sup> Yılmaz, *a.g.e.*, s. 51.

<sup>244</sup> Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. 199.

Devleti'nin Avrupa'daki topraklarından da Dobruca'nın bir kısmını ve Tulça Sancağını almıştı.<sup>245</sup>

Berlin Antlaşması sonrasında Muharrem Kararnamesi'nde Rusya'ya ödenecek olan tazminatın nasıl ödeneceği konusu görüşülmüş ve İstanbul Hükümeti'nin isteği üzerine söz konusu tazminatın ödenmesi Osmanlı Bankası'na bırakılmıştı. Rusya'ya ödenecek olan tazminatı yıllık taksitlere bağlayan Osmanlı Bankası, bunun karşılığında Halep, Konya, Kastamonu, Adana ve Sivas'ın aşar vergisini ipotek altına almıştı. Daha öncede borçların ödenmesi amacıyla Doğu Rumeli, Kıbrıs, Bulgaristan ve diğer yerlerden alınan vergilerde ipotek altına alınmıştı.

### 2.3 Kongre Sonuçları

Berlin Kongresi, Avrupa'da Viyana ve Paris'ten sonra yapılan üçüncü büyük kongredir. Berlin Kongresi, Viyana Kongresi ile başlayan siyaset döneminden Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda başlatılan yarı açık diplomasi yöntemi arasında bir geçiş dönemini oluşturmuştu.<sup>246</sup> Berlin Kongresi Osmanlı-Rus anlaşmazlığını çözmekten daha ziyade Osmanlı Devleti ve toprakları üzerinde Büyük Güçlerin nüfuz kazanmak için bir mücadele yeri olmuştu.

Berlin Antlaşması sonuçlarından taraf olan devletlerden ilgili hiçbirisi memnun olmamıştı. Antlaşmadan Rusya, Romanya ve Fransa'da memnun değildi. Rusya, antlaşma ile bir çok emelinden vazgeçmek zorunda kalmış, Romanya'nın elinden Besarabya geri alınmış ve en önemlisi de Kıbrıs Adası'nın kendisinden habersiz olarak işgali için İngiltere'ye izin verilmesine kızan Fransa antlaşmadan hoşnut değildi. Rusya Balkanları istediği gibi elinde tutamamış ve büyük bir Slav devleti kuramamış, Avusturya Bosna-Hersek'i tam olarak işgal edememişti. Berlin Antlaşması sonrasında Avusturya ile Balkanlardaki anlaşmazlık 21 Nisan 1879'da yapılan bir anlaşma ile çözülecekti.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumanın zor olacağını düşünen İngiltere, hem Rusya'nın güneye sarkmasını hem

<sup>245</sup> Selahaddin, *a.g.e.*, s. 101.

<sup>246</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 161.

de Fransa'nın Ortadoğu'ya yerleşmesine engel olmak gayesiyle kendisinin kontrol edebileceği uydu devletlerin kurulması için çalışmaya başlamıştı (Ermenistan ve Yunanistan).<sup>247</sup>

Berlin Kongresi'nden sonra İngiltere, Protestanların koruyucusu gibi davranmaya başlamıştı. İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmak için imparatorluk sınırları içinde Ermenileri bağımsızlık vaadiyle kışkırtmaya başlamıştı. İngiltere Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına doğrudan katıldığı gibi Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşanan Arapları ve Ermenileri de kışkırtmaya başlamıştı.

4 Haziran 1878 Kıbrıs Adası'nı geçici olarak işgal ettiğini belirten İngiltere, 1 Temmuz 1878 tarihinde anlaşmaya bir ilave yaparak adanın gelirinden adanın masraflarının karşılanmasından sonra artan gelirlerin Osmanlı Hükümetine gönderileceğini belirtmişti.<sup>248</sup> 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda sonra Osmanlı Devleti'ni korumak bahanesiyle şartlı da olsa Kıbrıs'ı işgal eden İngiltere, bir süre sonra 1882'de Hindistan Yolu'nun güvenliği için Mısır'ı da işgal edecekti.<sup>249</sup>

Rusya'nın Balkan politikasından dolayı Avusturya ile savaşılabileceğini düşünen Bismarck, her iki ülke ile de savaşmak istemediği için aralarında anlaşma yapmalarına yardım etmiş ve İngiltere'yi de Rusya'dan uzaklaştırmak ve Fransa ile arasını açmak amacıyla Mısır'ı işgal etmesi için teşvik etmişti.<sup>250</sup> Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni koruma politikasından ayrıldığı Osmanlı devlet adamları tarafından anlaşılmıştı.

93 Harbi olarak anılan Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu ortaya çıkartmıştı. Devletin maliyesinden, ulaştırma, sağlık hizmetlerine hatta eğitim durumuna kadar bütün kurum ve kuruluşlarında bir ihmalin olduğunu göstermişti.<sup>251</sup>

<sup>247</sup> Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s.6.

<sup>248</sup> İSTAM, a.g.m., s. 60.

<sup>249</sup> İbrahim Aykun, "Gazi Osman Paşa Zamanında İngiltere ve Almanya'nın Osmanlı Politikaları", *Gazi Osman Paşa'nın 1900) Sempozyumu Bildirileri, Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 143.

<sup>250</sup> Çolak, a.g.m., s. 241-242.

<sup>251</sup> Şahin, a.g.e., s. 45.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Balkanlarda Rusların teşvikiyle güç bulan Bulgar ve Rum baskısı sonucunda da bazen gönüllü olmakla beraber daha çok baskıyla Müslüman Türk halkının Osmanlı Devleti'ne göçü başlamış oldu. Böylece Rumların asırlardır devam eden Osmanlının maddi manevi kültür mirasını yok etme politikası etkili olmaya başlamıştı. Balkanlar yüzyıllardır Osmanlı idaresinde yaşayan farklı etnik gruplar arasında fark gözetilmeksizin yöneltilmekte idi. Fakat antlaşmadan sonra Balkanlarda farklı etnik gruplar arasında toprağa dayalı milliyetçiliğin temelleri de atılmış oldu.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında Makedonya ve Ermenistan ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu devletler arasında da sorunlar günümüze kadar devam etmiştir. Balkanlara getirilen çözümlerin kalıcı olmamasının en büyük sebebi İngiltere ve Avusturya'nın Balkan sorunlarını kendi isteklerine göre halletmiş olmalarıydı.

Sultan II. Abdülhamid Han, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra politikasının ana hedefi olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak üzere harekete geçmişti. Bunun için Müslüman halka etkili olabilmek amacıyla Sultan ve Halife unvanlarını amaca ulaşmak için ideolojik araç olarak seçmişti.<sup>252</sup> Savaşın bitiminde Padişah bütün olaylardan sorumlu tuttuğu meclisi kapatarak yönetimi kendi elinde toplamıştı.

Berlin Kongresi ve Antlaşması, Avrupa politikasının da dönüm noktasını teşkil etmişti. Büyük Güçlerin ortak hareket ettiklerini söylemek zordu. Sadece İngiltere ve Avusturya ortak çıkarları olmamasına rağmen sorunların Rusya lehinde çözümlenmemesi konusunda birbirine yakın politika takip etmişlerdi. Savaş öncesinde Almanya'nın sözde tarafsız desteğini alan Rusya, Berlin Kongresi'nde Bismarck'ın İngiltere ve Avusturya karşısında yardım etmemesi üzerine Almanya'ya karşı soğuk bir politikaya yönelmesine neden olmuştu. Berlin Kongresi mevcut uluslar arası eski diplomasinin son örneği olmuştu.

Berlin Antlaşması'nın maddelerinin uygulanmaya geçilmesinden sonra yeni problemler ortaya çıkmış bir süre daha Yakındoğu'da bu sorunlar egemen olmuştu.

<sup>252</sup> **Karpat-Zens**, a.g.m., s. 878-879.

Balkanlarda da Avusturya'nın Bosna-Hersek'te halk tarafından istenmemesi, Yunanistan ile anlaşılabilmesi ve Karadağ sınır sorunları devam etmişti.<sup>253</sup>

Berlin Antlaşması'nın Avrupalı devletlere göre önemli bir tarafı 1856 Paris Antlaşması'nda kabul edilen Osmanlı topraklarının bütünlüğüne saygı ve yine Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmama ilkelerinin burada yer almamış olmasıydı.<sup>254</sup>

Berlin Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti Doğu Anadolu, Balkanlarda ve Kıbrıs ile birlikte toplam 287.510 kilometre kare toprağını kaybetmişti.

İngilizler doğuda etkinliklerini reform görüntüsü altında ve Rusya ile Osmanlı Devleti'ni kontrol altında tutarak kendi çıkarlarının devamını sağlamıştı. İngiltere, Rus ilerlemesini Osmanlı Devleti'ni ayakta tutarak değil artık Osmanlı Devleti'ne ait olan stratejik bölgeleri alarak doğrudan önlemeye karar vermişti. İngiltere Balkanlarda, Rusya'ya karşı Avusturya-Macaristan'ı desteklemeye başlamış bu coğrafyada Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki çıkar mücadelesini körükleyerek Rusların Balkanlarda denize çıkmasını önlemişti. 1878'de Kıbrıs'ı ve 1882'de de Mısır'ı işgal etmesi ayrıca doğuda Osmanlı toprakları içinde Rusya'ya karşı Ermeni devletinin kurulması için Ermenilere destek vermeye başlaması İngiltere'nin yeni politikasına örnek teşkil etmişti.<sup>255</sup>

Berlin Antlaşması'ndan sonra Padişah, Büyük Güçlerin artık Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumaktan yana olmadıklarını hatta Osmanlı Devleti'ni nasıl parçalayıp paylaşacakları konusunda anlaşılmadıklarını gözlemlemişti. Padişah dış siyasette Büyük Güçler arasındaki çıkar mücadelelerini takip eden bir politika izlemeye başlamıştı.<sup>256</sup> İstanbul Hükümeti 1871'e değin Fransa'ya, bu tarihten sonra bir süreliğine de olsa Rusya'ya ve en çokta İngiltere'ye yakın politika takip ederek devletin devamını sağlamaya çalışmıştı. Ama Berlin Antlaşması ile İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yanında olmadığının anlaşılması üzerine Babıali artık Almanya'ya yakın siyaset izlemeye başlamıştı.<sup>257</sup> Babıali'nin sadece İngiltere değil

<sup>253</sup> Anderson, *a.g.e.*, s. 223, 231-235.

<sup>254</sup> Sander, *a.g.e.*, s. 246.

<sup>255</sup> Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 530.

<sup>256</sup> Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, İstanbul: Enes Matbaacılık, OSAV, 2003, s. 25.

<sup>257</sup> Tuncer, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler, s. 172; Engin Deniz Akarlı, *The Problems of External Pressures, Power Struggles, and Budgetary Deficits in Ottoman Politics Under Abdülhamid II (1876-1909): Origins and Solutions*, (Unpublished Ph. D. Thesis, Princeton University, 1976), s. 70.

Avusturya-Macaristan'a karşı olan politikası da değişmeye başlamıştı. Çünkü Avusturya'da batıdan doğuya doğru uzanan bir hatta ilerlemek gayesiyle hareket etmeye başlamıştı. Almanya'nın konferansta desteğini bekleyen Rusya'nın beklentileri boşa çıkmıştı. Almanya'nın Avusturya-Macaristan'ı tutması sonucunda Avrupa'da dengeyi korumak üzere 1872 de kurulan Üç İmparatorlar Ligi'nin dağılmasına sebep olmuştu.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı son defa desteklemesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yapılan anlaşmanın yeniden görüşülmesi konusunda olmuştu. Çünkü bu defa Osmanlı Devleti'nin geleceği nasıl tehlike içine girmişse İngiltere'nin de Doğu Akdeniz'deki menfaatleri de tehlikeli bir konuma gelmişti.<sup>258</sup> İngiltere Rusya'yı engelleyebilmek için Osmanlı Devleti ile yaptığı Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden görüşülmesini sağlamıştı. Mayıs 1876'da Berlin'de Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti ile ilgili aldığı kararları İngiltere onaylamamıştı. Babıali'de kendisinin onayı olmadan alınan kararları kabul etmediğini önce İngiltere Hükümetine bildirmişti. Babıali'nin bu tutumu üzerine İngiltere Hükümeti, kendisinin bu kararları reddetmesinden Babıali'nin bir pay çıkartmaması gerektiğini söylemişti.<sup>259</sup> İşte İngiltere bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmeye başladığını göstermişti.

Osmanlı topraklarına kuzeyde Rusya, batıdan da Avusturya'nın ilerlemek istemesi her iki devletin Osmanlı topraklarındaki çıkar çatışması ve antlaşma sonrası Balkanlardaki hoşnutsuzluk Birinci Dünya Savaşının sebebini oluşturacaktı.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Girit meselesi Ekim 1878'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Girit Meclisi ile Halepa Anlaşmasını imzalayarak bir süreliğine de olsa çözümlenmişti. Yapılan anlaşmaya göre Avrupalı devletlerin isteği ile Girit Valiliğine beş yıllığına Hristiyan bir vali atanmasına karar verilmiş ama atanacak olan vekilinin Müslüman olması şart koşulmuştu.<sup>260</sup>

<sup>258</sup> **Bayram Soy**, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 9.

<sup>259</sup> **Kemal Baltalı**, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslar arası Bir Nitelik Kazanması", *Belleten*, c. LI, No: 199, (Nisan 1987), 1987, s.227.

<sup>260</sup> **Jorga**, *a.g.e.*, s. 490.

Berlin Antlaşması'nın Avrupalı devletlere göre önemli bir tarafı 1856 Paris Antlaşması'nda kabul edilen Osmanlı topraklarının bütünlüğüne saygı ilkesinin Berlin Antlaşması'nda yer almamış olmasıdır. Bu ilkenin yanı sıra yine Paris Antlaşması'nda kabul edilen Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmama ilkesi de Berlin Antlaşması'nda yer almamıştı.<sup>261</sup>

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı politikasının değiştiğinin ilk işareti Kıbrıs Adası'nı sözde geçici olarak işgal etmesidir. İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı 12 Temmuzda resmen işgal etmesi ve üs olarak kullanmaya başlaması ile Kıbrıs sorunu günümüze kadar gelecekti.

Yapılan Berlin Antlaşması sonrasında Yunanistan kongrede kendisine bırakılmasını istediği yerleri istemesi üzerine Osmanlı Devleti hemen Teselya'daki Osmanlı kuvvetlerini harekete geçirerek Golos limanına da bir filo göndermişti. Safvet Paşa, Yunanistan'ın kongre kararlarını ihlal edici davranışlarının sınırlarda ve Girit'te isyanın çıkmasına sebep olduğunu göstererek Atina Hükümeti'ne kongreye katılan ülkelerin hatırlatmada bulunmasını istemişti. Yunanistan'ın harekete geçmesinden bir süre sonra Avusturya'da Bosna-Hersek'in işgalini için harekete geçmişti. Bosna-Hersekli halk Avusturya'nın işgaline Hacı Salih Efendi'nin önderliğinde direnmeye çalıştılsa da bu hareketleri başarılı olmamış ve sonuçta Avusturya Bosna-Hersek'i işgal etmişti.<sup>262</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı sınırları içinde gayrimüslimler arasında ayrılıkçı hareketler başlamış ve devletin güçsüzlüğü ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun anlaşılmasıyla ilk defa Arnavutlar ve Araplar arasında Osmanlı idaresine karşı ayrılıkçı hareketler oluşmaya başlamıştı. Gayrimüslim halkın ayaklanması sonucu Babıali'nin devlet sınırları içinde ayırım gözetmeden bütün tebaanın birlik halinde yaşaması için yürütmeye çalıştığı Osmanlılık fikrinin artık geçerliliğini yitirdiği anlaşılmıştı. Padişah din bağıyla Müslüman tebaayı bir arada tutmaya çalışacaktı. Ama Müslüman unsurların da ayaklanması üzerine Babıali iç politikada Türkçülük akımının güçlenmesi için çalışacaktı.<sup>263</sup>

<sup>261</sup> Sander, *a.g.e.*, s. 246.

<sup>262</sup> Selahaddin, *a.g.e.*, s. 139.

<sup>263</sup> İpek, *a.g.m.*, s. 20-22.

Savaş sonrasında Balkanlarda Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında yayılma siyaseti bakımından Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Bu durumda dağılan Üç İmparatorlar Birliği'ne karşı yeni birlikler kurulmasına çalışılmıştı. Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın yakınlaşmasını tehlikeli bulan Rusya rahatsızlığını belirtmeye başlamıştı.

Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı askerinin eğitimsizliğini, askeri teçhizatın Rusya'nın kullandığı savaş malzemelerin yanında geri kalmış olduğunu en önemlisi de dinamik komutanların eksikliğinin anlaşılmasını sağlamıştı.<sup>264</sup> Savaş ve yapılan kongre sonrasında, Osmanlı ordusunda ciddi boyutta ıslahat yapılması gerektiğine karar veren Padişah II. Abdülhamid, yapılacak olan yenileştirme hareketinde Fransa tarzının bırakılarak Alman modelinin örnek alınılmasını istemişti. Padişahın Alman modelini istemesinin bir sebebi de dış politikada artık İngiltere'nin yerini Almanya'nın alması idi.<sup>265</sup> Ama donanma konusunda hala İngilizlerin öncü olmasından dolayı donanmada yapılacak olan yenileşme hareketlerinde de İngilizlerin yardımını almak istemişti.

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Balkanlardan Anadolu'ya olan göç hareketi hem Balkanlardaki devletlerin hem de Rusya'nın baskıları sonucunda başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi üzerine daha da hızlanan göç hareketi sırasında Bulgar ve diğer Balkanlı devletlerin saldırılarına maruz kalan Balkanlı Türkler, Anadolu'da tarım ve ticaretin gelişmesine ve yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlayarak yerleştikleri bölgelere canlılık getirmişti.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Sultan II. Abdülhamid, yönetimi kendi elinde toplamak amacıyla 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebusan'ı süresiz tatil etmişti.

93 Harbi öncesinde ve sonrasında sürekli Almanya'nın desteğini almaya çalışan Rusya ile Almanya arasındaki ilişkiler, Berlin Kongresi'nde Almanya'nın takip ettiği politika sebebiyle bozulmaya başlamıştı. Prusya karşısındaki

<sup>264</sup> **Kemal H. Karpat**, "The Transformation of the Otoman State, 1789-1908", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 3, 1972, s. 278.

<sup>265</sup> **İpek**, a.g.m.,s. 20.

yenilgisinden sonra Avrupa siyasetindeki etkinliği azalan Fransa, Almanya'ya karşı Rusya'ya yakın politika izlemeye başlamıştı.<sup>266</sup>

Berlin Antlaşması'nın 25. maddesinden dolayı Bosna-Hersek'te ayaklanma başlamıştı. Bu belirsiz durumun halledilebilmesi için Bosna ve Hersek'in Avusturya'ya verilmesi kararlaştırılmıştı. 21 Haziran 1879 tarihinde Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan devletine verilmişti.

Ermeniler de Osmanlı Hükümeti'nin kendileri için ıslahat yapmasını istemişlerdi. Osmanlı Devleti'nin yapmayı kabul ettiği ıslahatları yapmaması durumunda Rusya'nın işgal ettiği Osmanlı topraklarından çıkmamasını isteyen Ermeniler bu sırada da Anadolu'nun farklı yerlerinde örgütlenmeye başlamışlardı.<sup>267</sup>

Almanya'nın Avrupa'nın diğer devletleri gibi Osmanlı Devleti'nden pay almaması daha doğrusu pay alma yarışına katılmaması Osmanlı topraklarını istememesinden değil birliğini geç tamamlamasından ötürü hazır olmamasından kaynaklanmıştı. Bu dönemde Almanya'nın yeni politikasını oluşturan Bismarck, öncelikle devletin ekonomik açıdan güçlenmesi ve milli birliğin güçlenmesi için zamana ihtiyaç olduğu kanaatindeydi.<sup>268</sup> Bismarck, Osmanlı Devleti'nin Büyük Güçler tarafından paylaşılmasının Avrupa'da huzursuzluğun ortaya çıkmasına sebep olacağını düşünüyordu. Bu sebeple Bismarck, Balkanların savaş sonrasında Avusturya ile Rusya arasında bir türlü paylaşılmasından kaynaklanan iki devlet arasında bozulan ilişkileri düzeltmek istemekteydi. Rusya ve Avusturya'yı kendine bağlı tutmak isteyen Almanya, Rusya'nın Fransa ile anlaşmasından endişeleniyordu.<sup>269</sup>

Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti'ne Balkanlarda kaybettiği toprakların bir bölümünü geri almasını ve Doğu Anadolu'da kaybettiği yerlerin bazılarını da Avrupa Devletlerin isteklerine olumlu yanıt verdiği için, (İngiltere'ye Kıbrıs'ın verilmesi gibi) onların yardımıyla geri almıştı.

II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasını, daha doğrusu Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin yardımı ile Rusya'yı yeneceğini

<sup>266</sup> **Zafer Özkan**, *Tarihsel Akış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi*, İstanbul: 2001, s. 47.

<sup>267</sup> **Özkan**, a.g.e., s. 42.

<sup>268</sup> **Muzaffer Tepekaya**, "Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)", *TÜRKLER*, c. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 41.

<sup>269</sup> **Tepekaya**, a.g.m., s. 41.

düşünerek Rusya'ya karşı savaşılmaması gerektiği konusunda kendisini ikna eden Midhat Paşa'yı görevden alıp yurt dışına sürgüne göndermiş ve yine savaş kararını onaylayan Mebusan Meclisi'ni 14 Şubat 1878 tarihinde süresiz kapatmıştı.<sup>270</sup> Anayasada belirtildiği gibi padişah istediği zaman devleti tehlikeye sokacak bir durum karşısında meclisi fesh etme yetkisine sahipti.<sup>271</sup> Kanun-i Esasi'nin kendisine tanıdığı 7. ve 44. maddelere dayanarak Meclisi kapatan II. Abdülhamid, meclisin anayasada kendisine verdiği yetkilerin dışında daha fazla hak isteğini de önlemiş oldu.<sup>272</sup> Meclis savaşta alınan yenilgiden Hükümetin sorumlu olduğunu söylemekle beraber Padişahı eleştiriyordu.<sup>273</sup> Meclis-i Mebusan'da bulunan mebusların devlet için değil de birer etnik unsurmuş gibi davranmaları sonucunda Sultan II. Abdülhamid, Meclis-i Mebusan kapatmış ama Kanun-i Esasi'yi kaldırmamıştı.<sup>274</sup> Padişahın böyle bir karar almasının nedeni ise Sadriazam Hamdi Paşa ile meclis konusunda ters düşmeleri, Hamdi Paşa ve taraftarlarının tepkisine maruz kalmış olması idi.<sup>275</sup> Sadaret makamına Hamdi Paşa'nın yerine Ahmet Vefik Paşa'yı atayan Sultan II. Abdülhamid, kendisine karşı oluşan hareketi önlediğini düşünmeye başlamıştı. Meclisin süresiz tatil edilmesiyle birlikte tarihimizde ilk parlamento deneyimiz de son bulmuştu.

İlk Osmanlı parlamentosu olan Meclis-i Mebusan devlet içinde gayrimüslim unsurların yoğunlukla temsil edildiği ve milliyetçilik sorunlarının çıkmaya başladığı bir meclis özelliğini taşımaktaydı.<sup>276</sup> II. Abdülhamid, meclisi dağıtarak ve anayasayı da bir süreliğine askıya alarak Tanzimat Fermanı'ndan

<sup>270</sup> **Ercüment Kuran**, "II. Abdülhamid'in Büyük Devletlere Karşı Uyguladığı Siyasetin Esasları", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992 Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994, s. 142.

<sup>271</sup> **Ramazan Kılınç**, "Muhafazakarlık: II. Abdülhamid Dönemini Anlamada Bir Anahtar", *TÜRKLER*, c. XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 6.

<sup>272</sup> **Durmuş Yılmaz**, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı-Cumhuriyete Giden Yol*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001, s. 158.

<sup>273</sup> **Engin Akarlı**, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 256.

<sup>274</sup> **Yaşar Anıl Şahin**, *Osmanlı Döneminde İki Dava Şeyh Bedreddin ve Midhat Paşa Davaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 133.

<sup>275</sup> **Recai G. Okandan**, *Amme Hukuku Tarihimizde Birinci Meşrutiyet Devri ve Karakteristik Vasıfları*, İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1941, s. 65.

<sup>276</sup> **İlber Ortaylı**, "İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerin Temsili", *Armağan-Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978, s. 176.

itibaren kaybolan padişah otoritesini yeniden sağlamıştı.<sup>277</sup> Osmanlı Devleti'nde eski padişah egemenliğini yeniden sağlamaya çalışan II. Abdülhamid, ulema, asker ve bürokrat kesimin kendi aleyhine bir araya gelmesine engel olmaya çalışmıştı.<sup>278</sup> 1876 Anayasası devletin çıkarlarını korumak amacıyla ilan edilmiş ama bir süre sonra yine devletin çıkarlarını korumak amacıyla kaldırılmıştı. Gerçekte “anayasa, Osmanlı padişahını kanun önünde tüm sorumluluklarından bağımsız kılarak sultanın dokunulmazlık ve mukaddeslik haklarını ilan etmiş ve sultanın sahip olduğu hakları ‘tüm Osmanlıların’ hükümdarı unvanıyla tanımlamıştır”.<sup>279</sup> Padişahın, 1876 Anayasasını yürürlükten kaldırması tebaa arasında siyasi fikirlerin yayılıp destek bulmasını ve anayasanın tekrar yürürlüğe girmesi için örgütlenmelerini sağlamıştı.<sup>280</sup> II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen istibdat döneminde Osmanlı Devleti'nde özgürlükçü hareketler de başlamıştı.

Berlin Antlaşması'nın Babıali için en önemli tarafı Ayastefanos Antlaşması ile üç parçaya bölünen Rumeli'nin tekrar birleştirilmiş olması idi.<sup>281</sup>

Kırım Savaşı'nda Rus yayılcılığının tehlikeli bir boyuta gelmesi üzerine Büyük Güçler Osmanlı Devleti'ne yardım etmişlerdi. Savaş sonrasında yapılan 1856 tarihli Paris Konferansı ile Osmanlı Devleti Avrupalı Devletler sistemine dahil edilmişti. Bu durum 93 Harbi'ne kadar devam etmiş Berlin Kongresi'yle de yeni bir sürece girilmişti.

Sultan II. Abdülhamid, Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin dış politikasının değişmesi gerektiğini düşünmüştü. 1856 Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirten İngiltere'nin, Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'nden toprak talep etmesi üzerine önce Ermenileri ve Bulgarları sonrada Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması izlenen İngiltere

<sup>277</sup> **A. L. Macfie**, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Çev. : Damla Acar, Funda Soysal, İstanbul: Kitapyayınevi, 2003, s. 22.

<sup>278</sup> **Niyazi Berkes**, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 346.

<sup>279</sup> **Petrosyan**, a.g. m., s. 906.

<sup>280</sup> **Suna Kili**, “1876 Anayasası'nın Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”, *Armağan-Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978, s. 207.

<sup>281</sup> **Ömer Faruk Yılmaz**, *Belgelerle Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 2000, s. 70.

yanlısı politikanın terkin gerektirmiştir.<sup>282</sup> Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya karşı Almanya'ya yakın politika takip etmeye başlayan II. Abdülhamid, yine bu devletlere karşı dengeli bir siyaset izlemeye karar vermişti. Büyük Güçlere karşı daha dikkatli bir diplomasi izlemenin doğru olduğunu düşünen Padişah, devlet içindeki bağımsızlık isteyen gayrimüslim halkın durumunun iyileştirilerek bağımsızlık isteklerine son verebileceğini düşünmüştü.<sup>283</sup>

Paris Konferansı, Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında ayakta kalabilmesi için yapılmıştı. Paris Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı iki soruna çözüm getirebilmek ve bu kararları da Rusya'ya kabul ettirebilmek için yapılmıştı. Bu sorunlar ise Rusya'nın Karadeniz'e egemen olmasına ve Boğazlar yoluyla donanmasını Doğu Akdeniz'e indirmesi idi.<sup>284</sup> Paris Antlaşması'yla Rusya bir süreliğine durdurulmuştu. 1870'li yıllardan itibaren Avrupa'da meydana gelen her olaydan yararlanmasını bilen Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Paris Antlaşması'yla zorla kabul ettiği maddeleri değiştirmeyi ve bunları da Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeyi istiyordu. Savaş sonrasında yapılan Ayastefanos Antlaşması ile de Osmanlı Devleti'ne çok ağır maddeleri kabul ettirmişti. Ama Ayastefanos'un Büyük Güçlerin çıkarlarına dokunmasından dolayı uygulamaya geçilememiş yerine Berlin Antlaşması imza edilmişti. Berlin Antlaşması'yla Rusya'nın bu isteklerine Avrupalı devletler karşı çıkmıştı.

Berlin Antlaşması'nda Avrupalı devletlerin 19. Yüzyılın bitiminde hangi güçte olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Berlin Antlaşması'ndan da anlaşıldığına göre Büyük Güçler dediğimiz Avrupa'nın önde gelen devletleri hala devletlerin sınırlarını değiştirmekte ve bu devletlere kendi isteklerini dayatmaktaydı.

1850'li yıllardan 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı tebaasının yüzde ellisi Balkanlarda yaşamaktaydı. Berlin Antlaşması'ndan 1906'da yılına kadar Balkanlarda bulunan vilayetlerde tebaanın sadece yüzde yirmisi kalmıştı.<sup>285</sup> Bundan da anlaşılabileceği gibi Berlin Antlaşması sonrasında yaşanan toprak

<sup>282</sup> **Bayram Kodaman**, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.279.

<sup>283</sup> **Akarlı**, a.g.e., s. 73.

<sup>284</sup> **Stephen J. Lee**, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev.: Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi, 2002, s. 89.

<sup>285</sup> **Donald Quataert**, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922 The Ottoman Empire, 1700-1922*, Çev.: Ayşe Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.96, 102.

kayıplarından sonra Balkanlardaki Osmanlı egemenliği ve bu egemenlik içinde yaşayan insan sayısı azalmıştı.

Berlin Antlaşması sonrasında Büyük Güçler tarafından Balkanlarda çizilen harita ve mevcut durum Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmişti.<sup>286</sup> Bu dönemden sonra başlayan süreçte Balkanlar üzerinde Avusturya ve Rusya'nın mücadelesi artarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmişti. Berlin Kongresi'nden sonra Büyük Güçler arasındaki bloklaşmalar oluşmaya başlamıştı. Berlin'de oluşmaya başlayan bloklaşmada Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in güçlenmesini tehlikeli bulan Rusya, Balkanlarda Almanya'nın kendisini tehdit edebileceğini düşünerek Almanya'ya karşı Fransa'ya yakın politika izlemeye başlamıştı.<sup>287</sup> İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana olan siyasetini bırakarak Almanya'nın denizlerde kendine yakın bir güç olarak doğması üzerine Rusya ve Fransa blokuna yakınlaşmaya başlamıştı.

Osmanlı Devleti, Büyük Güçler tarafından oluşturulan durumu ve kaybettiği yerleri yine onların emrivakileri sebebiyle kabul etmişti. Osmanlı Devleti, Balkanlarda Sırbistan'ın, Karadağ'ın ve Romanya'nın bağımsızlığını da kabullenmek zorunda kalmıştı.<sup>288</sup>

Rusya'nın amacına ulaşmak için başlattığı Panislavizm Osmanlı Rus Savaşı'nı Ortodoks-Müslüman din çatışmasına çevirmişti. Rusya'nın bunda amacı bütün Ortodoksları Osmanlı Devleti'ne karşı birleştirmektir. Rusya'nın Panislavizmi Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'nda da geçerliliğini korumuştur. Özellikle Berlin Kongresi'nde Rusya'nın bu politikası Osmanlı Millet sistemi içinde yaşayan farklı etnik ve dinsel grupların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını zayıflatmıştı.<sup>289</sup> Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hoşgörü ortamını yok eden Berlin Antlaşması'yla birlikte Balkanlarda bir çok devlet arasında nifak tohumları atılmış oldu. Diyebiliriz ki, Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin uzun bir süreden itibaren sürdürdüğü çok dinli ve çok etnikli yapıya dayanan toplumsal düzen artık bir daha düzelmemesine parçalanmıştı.

<sup>286</sup> **Tuncer Kopur**, *Dünya ve Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeni*, Ankara: Semih Ofset, 2002, s. 30.

<sup>287</sup> **Kopur**, *a.g.e.*, s. 31.

<sup>288</sup> **Macfie**, *a.g.e.*, s. 18.

<sup>289</sup> **Karpat**, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s. 200-201.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlarda kaybedilen yerlerdeki Müslüman halkın Anadolu'ya göçü başlamıştır. Bunun nedeni ise işgalci konumunda bulunan güçlerin ellerinden topraklarını alması idi. Bulgaristan'da bulunan Müslüman toprak sahiplerine buradaki arazilerini satma ve aldıkları miktarı da Anadolu'ya götürme izni verilmişti. Anadolu'ya gelen göçmenler geldikleri yerlere Balkanlardaki farklı tarım, ticaret vb. alanlarda yenilikler getirmişti. Bunun sonucunda da Anadolu'da geri kalmış halk yeni bilgiler öğrenmeye başlamış gelişen tarımla birlikte halkın gelir düzeyi de artmaya başlamıştı. Gelirin artmasıyla karayolları ve demiryollarının yapımına devam edilmeye çalışılmış ama alacaklı olan devletlere olan borçların faizleri de devam etmişti.<sup>290</sup>

Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlardaki Hristiyan unsurların devlet egemenliğinden ayrılmasıyla Osmanlı Devleti'nde Müslüman nüfus artmıştı. 1878-79 yıllarında Müslüman halkın toplam nüfusu yüzde 80'e kadar yükselmişti.<sup>291</sup> Berlin Kongresi ve Antlaşması sonrasında Müslümanlar arasında toprağa dayalı olarak ortaya milliyetçilik çıkmıştı. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Ermenistan arasında uzun sürecek olan çekişmeler başlamış ve yine bu devletlerin arasında günümüze kadar gelecek olan Makedonya sorunları da başlamış oldu.<sup>292</sup>

Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı devlet adamları devletin zayıfladığının farkına varmışlardı. İşte bu sebepten dolayı II. Abdülhamid, Panislamizm politikasına ağırlık vermiş ve devleti ayakta tutmaya çalışmıştı. Padişah, Berlin Antlaşması'ndan sonra egemenliği kendi eline almasıyla devleti güçlendirmeye çalışmıştı. Bunun en güzel örneği Girit Meclisi ile Osmanlı Valisi arasında ortaya çıkan anlaşmazlığı bahane ederek Girit sorununun çözümü için yapılan Girit anlaşması'nı geçersiz kılmasıdır.<sup>293</sup>

Ayastefanos Antlaşması sonrasında Berlin Antlaşması'yla birlikte Büyük Güçlerin artık Osmanlı Devleti'ni yok etme çalışmaları hızlanmıştı.

<sup>290</sup> Göçler için bkz. **Nedim İpek**, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara: TTK Basımevi, 1994.

<sup>291</sup> **Karpat**, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, s. 226-232.

<sup>292</sup> **Kemal H. Karpat**, *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, Çev.: İşar Yalçın, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 58, 2004, s. 272.

<sup>293</sup> **Mustafa Küçük**, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti", *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 55.

13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşmasıyla Balkanlar bir daha farklı etnik ulusların bir arada tek egemenlik altında yaşamaları mümkün olmayacak bir hale gelmişti.

Padişah II. Abdülhamid, kendisine karşı Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi'nin ve Temmuz 1878'deki Scalieri-i Aziz Bey komitesinin gerçekleştirmeye çalıştığı darbe girişimleri sırasında tebaasının çok çabuk galeyana geldiğini anlamış ve bu sebeple güvendiği ve kendine yakın bir siyaset izleyen kişileri kendisine yakın mevkilere getirmişti.

1856 Paris Konferansı'ndaki Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma politikasından 1878 Berlin Konferansında vazgeçen Büyük Güçler artık Osmanlı Devleti içindeki gayrimüslim tebaa adına reform dikte etmeye başlamıştı. Böylece Büyük Güçler Osmanlı Devleti'nin içişlerine sözde gayrimüslim tebaa adına müdahaleye başlamışlardı.

İngiltere'nin Berlin Konferansı'ndaki üstün çıkma politikasını beğenmeyen Almanya kendisinin İngiltere'nin diğer Avrupalı devletlerden bağımsız hareket etmesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle Rus Çarı'na Almanya'nın tarafsız olduğunu belirten bir mektup göndermişti. Bu mektupta Bismarck, Avusturya ile Rusya arasında bir savaş olursa müdahalede bulunmayacağını ve savaşa diğer Avrupalı devletlerin de karışması durumunda Almanya'nın çıkarlarını korumak için tarafsızlığını bozacağını belirtmişti. Ayrıca Bismarck, Almanya'nın çıkarları için Rusya ve Avusturya'nın aralarında anlaşmasını istiyordu. Bu iki ülkenin anlaşmasıyla Üç İmparatorlar Ligi dağılmamış olacak ve İngiltere'nin karşısında güçlü kalabilecekti. Almanya, Fransa ile olan savaşı kazanıp 1871 senesinde siyasi birliğini kurmuştu. 1871 senesinden 1890 senesine kadar iktidarda olan Başbakan Bismarck bu döneme damgasını vurmuştu. Bismarck, Rusya'nın emellerinin gerçekleşmesine yardım etmeye yönelik bir politika takip etmekte idi.

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra devletin hem Balkanlardaki hem de Anadolu'da savunma hatlarında bir gerileme olmuştu. Sultan II. Abdülhamid, hem dışardan sınırlar içine bir saldırı ihtimaline hem de Avrupalı devletlerin etkisiyle farklı etnik unsurların bağımsızlık istemleri tehlikesinin ortaya çıktığını fark etmişti. Berlin Antlaşması sonrasında Yunan sınırı, Rusya ile olan sınır, İran ile Kotur meselesi, Doğu'da yapılacak olan Ermeni reform sorunu tam olarak

çözümlelenememişti.<sup>294</sup> 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yapılmasının nedenlerinden biri olan Bulgar meselesi, Berlin Antlaşması'nda kısa süreli bir çözüme kavuşturulmuştu. Bulgaristan Prenslığı meselesi çöküş dönemindeki Osmanlı Devleti üzerinde Büyük Güçlerin çıkar mücadelelerinin ve bu devletler arasında yeniden kurulan kuvvet dengesinin önemli ve belirleyici nedeni olmuştu.<sup>295</sup>

Bulgar meselesinin Avrupa'daki etkisiyle özellikle de Gladstone'nin bu meseleye sahip çıkmasıyla İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı tutumu değişmeye başlamıştı. Bunun sonucunda da İngiltere'nin Doğu Sorunundaki geleneksel politikası değişmiş ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştı.<sup>296</sup>

Alman birliğinin kurucusu olan Bismarck doğu Sorununa yeni bir şekil vermişti. Bismarck, Avrupa uyumunda ve politikasında Avusturya-Rus anlaşmazlığının tehlikeli olduğunu düşünerek aralarındaki sorunun çözümü için Avusturya'nın Bosna-Hersek'i buna karşılık olarak da Rusya'nın Kırım Savaşı'nda Romanya'ya kaptırdığı Baserabya'yı almasının uygun olduğunu söylemişti. Bismarck, Avrupa uyumunun devamı için Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının gerekli ama bunu da kendisinin belirlemesi gerektiğini düşünmüştü.<sup>297</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için orduda ıslah çalışmalarında bulunulması, askerlerin eğitimden geçirilmesi, subay yetiştirilmesi ve silahların yenilenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı ordusunda İngiliz, Fransa ve Prusya sistemleri bir arada yaşamıştı. Bu karışıklık içinde Padişah, Bismarck'ın görevden alınarak İmparator II. Wilhelm'in ön plana çıkması ve Almanya ile ilişkilerin daha iyiye gitmesi sebebiyle Alman subaylardan yardım alınmasına karar vermişti.<sup>298</sup>

Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti, Balkanlarda yaşayan Makedonya hariç Slav tebaasını kaybetmişti. Bununla birlikte Doğu'da ve Çukurova

<sup>294</sup> **Gökhan Çetinsaya**, "Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış", *Türkiye Günlüğü*, S.: 58, (Kasım-Aralık 1999), s. 56.

<sup>295</sup> **Mithat Aydın**, *Balkanlar'da İsyan- Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s.147.

<sup>296</sup> **Aydın**, *a.g.e.*, s. 181.

<sup>297</sup> **Aydın**, *a.g.e.*, s. 103.

<sup>298</sup> **Ortaylı**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 89.

civarında Ermeniler arasında Osmanlı egemenliğine karşı hareketlenmeler de başlamıştı.<sup>299</sup>

Berlin Antlaşması sonrasında bu savaşa kadar devam eden Tanzimat dönemi Batılılaşma hareketi ve bunun göstergesi olan Osmanlılık da önemini yitirmişti.<sup>300</sup> Geline şartlar sonrasında Sultan II. Abdülhamid, Osmanlıcılığın yerine Panislamizme yönelmişti.

Berlin Antlaşması sonrasında Ayastefanosla Bulgaristan'a verilen ama Berlin'de elinden alınarak özerklik statüsü verilen Doğu Rumeli, Osmanlı devleti'ne geri verilmişti. Bulgaristan Prensliği Doğu Rumeli'yi ele geçirmek için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı. İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Bulgar Prensi Sırbistan'a savaş açmıştı. Prens'in davranışına kızan Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan bu sorunun çözümü için Avusturya'nın önderliğinde bir konferans toplanmasını sağlamıştı. Sonunda Doğu Rumeli meselesi 5 Nisan 1886 tarihinde Sadrazamın onayı ile Berlin Antlaşması'nın 17. maddesi gereğince Bulgaristan Prens'inin beş yıllığına Doğu Rumeli valiliğine atanmasıyla Doğu Rumeli Bulgaristan Prensliği ile birleşmiş oldu.<sup>301</sup>

İngiltere'ye güven duymayan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin devamını sağlamak için Büyük Güçler arasında denge sağlamaya çalışmış ve ortaya çıkan sorunları askeri yönden değil diplomasiyle halletmeye yönelik bir politika izlemeye başlamıştı. II. Abdülhamid, Büyük Güçlerin Osmanlı topraklarındaki emperyalist emellerini engellemek için denge politikası izlemişti.<sup>302</sup> II. Abdülhamid, uluslar arası siyasetin çıkar ilişkilerini kullanarak diplomatik planda güçlü bir hükümdarlık sergilemiştir.<sup>303</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumanın artık zor olduğuna karar vermişti. Bu sebeple İngiltere, Rusya'nın güneye sarkmasını ve Fransa'nın da Ortadoğu'da yerleşmesine engel

<sup>299</sup> **Ortaylı**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 148.

<sup>300</sup> **Mustafa Gencer**, *Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu" 1908-1918 Dönemi Türk-alman İlişkileri ve Eğitim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 42.

<sup>301</sup> **Ercüment Kuran**, *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir yolda İlerleyiş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s. 97-98.

<sup>302</sup> **Çağlar Keyder**, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.35.

<sup>303</sup> **Paul Fesch**, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, Çev.: Erol Üyepazarcı, İstanbul: Pera Yayıncılık, 1999, s. XV.

olmak için kendisinin kontrol edebileceği Yunanistan, Ermenistan gibi küçük devletlerin kurulmasına yönelik çalışmaya karar vermişti.<sup>304</sup>

Berlin Antlaşması sonrasında 1856 Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa dengesi bozulmuştu. Yeni kurulan Avrupa dengesi Osmanlı topraklarının paylaşılması esasına dayanıyordu.

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında 1.253.500 kişi Balkanlardan Anadolu'ya göç etmişti. Savaş esnasında Balkanların işgali sırasında Balkanlardaki halkın Anadolu'ya göç için demiryollarını kullanması İstanbul'dan asker sevkini zorlaştırmıştı. Balkanlardan olan göç sonrasında Anadolu'da Müslüman nüfus yoğunluk kazanmıştı. İstanbul'da ve Edirne'de yığılan göçmenler Anadolu'nun farklı yerlerine dağıtılmıştı. Berlin Antlaşması'ndan sonra Bulgaristan'ın özerklik kazanmasıyla Bulgaristan'da ve Sırbistan'da kalan Müslümanlar Kosova, Manastır, Selanik gibi şehirlere yerleştirilmişti.<sup>305</sup> Antlaşma ile birlikte Bosna-Hersek'e Avusturya'nın yerleşmeye başlamasıyla burada bulunan Boşnaklar Hristiyan bir devletin egemenliğinde yaşamayı kabul etmedikleri için Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başlamıştı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında devlet egemenliği içinde slav unsurların ayrılmasından sonra Müslümanlar, Ermeniler ve Rumlar kalmıştı. Balkanlardan gelen göç hareketi sonrasında devlet sınırları içinde Müslümanların nüfusu artarken Rum ve Ermenilerin nüfusu toplam nüfusun beşte birinden biraz fazla idi.<sup>306</sup>

Babıali, Berlin Antlaşması ile Avrupalı devletlerin istediği ıslahat programlarını yine onların gözetimi altında yapılmasını kabul ederek devletin işlerine müdahale kapısını açmış oldu.

Rusya Berlin Antlaşması'ndan memnun olmasa bile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki amacına ulaşmıştı. Balkan yarımadasının tüm kuzey topraklarını Osmanlı Devleti'nden alan Rusya, Sırbistan ve Karadağ topraklarını genişletmişti.

<sup>304</sup> **Murat Özyüksel**, "Abdülhamid Dönemi Dış İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der.: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s. 6.

<sup>305</sup> **H. Yıldırım Ağanoğlu**, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Tarihi Göç*, İstanbul:

Kum Saati Tarih Dizisi, 2001, s. 33, 39.

<sup>306</sup> **Keyder**, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, s.29.

Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan ile birlikte Karadeniz'den Adriyatik'e kadar Hristiyan devletlerinin bir devamı kurulmuştu.<sup>307</sup>

Avrupalı devletlerin görünürde tarafsız kalmalarının nedeni Fransa'nın Almanya'dan ve Almanya'nın da Fransa'dan çekinmesi ve yapılan ittifaklardan dolayı idi.<sup>308</sup>

Berlin Antlaşması ile Balkanlarda Osmanlı topraklarında sadece Makedonya elde kalmıştı. Sırlar, Yunanlılar ve Bulgarlar Makedonya'yı Osmanlı Devleti'nin elinden almak için ortak hareket etmeye başlamışlardı.<sup>309</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yapılan Berlin Kongresi'yle Balkanlardaki devletler Avrupa devletlerinin nüfuz alanı haline gelmişti.<sup>310</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti, savaşın yaralarının sarılması, göçmen meselesinin halledilmesi, Rusya'ya savaş tazminatının ödenmesi ve Rusya'nın tazminat meselesini kullanarak Osmanlı topraklarının işgalini önlemek ve o güne kadar alınan iç ve dış borçların geciken ödenmelerinin yapılması gibi sorunlarla karşılaşmıştı.<sup>311</sup>

Berlin Antlaşması'ndan bir şey elde edemeyen İtalya ve Fransa aynı anda Tunus'u almayı planlamaya başlamışlardı. Fransa'nın 1881 senesinde Tunus'u işgal etmesi üzerine İtalya Trablusgarb'ı (şimdiki Libya'yı) almak için harekete geçmiş ve 1911 yılında da burayı işgal etmişti.<sup>312</sup>

Diyebiliriz ki Osmanlı-Rus Savaşı'nın belirsizlikleri günümüzde de devam etmektedir. Bu savaşta Karadeniz'in iki kıyısında beş yüz binden fazla asker savaşmıştır. On dokuzuncu yüzyıla baktığımızda Osmanlı-Rus Savaşı, Fransa-Prusya Savaşı'ndan daha uzun bir süreç içinde vuku bulmuştu. Yine bu savaşta daha modern silahların kullanılması bakımında da önemlidir. Osmanlı-Rus Savaşı Birinci Dünya Savaşı öncesi çıkan en son büyük savaştır. Osmanlı-Rus Savaşı barışın sağlandığı tarihten sonra yaşanacak gelişmelerle ilgili ipuçları vermektedir.<sup>313</sup>

<sup>307</sup> **Tuncer**, “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1853-1876)-Osmanlı'nın Kader Yılları, s. 169-170.

<sup>308</sup> **Hocaoğlu**, a.g.e., s.84.

<sup>309</sup> **Tuncer**, 19. yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, s. 79; **Selahaddin**, a.g.e., s. 137.

<sup>310</sup> **Ortaylı**, İmparatorluğun En Uzun Yılı, s. 56.

<sup>311</sup> **Rıfat Önsoy**, Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914), Ankara: Turhan Kitabevi, 1999, s.137.

<sup>312</sup> **Erim**, a.g.e., s. 379-380.

<sup>313</sup> **Maureen P. O'Connor**, “The Vision of Soldiers: Britain, France, Germany and the United States Observe the Russo-Turkish War”, *War in History* 1997 4(3), s. 264, 295.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### BERLİN KONGRESİ’NİN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

#### 3.1. Panislamizm Politikası

Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları’yla birlikte Avrupa’daki Osmanlı şehirleri devletin egemenliğinden çıkmıştı. Bununla birlikte Balkanlarda milliyetçilik faaliyetlerin hız kazanması ve bölgedeki Türkleri tehdit edici bir durum almasıyla beraber Panislamist harekette başlamıştı.<sup>314</sup> İngiltere, 1870’li yıllardan itibaren Müslüman halkın çoğunlukta yaşadığı yerlerde sömürge imparatorluğu kurmuştu. Bunun için buralarda II. Abdülhamid’in nüfuzundan yararlanmak amacıyla Padişaha İslamcı bir politika izlemesi konusunda tavsiye de bulunmuştu. İngiltere’nin halifenin unvanını kullanmak için Padişahın bu unvanını güçlendirmeye çalışmasını tehlikeli bulan Fransa ve Rusya, İngiltere’nin bu davranışının Avrupa’nın çıkarlarına aykırı olduğunu bildirmişlerdi. Fransa, 1871 senesinde Cezayir’de çıkan ayaklanmanın Panislamizmin etkisiyle çıktığını biliyordu. Bu sebeple Fransa İstanbul’da İslami hareketleri izlemek üzere bir istihbarat örgütü kurmuştu.<sup>315</sup>

Sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın yenilgisi üzerine yapılan kongreye İngiltere’nin desteklediği Midhat Paşa’yı görevlendirerek, İngiltere’nin desteğini almayı istemişti. Padişah, Avrupa taraftarı ve özellikle de anayasayı isteyen kesimin isteği üzerine görevlendirdiği Midhat Paşa ve beraberindekilerin politikasını savaş sonrasında hatalı bulmuştu.

Sultan II. Abdülhamid, Balkanlar ve Anadolu’daki tebaanın farklı etnik gruplardan oluştuğu için milliyetçilik akımını devletin geleceği için tehlikeli buluyordu. Milliyetçiliğin etkisiyle bu unsurların ayrılmasını önlemek gayesiyle Müslümanları İslam ideolojisinde bir arada tutmanın daha uygun olacağını düşünüyordu. Padişah, Panislamizm politikasına Rusya, İngiltere ve Fransa’nın

<sup>314</sup> Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 71.

<sup>315</sup> Kemal H. Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, Çev.: İşar Yalçın, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 58, Tarih 7, 2004, s. 248-253.

Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikalarında dengeli olmaları için başlamıştı.<sup>316</sup> Diyebiliriz ki II. Abdülhamid'in Panislamizmi, başlangıçta Rusya'nın Panslavizmine karşı tepki daha sonra da İngiltere ve Fransa'ya karşı duruşun bir ifadesiydi.<sup>317</sup> İngiltere II. Abdülhamid'e İslamcı bir politika izlemesini tavsiye ettiği dönemlerde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana bir politika izlemekte idi. Ancak İngiltere bu politikasına Berlin Kongresi'yle son vererek Padişahın İslamcı politikasına karşı cephe almıştı.<sup>318</sup> Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bu devletlerin Müslüman sömürgelerinde halife sıfatını ve bu unvanı kullanabileceğini izlenimini veren II. Abdülhamid, Büyük Güçleri Osmanlı Devleti ile bir süreliğine de olsa uğraşmalarına izin vermemişti. II. Abdülhamid'in Panislamizmi, gerçekte devletin varlığını devam ettirmeye hizmet ediyordu.<sup>319</sup>

Panislamizm politika olarak, Büyük Güçleri oyalamak hatta devletin yıkılmasına engel olmak için II. Abdülhamid tarafından bir güç unsuru olarak kullanılmıştı.<sup>320</sup> Özellikle de Berlin Kongresi'nde kesinleşen toprak kayıplarından sonra elde kalan yerlerde birlik ve egemenliği yeniden sağlamak amacıyla Padişah Panislamizmi devletin resmi politikası haline getirmeye çalışmıştır.<sup>321</sup> Antlaşma sonrasında kaybedilen Osmanlı topraklarında ve Büyük Güçlerin sömürgelerinde Müslüman nüfusun olması İngiltere, Fransa ve Rusya'nın zor durumda kalmasına neden olacaktı.<sup>322</sup> Diyebiliriz ki II. Abdülhamid, dış politikadaki dengelerin değişmesi, savaş sonrası Osmanlı toplumunda meydana gelen değişiklikler ve Tanzimat'tan itibaren yetişmeye başlayan dönemin aydın kuşağının da etkisiyle böylesi bir oluşuma yönelmiştir.

1860'lı ve 1878'li yıllar arasında Osmanlı Devleti'nin işgal edilen topraklarında Müslümanlar arasında hız kazanmaya başlayan Panislamizm Büyük Güçlerin Müslüman olan sömürgelerinde yayılmaya devam ediyordu. Rusya ve

<sup>316</sup> **Kodaman**, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", s. 282.

<sup>317</sup> **Ercüment Kuran**, "Panislamizm'in Doğuşu ve Gelişmesi", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III. Türk Tarihi*, c. I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 397.

<sup>318</sup> **Kodaman**, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", s. 282.

<sup>319</sup> **E. Kuran**, "Panislamizm'in Doğuşu ve Gelişmesi", s. 396.

<sup>320</sup> II. Abdülhamid'in Panislamizm Politikası için bkz. **M. Metin Hülagü**, *Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994; **Cezmi Eraslan**, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1992.

<sup>321</sup> **Hülagü**, *Pan-İslamist Faaliyetler*, s. 13.

<sup>322</sup> **Sultan Abdülhamit**, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1984, s. 178.

Fransa bu hareketin tehlikesini fark ederken 1880'li yıllara kadar İngiltere Panislamizmin hangi boyuta geldiğini anlayamamıştı. Avrupalı devletler Doğu Sorunu olarak adlandırdıkları Osmanlı Devleti'ni parçalamakla kendileri için sorun haline gelen Panislamizmi de çözeceklerini düşünmüşlerdi.<sup>323</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti'nin Panislamizm politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Berlin Antlaşması Müslüman ile Hristiyanlar arasındaki ayrılıkların daha da büyümesine neden olmuştu. Yine bunun bir devamı olarak göç eden Müslümanlar arasında toprağa dayalı bir milliyetçilik ortaya çıkmıştı.<sup>324</sup> Bu Büyük Bozgun'dan sonra Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan bölgeler genellikle Hristiyan nüfusun çoğunlukta yaşadığı yerlerdi. Balkanların büyük bölümünün kaybedilmesiyle devlet sınırları içinde Müslüman nüfus oranı artmıştı.<sup>325</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan mali sıkıntı daha da artmıştı. Devletin mali itibarını geri kazanmak için II. Abdülhamid, Müslüman ama farklı etnik unsurlardan Araplardan ve Arnavutlardan yararlanmak amacıyla harekete geçmişti.<sup>326</sup> Önce bu farklı unsurları aynı görüş altında birleştirmek gerekiyordu.

Berlin Antlaşması ile anlaşılmıştır ki Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan Osmanlı Devleti üzerindeki sömürgecilik faaliyetlerine hız kazandırmıştır.<sup>327</sup> Sultan II. Abdülhamid, İngiltere ve diğer Büyük Güçleri oyalamak üzere Orta Asya ve Uzakdoğu'da daha da etkinlik kazanacak olan Panislamizm politikasına başlamıştı. Bunun üzerine özellikle de Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Padişahın Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmasına tepki gösteren İngiltere, Fransa ve Rusya Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi için çalışmaya başlamışlar ve Padişah tedirginlik duymuştu.<sup>328</sup> Sultan II. Abdülhamid'in Almanya'ya yakın bir politika

<sup>323</sup> **Kemal H. Karpat**, *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, Çev.: Işar Yalçın, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 58, Tarih 7, 2004, s. 255.

<sup>324</sup> **Karpat**, *İslam'ın Siyasallaşması...*, s. 272.

<sup>325</sup> **Bayram Kodaman**, "II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler", *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 282.

<sup>326</sup> **Gökhan Çetinsaya**, "Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış", *Türkiye Günlüğü*, S.: 58, (Kasım-Aralık 1999), s. 60.

<sup>327</sup> **İlber Ortaylı**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006, s. 39.

<sup>328</sup> **Ortaylı**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 66.

takip etmeye başlamasında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu tutumlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Almanya'nın diğer Büyük Güçlerin yanında bu konuda sessiz kalması Abdülhamid'in ilgisini çekmişti. Almanya, İngiltere'nin doğuda yapamadığını Padişahın desteğiyle yapmayı planlamış ve ilerleyen zaman içinde onun güvenini kazanmak için İmparator Wilhelm İstanbul'a ziyarete gelecekti.

Bu dönemde II. Abdülhamid, konumunu sağlamlaştırmak için halifelik ve Sultan unvanlarının siyasi gücünü kullanmaya başlamıştı. Panislamizm politikasında dört temel fikir üzerinde Padişah bunları şöyle açıklamıştı: Bütün Müslümanlar bir topluluğun üyesini temsil etmekte ve bu topluluğun başkanı da halifedir, bütün dünya Müslümanları Avrupalı güçler tarafından tehdit edilmekte ve toprakları işgal edilmektedir. İslamiyetin yeniden güçlenmesi için halifenin önderliği altında ümmet birliğinin sağlanması gereklidir.<sup>329</sup>

Padişahın Panislamizm politikasının Müslüman ülkelerde destek bulması üzerine Avrupalı devletler özellikle de Hindistan'da ve Uzakdoğu'da sömürgesi olan ve Irak ve Filistin'i işgal etmek isteyen İngiltere, Padişah ve Osmanlı ailesinin Kureyş soyundan olmadığını dolayısıyla halifelik unvanını kullanamayacağına dair propaganda yoluyla hareket etmeye başlamıştı. İngilizlerin bu politikasına Fransa ve Rusya'da destek vermişti.

Uzun vadede Panislamizm'e baktığımızda bu politikanın başarılı olduğunu söylemek zordur. Çünkü, bu politika Padişah'tan sonra İttihatçıların ve Almanların desteğiyle uygulanmış ama Birinci Dünya Savaşı'nda Hintli ve Afrikalı Müslümanların İngiliz ve Fransız ordularında Halifeye karşı savaşmalarını engelleyememişti.<sup>330</sup>

### 3.2. Ermeni Meselesi

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Balkanlarda Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da Slavlar, Trakya'da Yunanlılar; Anadolu içlerinde Rumlar ve Ermeniler, Akdeniz bölgesinde sömürge

<sup>329</sup> Karpaz-Zens, a.g.m., s. 881.

<sup>330</sup> E. Kuran, "Panislamizm'in Doğuşu ve Gelişmesi", s. 400.

peşinde koşan emperyalist devletlerin yardımlarıyla özerklik ve bağımsızlık yolunda Osmanlı egemenliğine karşı ayaklanmalara başlamıştı.<sup>331</sup>

Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan milliyetçilik ve bağımsızlık hareketi Osmanlı egemenliğindeki Balkanlarda milli devletlerin kurulmasına neden olmuştu. Ermenilerin Balkanlardaki olayları takip etmesi onların devlet kurma arzularını kuvvetlendirmişti.<sup>332</sup>

Türklerin Ermenilerle karşılaşması XI. Yüzyılda Anadolu'ya yaptıkları akınlarla başlamıştı. Ermenilerin yaşadığı bölgelere sırayla Büyük Selçuklu Devleti, Irak Selçukluları, Harezmşahlar, İlhanlılar, Celayirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler hakim olmuştu.

**Osmanlı Devleti ve Ermeniler:** Osmanlı Devleti'nin Ermenilerle ilişkileri 1326 yılında Orhan Bey'in Bursa'yı alarak burayı başkent yapmasıyla başlamıştır. Ermenileri Bizansın baskısından kurtaran Orhan Bey, Ermenilerin Anadolu'da ayrı bir cemaat olarak örgütlenmesine izin vermiş ve Kütahya'daki Ermeni ruhani merkezini de Bursa'ya naklettirmişti.<sup>333</sup> İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Orhan Beyin zamanında Bursa'ya getirilip ikamet ettirilen Ermenilerin Ruhani Reislerini İstanbul'a getirterek burada Rum Patrikliğinin yanında 1461 yılında Ermeni Partiliğini kurdurmuştu.<sup>334</sup> İstanbul'daki Ermeni Patriği, Ermenilerin Osmanlı payitahtındaki idare merkeziydi.<sup>335</sup> Orhan Bey ve Fatih Sultan Mehmet, Bizansın yok etmeye çalıştığı Ermenileri korumasıyla Ermeni kilisesinin Ortodoks kilisesiyle aynı seviyeye gelmesine yardımcı olmuştu. 1326'dan 1856 senesine kadar "Sadık Millet" olarak anılan Ermeniler Islahat Fermanı'nın tanıdığı haklardan en iyi şekilde yararlanmıştı. Bu tarihten itibaren başta Fransa ve Rusya olmak üzere diğer devletlerin politikaları sonucunda Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık için örgütlenmeye başlayan Ermeniler, ilk kez 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra

<sup>331</sup> **Salahi R. Sonyel**, *Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü*, Ankara: TTK Basımevi, 1986, s. 652.

<sup>332</sup> **Şafak**, *a.g.e.*, s. 79-80.

<sup>333</sup> **Erdal İlter**, *"Ermeni Mes'elesi"nin Perspektifi ve Zeytin İsyanları (1780-1880)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 89, Seri: III-Sayı: B. 7, 1988, s. 29.

<sup>334</sup> **Hamza Bektaş**, *Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler*, Bursa: T.C. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 5, 2001, s. 27.

<sup>335</sup> **Esat Uras**, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1976, s. 149.

yapılan Ayastefanos Antlaşması'yla ortaya çıkmışlardı.<sup>336</sup> Aslında Ermeni Meselesi, Millet-i Sadıka'nın değil sömürgeci zihniyetli ve menfaatleri Osmanlı Devleti topraklarında çakışan Büyük Güçlerin (Fransa, ABD, Rusya ve İngiltere'nin) çıkarmış olduğu bir meseledir.

Berlin Kongresiyle birlikte Avrupalı devletler gayrimüslim halkın özellikle de Ermenilerin statülerini genişletecek reformların Osmanlı Devleti tarafından yapılması için çalışmalara başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nden Ermeniler için yapılması istenen reform hareketi bunu isteyen devlete göre değişiyordu. Mesela Babıali için reform devletin iç çöküşünü engellemek ve dış tehditlere karşı da güçlü olunması için yapılması gerekliydi. Ama başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bu reformlar, Ermenilerin çıkarlarını koruyacak değişiklikler anlamına geliyordu.<sup>337</sup>

**Fransa ve Ermeniler:** Osmanlı Devleti sınırları içindeki Ermenileri ilk olarak Fransa kendi çıkarları için kullanmaya çalışmıştır. Fransız İhtilali'nin sonucunda güçlenen milliyetçilik fikrinin gayrimüslim tebaa arasında yayılmasını gönderdiği misyonerler ve açılmasını sağladığı okullar vasıtasıyla gerçekleştiren Fransa, Osmanlı toprakları üzerinde, Akdeniz'de ve Ortadoğu'da kendisine yönelik bir denge sağlamak için çalışmıştı.<sup>338</sup> Anadolu içinde Ermenilerin teşkilatlanmalarına yardım eden Fransa, kendi gücünün bu bölgede de devamı için Ermenileri kullanmaya karar vermiş gönderdiği misyonerle de bunu gerçekleştirmeye çalışmıştı. Fransa, 1860 yılında Osmanlı Devleti sınırları içindeki Ortadoğu'da Hristiyanları devlete karşı isyan ettirmişti. Lübnan ve Şam'dan sonra Zeytun Ermenilerini isyan ettirmek amacıyla harekete geçmişti. Zeytun'daki Ermenilere Lübnan'ın isyan sonucunda bağımsızlık kazanmasını örnek göstererek örgütlenmelerini tavsiye etmişti. Sonunda 1862 yılında isyan eden Zeytun Ermenilerinin hareketi bastırılmıştı. Fransa ve Almanya'nın savaşından sonra Ermeniler üzerinde ağırlık kurmaya

<sup>336</sup> **Hale Şıvgın**, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti (Genel Durum)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Eylül 1997, S.: 129, s. 26.

<sup>337</sup> **Jeremy Salt**, "Trouble Wherever They Went: American Missionaries in Anatolia and Otoman Syria in The Nineteenth Century", *The Muslim World*, Vol. 92, T. 3\4, s. 295.

<sup>338</sup> **Özkan**, a.g.e., s. 48; Fransız İhtilali için bkz. **Albert Sorel**, *Avrupa ve Fransız İhtilali (L'Europe et la Revolution Française) I Siyasi Ahlak ve Gelenekler*, Çev.: Nahid Sırrı Örik, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1949.

başlayan Rusya, doğuda işgallerini kolaylaştırmak için Ermenileri kullanmaya karar vermişti.<sup>339</sup>

**İngiltere ve Ermeniler:** Osmanlı Devleti ile Kıbrıs konusunda anlaşma yapan İngiltere yine bu anlaşma ile Babıali'nin doğuda yapacağı ıslahatları kontrol yetkisini Rusya ile paylaşarak Ermeni meselesinde etkili olmaya başlayacaktı. İngiltere, Rusya gibi Ermenilere özerklik verilmesinden yana değildi. İngiltere'nin bu düşüncesinin sebebi ise hem burada Türklerin çoğunlukta yaşaması hem de siyasi koz olarak elinde tutacağı bir meselenin olması idi. İngiltere, doğuda yapılacak ıslahatların nasıl olması gerektiği konusunda İstanbul Hükümeti'ne raporlar vermekte ve bunların kabul edilmesi için baskı yapmaktaydı. İngiltere'nin bu davranışına karşılık Rusya da Ermeniler arasında İngiltere'ye güvenilmeyeceğini onların haklarını sadece kendisinin savunduğunu yayıyordu. İngiltere ve Rusya'nın bu tutumları doğuda huzursuzluğun artmasına sebep oluyordu. Onların bu politikasına bazen diğer Avrupa devletleri de karışmıştı. Bu politikaların sonucunda zamanla Ermeniler arasında örgütler kurulmuş ve Ermeni meselesi büyüyerek uluslar arası bir konu haline gelerek günümüze kadar devam etmiştir.<sup>340</sup> 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde özerklik talebiyle ortaya çıkan Ermeniler, Birinci Dünya savaşında da Ruslara destek verdikleri ve Osmanlı ordusunu zor durumda bıraktıkları için ülke topraklarının daha güvenli bölgelerine göçe tabi tutulmuşlardı.

Berlin Kongresi'nden sonra değişen İngiltere, Osmanlı Devleti'nin politikasına ters olarak doğuda Ermeniler için özel ayrıcalıklar öngören kendi reform programını Osmanlı Devleti'nin kabul etmesini istemişti.<sup>341</sup> Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla değişen İngiliz politikası dağılma sürecinin başladığı Osmanlı Devleti'nin topraklarından pay almak yada bu topraklar üzerinde kendisine bağlı olacak devletlerin kurulmasını sağlamak konusunda yeni bir yol haritası tespit eden İngiltere Hükümeti, bunun için öncelikle Kıbrıs'ı işgal etmiş ardından da kendisine bağlı olacak Ermenistan'ın kurulması için çalışmalara başlamıştı.<sup>342</sup>

İngiltere çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni bazen de Rusya'yı yanına çekmişti. İngiltere, Rusya'nın kendisi için tehlikeli bir hal alması durumunda

<sup>339</sup> Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1976, s. 186.

<sup>340</sup> C. Küçük, "Ortadoğu'da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri Ve Ermeniler", s. 83.

<sup>341</sup> Salt, a.g.m., s. 288.

<sup>342</sup> İter, a.g.e., s. 62.

dönem dönem farklı devletlerin desteğini almış ve Osmanlılara karşı da devletin içindeki gayrimüslim tebaayı kullanmıştı. Diyebiliriz ki İngiltere Hükümeti Osmanlı Devleti'ne karşı kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda iki farklı politika uygulamıştır.<sup>343</sup> Rusların Boğazlara doğru olan yayılma politikasını öğrenen İngiltere 1787 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı koruma politikasına başlamıştı. Bu dönemde İngiltere çıkarlarını Osmanlı'nın bütünlüğünü desteklemekte görüyordu. Ama 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlının Rusya karşısında yenilmesi sonucunda İngiltere artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçip parçalanmış Osmanlı topraklarından pay alma yarışına girmişti. İngiltere kendi ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve Rusları Akdeniz'den uzak tutmak için Doğu Akdeniz'de etkin olmaya yönelmişti. İngiltere Balkanlarda Rusya'nın karşısına Avusturya-Macaristan'ı çıkarmış, Anadolu topraklarında Ermenileri Ruslara karşı kışkırtmaya başlamış ve Kıbrıs Adası'nı işgal etmişti.<sup>344</sup>

**Rusya ve Ermeniler:** Balkanlar, Boğazlar ve Doğu Anadolu yolu ile Akdeniz'e inmek, asırlarca Rusya'nın ana politikası olmuştu. Rusya, Kafkasya'da ilerleyebilmek için Ermenileri kullanmaya karar vermişti. Zamanla Rusya'nın Kafkasya'yı Balkanlaştırma politikasının farkına varan İngiltere ise kendi güdümünde bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması ve Ermenileri Rusya'ya karşı kullanmak gayesindeydi.<sup>345</sup>

Rusya, Doğu Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla burada dağınık halde bulunan Ermenileri destekleyerek onların yardımını almaya çalışmıştı. Gerçekte Ermenilerin bağımsızlığını destekliyor görüntüsü altında bulunan Rusya'nın bu politikasına karşılık İngiltere, Ermenilere yardım ederek kendisine bağımlı olmalarını planlıyordu. Rusya'daki Ermenilerinde Anadolu'daki Ermenilerle birleşmesini isteyen İngiltere Rusların karşısına Ermenileri çıkartmayı planlıyordu.<sup>346</sup>

Rusya, 1827-28 yıllarında İran'dan yaklaşık olarak 40.000 den fazla Ermeni'yi kendi sınırları içine yerleştirmişti. Daha sonra Edirne Anlaşması'nın 13. maddesi gereğince Doğu Anadolu'dan 120.000 den fazla Ermeni Rusya'ya

<sup>343</sup> Özkan, a.g.e., s. 37.

<sup>344</sup> Özkan, a.g.e., s. 41.

<sup>345</sup> İltis, a.g.e., s. 49.

<sup>346</sup> Özkan, a.g.e., s. 42.

göçürülmüştü.<sup>347</sup> İşte bu tarihlerde Rusya'ya giden Ermeniler Anadolu'daki Ermenilerle 93 Harbi sırasında temasa geçip Rusya'ya yardım etmelerini telkin etmeye başlamışlardı.

19. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin içinde yaşayan gayrimüslim halk, Ermenilerde dahil bulundukları bölgelerdeki misyonerler tarafından yetiştirilmeye başlanmıştı. Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasında 1840'lı yıllardan itibaren Anadolu'da faaliyet gösteren Protestan misyonerlerin etkisi büyüktü. Bu misyonerler Ermenileri din ve milliyetçilik yoluyla kışkırtmaya başlamışlardı. Misyoner okullarına özellikle alınan Ermeni çocuklarına Ermenice, kültür ve tarih dersleri öğretiliyor bazı Ermeni çocuklarını da Avrupa'ya okumaya gönderiyorlardı. 1828-29 Osmanlı Rus Savaşında Ermeniler din olarak kendilerine yakın hissettikleri Ruslara yardım etmişlerdi. Bu yardımları sonucunda Rusya, kendi topraklarına Ermenilerin yerleşmesine izin vermişti.<sup>348</sup>

Ermeni Cemaati, 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren kendilerini yenilemeye başlamıştı. Ermeniler arasında eğitim çalışmaları yanı sıra Ermenice gazeteler yayınlanmaya başlamıştı. 1847 yılında kendi cemaatlerini düzenlemek için Yüksek ve Ruhani olmak üzere iki meclis açmışlardı. Ermenilerin kendi aralarındaki düzenlemelerini Babıali, 1863 senesinde kabul etmişti. 1877 senesinde Cenevre'de bir Ermeni tarafından kurulan Hınçak Derneği, yayın yoluyla bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması gerektiğini Avrupa'ya duyurmaya çalışıyordu.<sup>349</sup>

1856 Paris Antlaşması'ndan itibaren Babıali'nin gayrimüslimlere tanıdığı haklardan ve yapılacak olan reformlardan destek alan kendilerine Osmanlı Devleti'ne karşı yapmış olduğu hizmetler ve sadakatlerinden dolayı Millet-i Sadıka denilen Ermeniler bu tarihten itibaren teşkilatlanmaya ve okullar açmaya başlamışlardı. 1862 senesinde Nizamname-i Millet-i Ermenistan'ın kabulü ile Ermenilere bir takım anayasa hakkını veren Osmanlı Devleti Ermenilerin Rumlar gibi isyan edeceğine ihtimal vermemişti.<sup>350</sup> Ama Ermeniler için açılan okullarda yetişenler zamanla

<sup>347</sup> **Abdullah Saydam**, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara: TTK Basımevi, 1997, s. 79.

<sup>348</sup> **Saydam**, a.g.e., s. 79-81.

<sup>349</sup> **Ercüment Kuran**, "Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu (1877-1897)", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri*, Düzenleyen: Atatürk Üniversitesi 8-12 Ekim 1984 Erzurum, Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1985, s. 19-20.

<sup>350</sup> **Bayram Kodaman**, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987, s. 113.

muhtariyet ile bağımsızlık istemeye ve bu düşünceyle de kendilerini destekleyen devletlerle yakın ilişki kurmaya başlamışlardı.

Osmanlı diplomasi tarihinde Ermeni Meselesi ilk defa 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir. Bu savaşla birlikte gündeme gelen Ermeniler bu tarihten itibaren Ortadoğu’da çıkar mücadelelerine başlayan Avrupalı devletlerin elinde bir maşa olarak kullanıla gelmişti. Rusya, Osmanlı Devleti’ne karşı başlattığı savaşta Balkanlarda nasıl Slav unsurları kullandıysa doğuda da Ermenileri kullanmıştı. Savaş esnasında doğuda işgal ettiği yerlerde Ermeni halk üzerinde milliyetçiliği yaymak amacıyla hareket eden Rusya, gerçekte bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasından yana değildi.<sup>351</sup>

Osmanlı-Rus Savaşı’nın ilk döneminde Padişaha bağlılığını gösteren İstanbul’daki Ermeniler Patriğin başkanlığında aldıkları karar doğrultusunda Osmanlı ordusuna katılmaya karar vermişlerdi.<sup>352</sup> Ama savaşın ilerleyen döneminde Rus ordusunun başarı kazanmasıyla Ermeniler verdikleri kararı uygulamamışlardı.<sup>353</sup> Osmanlı-Rus Savaşı’ndan önce Padişaha bağlılık yemini eden Ermeni Patrik Mgr. Narses Varjabedian, Berlin Kongresi’nden önce İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Salisbury’e Ermenilerle Türklerin bir arada yaşamalarının mümkün olmadığını belirterek yardım istemişti.<sup>354</sup> 17 Mart 1878 tarihinde 7 maddelik taleplerini ileten Ermeni Patriği Narses 30 Haziranda tekrar İngiliz Büyükelçisini ziyaret etmişti.<sup>355</sup> Rus ordularının Ayastefanos’a gelmesi ve burada karargah kurması üzerine Ermeni Patriği Narses, Nikola’yı Yeşilköy’de ziyaret ederek Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermenistan’ın kurulması için yardım etmelerini istemişti. Ermenilerin bu talepleri Berlin kongresinin 4 Temmuzdaki oturumda İngiltere tarafından ortaya atılarak ele alınmıştı. Osmanlı ordularının Rusya karşısında yenilmesinden sonra yapılan görüşmelerde ve antlaşmada İstanbul Hükümeti’nin Ermeni nüfusa Rusya’nın

<sup>351</sup> **Cevdet Küçük**, “Ortadoğu’da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri Ve Ermeniler”, *Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslar Arası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium On Her Past And Present)*, Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Basımevi, 1993, s. 79.

<sup>352</sup> **Çalık**, a.g.e., s. 75.

<sup>353</sup> **Gencer**, a.g.m., s. 259.

<sup>354</sup> **Seçil Akgün**, “Ermeni Sorunu”, Haz.: İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi. 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara:TTK. 1999, s. 205.

<sup>355</sup> Bu maddeler için bkz. **İlter**, “Ermeni Mes’ele”nin Perspektifi ve Zeytun İsyanları (1780-1880), s. 58-60.

gözetimi altında eşitlik vermeyi kabul etmişti.<sup>356</sup> Ayastefanos Antlaşması ile Ermenilerin koruyuculuğunu alan Rusya gerçekte Ermeniler için yapılacak olan ıslahata taraftar olmamıştı. Rusya, Osmanlı sınırları içindeki Ermenilerin özerk olmasını Kafkasya’da kendi egemenliği içinde yaşayan Ermenileri de ayaklandıracağını düşünmekte idi. Rus Dışişleri Bakanı Prens Lobanoff Rostovski Rusya’nın Ermenilere karşı olan politikasını “Ermenisiz bir Ermenistan” olarak özetlemişti.<sup>357</sup>

Ayastefanos Antlaşması’nın 16. maddesinin fazla değişikliğe uğratılmadan Berlin Antlaşması’nın 61. maddesi olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştı. İngiliz murahhaslar Ermeni tebaanın ileri gelenlerine, Rusya’ya güvenmekle hata yaptıklarını çünkü Rusya’nın Ermenilerin bağımsızlığını istemediğini söyleyerek Ermenilerin İngiltere’ye yaklaşmasını sağlamıştı.<sup>358</sup>

Berlin Kongresi sırasında ve Antlaşmanın imzalanmasından sonra Bismarck, Ermenistan’ı bazı konularda Lehistan ile karşılaştırmış ve Ermenistan’da da Bulgaristan’da olduğu gibi bağımsız bir yönetim kurulmasından yana olduğunu belirtmişti.<sup>359</sup> Berlin Antlaşması’ndan sonra Babıali’nin Almanya’ya yakın siyaset izlemesi ve İngiliz-Alman ilişkilerinin zayıflamaya başlaması üzerine İngiltere özellikle Ermeni sorununda Rusya ile ortak hareket etmeye başlamıştı.<sup>360</sup> Rusya’nın Doğu Anadolu’daki Ermenileri nüfuzu altına almasını tehlikeli bulan İngiltere, Babıali’den bütün Ermeniler için reform yapmasını istemişti. Bu sayede İngiltere hem Rus nüfuzunu kırabilmek hem de Yunanlıları ve Ermenileri kullanarak bölgede nüfuz sağlamak düşüncesinden hareket ediyordu.

Ayastefanos’un 16. maddesi ile İstanbul Hükümeti, Ermenistan adıyla anılan bir bölgenin varlığını kabul etmişti. Ermeniler bağımsızlık yolunda bu maddeyle önemli bir mesafe katetmişlerdi. İstanbul Hükümeti Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı yerlerde ıslahat yapmayı ve ıslahatların kontrolünü de Rusya

<sup>356</sup> Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 80.

<sup>357</sup> Özkan, *a.g.e.*, s. 26.

<sup>358</sup> Bayram Kodaman, *Türkler-Ermeniler Ve Avrupa Basını Les Turcs-Les Arméniens Et L’europe Turks-Armenians And Europe*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No:31, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2003, s. 26.

<sup>359</sup> Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Nazar-Berlin Antlaşması’ndan Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Avrupa Ve Türkiye-Almanya İlişkileri*, Osmanlıcadan Çeviren: Nurcan Fidan, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 32.

<sup>360</sup> Muhtar, *a.g.e.*, s. 31.

üstlenmesini kabul etmişti. Yapılması istenilen ıslahatların bitimine kadar Rusya doğudan askerini çekmeyeceğini ancak ıslahatların tamamlanması üzerine doğuda işgal ettiği yerlerden çekileceğini belirtmişti. Tabi Rusya gerçekte çekilme isteğinde olmadığı için yapılması talep edilen ıslahatlar hiç bitmeyecekti.<sup>361</sup> Bu durum Osmanlı Devleti bakımından tehlikeli olduğu kadar İngiltere içinde tehlike arz ediyordu. Çünkü Babıali'nin doğuda ıslahatları yapmaması durumunda Rusya buraları işgal edebilecek ve güneye rahatça inebilecekti. Rusya'nın güneye inmesi İngiliz ticaretini çıkmaza sokabilirdi. Ayrıca doğuda Osmanlı idaresinin son bulmasıyla bu bölgedeki gayrimüslim tebaa doğrudan Rus hakimiyeti altına girebilirdi.<sup>362</sup> Yine bu süreçte Ermeni meselesi Avrupalı devletlerin de müdahalesiyle yeni bir boyut almıştı. Ermenilerin savaş esnasında Rus komutanlarla haberleşmeleri ve yardım etmeleri üzerine Çar'ın kendilerine bağımsızlıkları yolunda yardım edecekleri fikrinin yerleşmesine neden olduğu gibi, Rusya'nın, Ermenilerin hamisi konumuna gelmesine de önayak olmuştu.<sup>363</sup>

Ayastefanos Antlaşması yapılırken Ermeni Kilisesi ile ortak hareket eden Ermeniler Rusya'dan Bulgaristan'a verdikleri özerklikten kendilerine de pay çıkarmak amacıyla Bulgarlar gibi özerk olmak istediklerini belirtmişlerdi. Ermeniler, Doğu'da Fırat nehrine kadar olan yerleri Rusya'nın ilhak etmesini ve Rusya'nın Doğu'da işgal ettiği yerlerden çekilmesi durumunda Babıali'den kendileri için ıslahat yapması konusunda maddi bir teminat alınmasını talep etmişlerdi.<sup>364</sup> Oysa Rusya, Ermenilere hiçbir yerde çoğunlukta olmadıklarını bahane göstererek özerklik isteğine olumlu yaklaşmamıştı. Bunun yerine Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı yerlerde Babıali'nin ıslahat yapması için baskıda bulunacağını beyan etmişti.<sup>365</sup> Ayastefanos Antlaşması ile ilk defa uluslararası bir anlaşmada Ermeniler üzerinde Rus egemenliğinin oluşmasına başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupalı devletler karşı

<sup>361</sup> Şenol Kantarcı-Kamer Kasım-İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, Ömer E. Lütem, *Ermeni Sorunu El Kitabı (Genişletilmiş İkinci Baskı)*, Ankara: Türk Ermeni ilişkileri Komitesi-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, 2003, s. 21.

<sup>362</sup> Cevdet Küçük, "Ortadoğu'da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri Ve Ermeniler", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar Arası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium On Her Past And Present)*, Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Basımevi, 1993, s. 81.

<sup>363</sup> İter, a.g.e., s. 53.

<sup>364</sup> C. Küçük, "Ortadoğu'da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri Ve Ermeniler", s. 80.

<sup>365</sup> Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Keçiören Açık Cezaevi Matbaası, 1993, s. 294.

çıkışlardı. Buna karşın Berlin Antlaşması'nda da 61. madde olarak kabul edilen hükümde Ermenilerin çoğunlukta bulundukları yerlerde Babıali'nin reform yapması, Kürd ve Çerkeslere karşı korunmaları ve bu reformların İngiltere ve Rusya tarafından takip edilmesi kararlaştırılmıştı.<sup>366</sup> Bu madde ile Ermenilerin durumunu düzeltmek için yapılacak işler sadece Rusya'nın koruyuculuğu altında değil diğer Avrupa devletlerinin de gözetimine bırakılmıştı. Ayastefanos Antlaşması'yla Berlin Antlaşması'nın bu konuda tek farkı Ayastefanos'ta Rusya'nın işgal ettiği yerlerden sadece Babıali'nin ıslahat yapması kaydıyla çıkabileceğine dair madde varken Berlin'de ise ıslahatın sadece Rusya'nın kontrolüne bırakılması değil antlaşmaya taraf olan bütün devletlerin gözetimine bırakılmış olmasıydı.<sup>367</sup> Ermenilerin savaştan önce Osmanlı Devleti'nden ayrılmak gibi bir istekleri yoktu. Ama savaş öncesinde Rusya'nın faaliyetleri ve Ermeni okullarından mezun olan gençlerin etkinliği sonucunda savaş sonrasında özerklik isteği ortaya çıkmıştı. Böylece Ermeniler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan yararlanmak için harekete geçmişti.

Rusya'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerlerdeki Ermenileri bağımsızlıkları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmasını Ermeni meselesinin başlangıcı olarak alabiliriz. Rusya'nın politikasına karşı tek başına mücadele etmek istemeyen İngiltere Ermenileri koruyarak Ermeni Meselesinin ortaya çıkmasını sağlamıştı.<sup>368</sup> İngiltere Osmanlı Devleti ile yaptığı Kıbrıs Anlaşmasına Ermeni Meselesini dahil etmişti. İngiltere'nin amacı bağımsız bir Ermenistan kurularak Rusya'yı zor durumda bırakmaktır. Ayrıca hem Ermenilerin bağımsız olması hem de gayrimüslimler için yapılacak ıslahat çalışmalarıyla da Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak istiyordu.

Ayastefanos Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili şu konular öne çıkmıştır:

1. Ermenistan denilen bir yer vardır.
2. Ermenistan olarak anılan bölgenin ıslahata ihtiyacı vardır.
3. Yine bu bölgede yaşayan Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı güvenliği tehlike altındadır. Bu söz konusu maddelerin her birine ayrı çözümler gösterilmiştir.

<sup>366</sup> **Akdes Nimet Kurat**, *Türkiye ve Rusya-XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 180, 1970, s. 97.

<sup>367</sup> **Bektaş**, *a.g.e.*, s. 34.

<sup>368</sup> **Hüseyin Nazım Paşa**, *Ermeni Olayları Tarihi I*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 15, 1998, s. XVII.

Rusya böylece hem işgalini haklı göstermiş olacak hem de ıslahat çalışmalarını kontrol ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışacaktı.<sup>369</sup>

Rusya politikası gereği 1877 yılına kadar Balkanlarda Bulgarları nasıl desteklemişse bu tarihten sonrada yine politikası gereği Anadolu'da özellikle de Doğu Anadolu'da Ermenileri desteklemeye başlamıştı. Buradaki Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı örgütlemeye çalışan Rusya, bölgede yaşayan Ermenilere silah dağıtarak onların güçlenmesini sağlamıştı.

Berlin Antlaşması gereği doğuda ıslahat yapacak olan Babıali buraya 1879 senesinde yapılan çalışmaları takip etmekle görevli bir heyet gönderdirmişti. Bu sırada Berlin Kongresi sırasında olduğu gibi Zeytun Ermenileri yine isyan etmişti. Bu isyan bastırılmış ama isyancıların cezalandırılmasını da Avrupalı devletlerin olaya karışmasıyla önlenmişti.<sup>370</sup>

Ermenilerin Berlin Kongresi'nden beklentileri fazlaydı. Rusların kendilerine her konuda yardım edeceğinden emin olan Ermeniler, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Ermeni Patrik, Çar'dan bazı ricalarda bulunmuştu. Bunlar: Fırat'a kadar olan arazinin Osmanlılara bırakılmaması, eğer bu arazi Osmanlılara geri verilecekse Bulgaristan'a ve Bulgarlara verilecek hakların aynı şekilde kendilerine de verilmesi gerektiği ve son olarak da Rusların işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmesi durumunda Babıali'nin yapmayı kabul ettiği ıslahatların gerçekleşmesine kadar Osmanlı topraklarını terk etmemelerini ve İstanbul Hükümeti'nden tazminat alınmasını istenmişti.<sup>371</sup>

Ermeni meselesi, Berlin Antlaşması ile sadece Osmanlı Devleti'nin sorunu olmaktan çıkmıştı.<sup>372</sup> Rusların, Berlin Antlaşması ile Bulgaristan üzerinden Akdeniz'e inmelerine engel olunmuştu. Ermenilerin Osmanlıya karşı isyan etmeleri üzerine bu isyanı kendi menfaatleri için kullanmak niyetinde olan Rusya'ya İngiltere karşı çıkmış ve Ermenileri Ruslara karşı kullanmak üzere desteklemeye başlamıştı. Berlin Antlaşması ile Ermeniler Rusya'nın değil de Avrupa devletlerinin denetimi altında kalmış olmalarını memnuniyetle karşılamışlardır. Fakat özerklik

<sup>369</sup> Bektaş, *a.g.e.*, s. 34.

<sup>370</sup> Bektaş, *a.g.e.*, s. 36-37.

<sup>371</sup> Amasya Mebusu Esat, *Berlin Kongresi'ne Kadar Ermenilerin Vaziyeti*, Türk Tarihinin Ana Hatları, Eserinin Müsveddeleri, Seri: II, No: 29, İstanbul: Akşam Matbaası, 1930, s. 6.; bkz. Çalık, *a.g.e.*, s. 76.

<sup>372</sup> Esat, *a.g.e.*, s. 22-23.

kazanamadıkları için Rusya'ya kırgınlıkları vardı. Berlin Antlaşması ile Ermeniler, Ermenistan adıyla anılan bir bölgenin olduğu ve Anadolu'daki diğer etnik gruplara karşı güvenliklerinin sağlanması gerektiği konularında Avrupalıların desteğini kazanmıştı.

Berlin Kongresi'yle bağımsız bir devlet kurmak isteyen Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden istedikleri topraklar Rusya, İran ve Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaydı.<sup>373</sup> Ermeniler yaşadıkları ülkelerde hiçbir zaman nüfusun çoğunluğunu oluşturmamışlardı. Ermeni Meselesi Avrupa dünyası için Şark Meselesi'nde sömürgeci Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak istedikleri bir kozdu. Şark Meselesi Osmanlı Devleti toprakları içinde Doğu Anadolu bölgesinde ve Asya'da oynanan uluslar arası bir oyundu.<sup>374</sup>

### 3.3. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Adası, 1571 yılında II. Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu zamana kadar Kıbrıs, Kudüs Krallığı, Memluk Sultanları, Ceneviz Krallığı, Venedikliler tarafından idare edilmişti. Bu tarihten sonra adaya Anadolu'dan insanlar getirilerek yerleştirilmiş ve adaya iskanları sağlanmıştı. Adanın Osmanlıların eline geçmesine, Doğu Akdeniz'de önemli bir kaleleri ellerinden alınan Hristiyanlar tepki göstermişlerdi. Bu durumdan memnun olmayan Rusya ve Fransa adaya misyonerler göndermiş, buranın Osmanlı'nın elinden çıkması için faaliyetlerde bulunmaya başlamışlar ve Fransız ihtilaliyle de hareketlerine hız kazandırmışlardı.

Kıbrıs'ta Osmanlı egemenliği fiilen 307 ama hukuken 352 yıl devam etmiştir.

Kıbrıs adasının İngiltere'ye bırakılmasında en önemli etken doğuda Rus ilerlemesini durmak amacıyla İngiltere'nin yardımını sağlamaktı. Doğuda Rus birliklerinin Anadolu içlerine doğru saldırması durumunda İngiltere adayı bir üs olarak kullanarak Osmanlı Devleti'ne yardım edecekti.<sup>375</sup>

<sup>373</sup> **Bekir Sıtkı Baykal**, "Lord Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Planı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülte Dergisi*, c. II, S.: 5, 1944, s. 774.

<sup>374</sup> **Kodaman**, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s. 106.

<sup>375</sup> **H. Fikret Alasya**, *Tarihte fKıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Lefkoşe-KKTC: Ulus Ofset Tesisleri, 1988, s. 126; Kıbrıs'ın Fethi ile ilgili olarak bkz. **Sabahattin İsmail**, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1998, s. 1.

İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Ön Asya'daki çıkarlarının devamı için Girit'ten önce Kıbrıs'ı almak istemesinin en önemli sebebi Rusya'nın hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan güneye doğru sarkması idi. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla İngiltere öncelikle ticaret yollarının güvenliğine önem vermekte idi.

İngiltere, Osmanlı-Rus savaşı başlamadan önce Osmanlı Devleti'nden Doğu Akdeniz'de bir deniz üssü kiralamayı düşünüyordu. Savaş bitiminde Rusya'nın amacının ortaya çıkması üzerine İngiltere Kıbrıs Adasını almaya karar vermişti. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ortaya çıkan durumdan memnun olmayan İngiltere, Rusya'yı engellemek için çözüm ararken bir taraftan da Akdeniz'de konumunu sağlamlaştırmak için Kıbrıs Adası'nı Osmanlı Devleti'nden alabilmenin yollarını da arıyordu.<sup>376</sup>

Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın Balkanlarda kurduğu Büyük Bulgaristan sayesinde Ege Denizine ve Doğu'da da Kars ve Ardahan'ı alarak İskenderun Körfezi'ne inmeye çalıştığını gören İngiltere Doğu Akdeniz'de kendi lehindeki durumu korumak üzere harekete geçmişti.<sup>377</sup> Bu doğrultuda İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı korumak bahanesiyle Kıbrıs Adasını geçici olarak kendisine verilmesini Babıali'den istemişti. Osmanlı devlet adamları Rusya karşısında güçlü kalabilmek için İngiltere'nin teklifini kabul etmiştir. Kıbrıs şartlı ve geçici olarak Berlin Konferansı başlamadan önce 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan anlaşma ile İngiltere'ye bırakılmıştı. Yine bu anlaşmaya göre İngiltere, Rusya'nın Osmanlı topraklarına saldırması durumunda Osmanlı Devleti'ne yardım da bulunmayı kabul ediyordu.

Yapılan anlaşma gereğince Kıbrıs'ın gelirinden idari masraflar çıkıldıktan sonra artacak olan paranın İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Babıali adadaki mülkiyete sahip olmaya devam edecek ve İngiliz kuvvetleri adada Rusya'nın askerini Kars ve Ardahan'dan çekmesine kadar kalacaktı.<sup>378</sup>

<sup>376</sup> Soy, a.g.e., s. 16.

<sup>377</sup> Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih Dersleri*, Ankara: Güney Matbaacılık, 1949, s. 266.

<sup>378</sup> Samiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri Ve Muharebeleri*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1970, s. 330; bkz. Türkgeldi, a.g.e., s. 93-95.

İngiltere, Kıbrıs Adasının kendisine verilmesi karşılığında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki sınırının güvenliğini garanti altına almış oldu.<sup>379</sup>

4 Haziranda İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşma ile Kıbrıs İngiltere'ye bırakılmıştı. Konferans başlamadan önce Rusya İngiltere ile anlaşmak istemişti. Yapılan görüşmelerden sonrasında İngiltere, Kıbrıs'ın kendisinde kalması karşılığında Kars ve Batum'un Rusya'ya bırakılmasına rıza göstermişti. İngiltere kendi menfaati doğrultusunda Bayezid'in da Osmanlı Devleti'nde kalmasını sağlamıştı.

4 Haziran 1878 tarihinde yapılan iki maddelik anlaşma ile İngiltere, Babıali'den hem Kıbrıs'ta üs kurma hem de doğuda Osmanlı topraklarını Rus saldırılarına karşı koruma hakkını dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin doğusunda söz söyleme hakkını kazanmış oldu.<sup>380</sup> İngiltere'nin bu hareketi Fransa ve İtalya'ya örnek olmuş ileri ki yıllarda Fransa Tunus'u, İtalya'da Trablusgarb'ı işgal edecekti.

4 Haziranda yapılan anlaşmaya ek olarak 1 Temmuz 1878'de İngiltere ile bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmada adanın idari ve hukuki işleri düzenlenmişti.<sup>381</sup> Sonunda Kıbrıs Adası 6 Temmuz 1878 tarihinde İngiltere'nin işgaline bırakılmıştı.<sup>382</sup> İngiliz filosu 12 Temmuzda adaya gelmiş ve Osmanlı bayrağının yerine İngiliz bayrağı asılmıştı.

Berlin Kongresi öncesinde İngiltere ile Rusya'nın aralarında anlaşma yaptıklarının duyulması İstanbul Hükümeti'nde şaşkınlık ve kırıngılığa yol açmıştı. Osmanlı Devleti'yle de Kıbrıs konusunda anlaşma yapan İngiltere bu durumun ortaya çıkmaması hatta Rusya'nın duymaması için acele olarak sorunun halledilmesini istiyor bu sebeple de İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla Babıali'yi sıkıştırmaya çalışıyordu. Bu sırada Akdeniz filosunu Kıbrıs suları açıklarına kadar gönderen İngiltere burada Fransa donanmasıyla da karşılaşmıştı. Durumun Avrupalı devletlerce de anlaşılmasından korkan İngiltere sonunda Padişahın isteği üzerine ek

<sup>379</sup> E.E. Adamof, *Çarlık Belgeleri'nde Anadolu'nun Paylaşılması*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001, s. 43.

<sup>380</sup> Rıfat Uçarol, *Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul:Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978, s. 66.

<sup>381</sup> bkz. Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'ın Siyasi Tarihi İle İlgili Bir Belgenin Değerlendirmesi", *Belleten*, c. LXIII, Sa.: 236, s. 191-199, 1999.

<sup>382</sup> Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Keçiören Açık Cezaevi Matbaası, 1993, s. 304.

bir anlaşma yaparak bir an önce Adanın teslimini istemekteydi. II. Abdülhamid'in isteği ile yapılan ek anlaşmada, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ta ekonomik çıkarlarını korumak ve ada ile bağlantısının devamını sağlamak endişesi giderilmeye çalışılmıştı. Müslüman halkın hukukunun devamını sağlamak gayesiyle hareket etmiş bunda da başarı sağlanmıştı. Bu ek anlaşmada asıl önemli olan 6. madde idi. Bu maddede Rusya'nın doğuda işgal ettiği yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verdiği andan itibaren İngiltere'nin de Kıbrıs'ı boşaltması idi. Bu madde ile 4 Temmuzda yapılan anlaşma da geçersiz sayılacaktı.<sup>383</sup> Mülkiyet hakkı Osmanlı Devleti'nde bırakılan Kıbrıs'ın idaresi anlaşmada da belirtildiği gibi geçici olarak İngiltere'ye bırakılmakta şartların elverdiği bir dönemde tekrar Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını görülmekte idi.<sup>384</sup> İngiltere bu ek anlaşmadan hiç memnun kalmamıştı. İngilizler Kıbrıs'a yerleştikten sonra Padişahla yapılan ek anlaşmayı yok sayarak adadaki mevcut durumu orada yaşayan Türkler aleyhinde değiştirmeye başlamışlardı. Ek anlaşmanın 6. maddesi 3 Mart 1918 tarihinde Rusya'da Bolşevik ihtilalinin çıkması ile Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Brest-Litowsk Antlaşması ile gündeme gelecekti.

Kıbrıs Adası Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle, İngiltere tarafından 5 Kasım 1914 tarihinde tek taraflı olarak işgal edilecekti.<sup>385</sup>

İngiltere, Kıbrıs'ı sadece Süveyş'e yakınlığı sebebiyle değil aynı zamanda Hindistan'a gidebilecek ikinci bir yol olduğu için almak istemekteydi.<sup>386</sup>

Kıbrıs'ın İngiltere tarafından resmen işgale uğramasıyla birlikte Yunanlılara Megala İdealarını gerçekleştirmek için de bir kapı açılmış oldu. Kıbrıs'ta siyasi denge zamanla Rumlar lehine değişmiş İngiltere'de adanın idaresini sürekli olarak Rumlar lehinde düzenlemiştir. Bu duruma bir de kilisenin tavrı eklenince adada günümüze kadar gelen tartışmalarında tohumları ekilmiş oldu.

<sup>383</sup> **Uçarol**, *Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s. 71.

<sup>384</sup> **Atilla Atan**, "Kıbrıs (X)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, S.: 23, (Ocak 1987), s.52.

<sup>385</sup> **Halil Fikret Alasya**, "Tarihi Perspektiften Kıbrıs Meselesi", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)-(Bildiriler)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara, 8-9 Mart 1990, Ankara: TTK Basımevi, 1992, s. 232.

<sup>386</sup> **Cevdet Küçük**, "Ortadoğu'da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri Ve Ermeniler", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar Arası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium On Her Past And Present)*, Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Basımevi, 1993, s. 82.

Kıbrıs'taki İngiliz idaresi, ilk etapta Osmanlının adada uyguladığı idari yapıda değişikliğe gitmemiştir. Zamanla kilisenin de etkisiyle idari ve sosyal durum Rumların lehine dönmeye başlayacaktı. Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde Kıbrıs'taki nüfus oranı Türkler aleyhinde değişmeye başlamıştı. Bunun en büyük sebebi adadaki yönetimin Türkleri bıkırtması ve adadan göçe zorlamasıydı.

İngiltere'nin Kıbrıs'ı almak istemesi Osmanlı-Rus savaşıyla birlikte ortaya çıktığını söylemek doğru olmasa gerekir. Ada'nın önemini 1814'te kavrayan İngiltere buranın mutlaka alınması gerektiğini düşünüyordu.

İngiltere Hükümetinin Kıbrıs Adasını Doğu Akdeniz'de üs olarak seçmesinde dönemin istihbarat başkanı olan Albay Home'un kabineye verdiği raporlar büyük önem taşımaktadır. Bu rapora göre İngiltere'nin Akdeniz'de güvenliğini sağlayabilmesi için, daha doğrusu Rusya'nın hem Balkanlardan hem de doğudan Fırat nehri üzerinden yapabileceği bir saldırı karşısında hazır güç bulundurabilmesinin yolu, Malta'nın dışında Kıbrıs'ta askerinin olması gerekli idi.<sup>387</sup>

İngiltere mülkiyeti Osmanlı Devleti'ne ait olan Kıbrıs'ı almakla adanın yönetiminde tasarruf hakkını elde etmişti. İngiltere'nin bu yolla Osmanlı Devleti'nden toprak elde etmesi diğer Avrupa devletlerine kötü bir örnek teşkil etmişti. Buna 1878'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i, 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı, 1912'de de İtalya'nın Oniki Adayı işgal etmesini örnek gösterebiliriz.<sup>388</sup>

İngiltere, Kıbrıs'ı sözde geçici olarak işgal ederken aynı zamanda Avusturya'yı da Bosna-Hersek'i işgal etmesi konusunda teşvik ediyordu.<sup>389</sup>

İngiltere Hükümeti adaya asker çıkarttıktan sonra buraya İngiliz Yüksek Komiseri olarak Sir Garnet Wolseley'i atamıştı. Wolseley adada görevine başladıktan sonra burada bulunan Osmanlı idarecileri üzerinde baskı kurarak boş yerleşim bölgelerine Rum ve Ermenileri yerleştirmeye başlamıştı.<sup>390</sup> Wolseley, adadaki Türklerin göç etmesi için Rum ve Ermenileri Türklere karşı kışkırtıyordu.

Adada yasa yapma hakkını Babıalı'den 14 ağustos 1878'de yapılan bir anlaşma ile elde eden İngiltere Hükümeti, adada Adalet Mahkemesi kurmuştu. Bu

<sup>387</sup> **Tamçelik**, a.g.m., s. 175.

<sup>388</sup> **Tamçelik**, a.g.m., s. 188.

<sup>389</sup> **Selahaddin**, a.g.e., s. 134.

<sup>390</sup> **Salahi R. Sonyel**, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960)", *Belleten*, c. LIX, S.: 224, 1995, s. 135-137.

mahkeme ile Türk mahkemelerini ortadan kaldırmıştı. Bunun sonucunda adadaki Türk halkı haksızlığa uğramaya başlayacaktır. Kıbrıs Adasının 1878 yılında tamamen İngiliz egemenliğine geçmesi üzerine Kıbrıslı Türklerin Anadolu'ya göç hareketi de başlamıştır. Bu sebepten dolayı adada Rumlara göre fazla olan Türk nüfusu da azalmaya başlamıştı.<sup>391</sup>

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılması üzerine Kıbrıs Adası için daha doğrusu adanın artan ve Osmanlı Devleti'ne gönderilen gelirin artık verilmeyeceğini bildirmişti.<sup>392</sup>

İngiltere, Akdeniz'deki egemenliğini devam ettirebilmek için Kıbrıs'ın alınmasının şart olduğunu biliyordu. Akdeniz'de egemenliğin devamı için Kıbrıs dışında Limni, Girit, İskenderun gündeme gelmiş ama Kıbrıs'ta karar kılınmıştı. Akdeniz'deki ticaret yolunu güvenliği için hazırlanan raporlar içinde Kıbrıs'ın önemi tekrar anlaşılmıştı.

Berlin Kongresi'nde Lord Salisbury, Rusya'nın Batum ve Aras'ın kuzeyindeki kaleleri Osmanlı Devleti'ne vermemek konusundaki ısrarı karşısında İngiltere'nin Asya'da yer alan sömürgelerindeki güvenliği için Babıali'yi desteklemeyi düşünmüştü.<sup>393</sup>

10 Mayıs 1878 tarihinde Rusya'ya karşı İngiliz sömürgelerinin güvenliği için Disraeli, Kıbrıs, Malta veya İskenderun'u alma konusunda kesin bir karar vermiş değildi. İskenderun hakkında teferruatlı bilgiye sahip olmamaları sebebiyle Kıbrıs konusunda karar kılınmıştı.

### 3.4. Osmanlı Devleti'nin Mali İflası

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan ilk borç alma konusu I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde gündeme gelmişti. Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Babıali'nin ödemesi için şart koşulan tazminat

<sup>391</sup> **Sabahattin İsmail**, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1998, s. 11.

<sup>392</sup> **İsmail**, *a.g.e.*, s. 9.

<sup>393</sup> **Nasim Zia**, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçiş ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975, s. 13-18.

konusunda İspanya ve Hollanda'dan borç alınması düşünülmüşse de Padişah tarafından reddedilmişti.<sup>394</sup>

Avrupa'da III. Napolyon döneminden itibaren sermaye fazlalığı sebebiyle Osmanlı Devleti'ne borç verebilmek için çalışmalara başlamışlardı. Bu konuda Reşit Paşa, Sultan Abdülmecid'e Avrupa'dan borç alınarak maliyenin düzeltilebileceğini söylüyordu. Padişahın borç alma niyetinde olmamasından ötürü borç alınmayarak harcamaların kısıtlanmasına gidilmişti. Ama alınan geçici önlemler duruma çare olamamıştı. Borç alınmasına karşı olanlar, Ermeni tüccarlar ve Mısır'dan alınan vergiye karşılık Hidiv Abbas Paşa'dan alınan avans Kırım Savaşı'na kadar mali durumu idare etmişti. Ama Kırım Savaşının başlaması üzerine Mısır vergisi teminat olarak gösterilerek İngiltere'den ilk borç para alınmıştı. Ama alınan borç savaş masrafları için yeterli değildi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında yapılan bir anlaşma ile 1855'te ikinci kez borç alınmıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nin mali istifasını hazırlayan bir süreç te başlamış oldu.

Osmanlı ordularının Batıda ilerleyişi durdurulduktan sonra Osmanlı Devleti'nde toprağa dayalı olan gelir kaynakları da azalmaya başlamıştı. Bir süre sonra bu gelir kaybının yanında gayrimüslimlerden alınan vergilerin azalması ve 1838 Ticaret Anlaşması ile Osmanlı'nın dış ticaret kapısının da kapanması üzerine maliye zor bir döneme girmişti.<sup>395</sup> Ticaret sözleşmesi ile Babıali öncelikle İngilizlerin sonra diğer Avrupalı devletlerin yararına olmak üzere önceden geçerli olan ticaret sözleşmelerinin geçersizliği kabul edilmişti. Osmanlı Devleti bu şartlar içinde dış borç almaya yönelmişti.<sup>396</sup> Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl başlarından itibaren para sürekli değer kaybetmeye başlamıştı. Bunun arkasında da Yunan isyanı, Mehmet Ali Paşa'nın isyanı devletin sürekli olarak mali itibar kaybetmesine sebep olmuştu. Alınan dış borçların artması Avrupalı devletlerinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine de karışmasını beraberinde getirmişti.

Kırım Savaşı için yapılacak askeri hazırlıklar için paranın olmaması üzerine Sultan Abdülmecid'in izni ile 24 ağustos 1854 tarihinde Londra'dan 33 yılda

<sup>394</sup> **Ayfer Özçelik**, *Osmanlı Devleti'nin Çöküşü'nde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme (1838-1914)*, Ankara: Ecdad, 1993, s. 56.

<sup>395</sup> **Özçelik**, *a.g.e.*, s. 54.

<sup>396</sup> **Faruk Yılmaz**, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996, s. 34.

ödenmesi öngörülen ve toplam 3 milyon sterlinlik ilk borç alınmıştı.<sup>397</sup> 1854'ten 1874 yılları arasında Babiali, toplam 15 dış borç almıştı. Talep edilen miktarın sadece bir bölümünü alabilen Babiali borç alınan ve istenilen miktarlar arasında fark konusunda yani borç ve borcun faizi konusunda şeffaf olarak bilgilendirilmemişti. 1865'ten itibaren Babiali'nin borçları ödemede yetersiz kalması üzerine Osmanlı Bankası ön plana çıkmıştı. Bu süre zarfında alınan borçların savaşlarda ordunun ihtiyacını karşılamak, tazminat ödemek, Balkanlarda demiryolları yapmak, ıslahat hareketlerinde bulunmak, alınan borçları yine borç alarak ödeme şeklinde kullanılmıştı. Alınan bu borçlara karşı teminat olarak da önce Mısır'dan gelecek olan vergi sonrada İzmir, Suriye, İstanbul'dan gelen gümrük vergileri gösterilmişti. Zamanla buralardan gelen vergilerin borçların ödenmesine yetmemesi üzerine ipek, tütün, zeytinyağı, tahıl, tuz, balık ve pul vergileri eklenmiş ayrıca Tokat bakır madenide ipotek altına alınmıştı.<sup>398</sup>

1854 Kırım savaşından itibaren alımına başlanan dış borçlar ve faizleri devletin ödeyemeyeceği bir hale gelerek Osmanlı maliyesinin iflasını hızlandırıyordu. 1870 senesinde devlette büyük bir ekonomik buhran yaşanmış, 1873 ve 1874 senelerinde de Anadolu'da kıtlık meydana gelmişti. Hem yaşanan kıtlık hem de hayvanların ölmesi üzerine kentlere göç hız kazanmıştı. Bunun sonucunda köyler boşalmış dolayısıyla köylerden toplanan vergilerde büyük oranda azalmaya başlamıştı<sup>399</sup>. Kıtlık sebebiyle Avrupa'dan borç istenmiş ama Avrupa'da da mali kriz yaşandığından Babîali borç bulmakta sıkıntı yaşamıştı.

Osmanlı Devleti savaşlarda aldığı yenilgiler sonrasında ve kaybedilen topraklarla devletin maliyesi daha da bozulmaya başlamış sonuçta Osmanlı Devleti Avrupa'nın yarı sömürgesi durumuna gelmişti. 1875 yılında ortaya çıkan kıtlık ve Paris, Londra borsalarından plansız bir şekilde alınan borçları ödeyemeyecek duruma gelen İstanbul Hükümeti mevcut borçların ödenemeyeceğini alacaklı olan devletlere açıklamıştı.<sup>400</sup> Babiali'nin borçların ödenemeyeceği konusunda Osmanlı Bankası idarecilerine haber vermesi üzerine Osmanlı Devleti'nden alacaklı olan Avrupa

<sup>397</sup> Yılmaz, a.g.e., s. 36.

<sup>398</sup> Özçelik, a.g.e., s. 64.

<sup>399</sup> Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Soner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.110.

<sup>400</sup> A. L. Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Çev. : Damla Acar, Funda Soysal, İstanbul: Kitapyayınevi, 2003, s. 18.

devletleri Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda yapmaya başlamışlardı. İstanbul Hükümeti 10 Ekim 1875 tarihinde borç ve o zamana kadar işleyen faizleri beş yıl süreyle yarıya indirdiğini açıklamıştı.<sup>401</sup> Babıali'nin bu açıklaması alacaklı devletlerin telaşlanmasına sebep olmuştu. İşte Rusya Paris Antlaşması'ndan itibaren beklediği fırsatı bularak harekete geçmişti. Bunun üzerine Babıali, 1876 Muharrem Kararnamesi'ni çıkartmıştı. Muharrem Kararnamesi'nin 15. maddesinde Rüsum-u Sitte İdaresi'nin yerine İstanbul'da 7 üyeden (İngiliz, Fransız, Hollandalı, Alman, Avusturyalı, İtalyan ve Osmanlı) oluşacak olan Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Bu üyelerin görev süresi beş yıldır. Bu idarenin her yıl hazırlayacağı Osmanlı bütçesi Babıali tarafından onaylanacak ve her yılın bütçesi yine bu idarenin vereceği raporlarla incelenecekti.<sup>402</sup> Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında yıllık geliri 380 milyonken bu gelirin 300 milyonu dış borçlara gitmekteydi. Geriye kalan 80 milyonda devletin ihtiyaçlarına yetmiyor yine dış borç alınmasına sebep oluyordu. Devletin mali durumu bu halde iken 1875 yılında mali iflasa kadar gelinmişti.

Berlin Antlaşması'ndan sonra 22 Kasım 1879 tarihinde İstanbul Hükümeti, Balkanlarda bağımsızlığını kazanan devletlerin Osmanlı Devleti'nin borçlarının ödenmesinde eski vergilere, yani damga, alkol, ipek, balıktan alınan vergilere dokunulmayacağını bunun yerine tuz, tütün, Kıbrıs ve Doğu Rumeli'den gelecek olan vergilerle ödenmesini kararlaştırmıştı. Ayrıca bu vergilerin bankerlerden oluşan bir komisyonca idaresi kararlaştırılmıştı. Bu komisyon görevini 1881'de kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne devretmişti. Babıali'nin bu komisyona bir temsilci göndermekten başkaca bir yetkisi yoktu.<sup>403</sup> Düyun-ı Umumiye uzun vadede alacaklı devletler için hisseli kalkınma politikası değil, Osmanlı Devleti'nden alacaklarını sağlam güvenceli kaynağa bağlama politikası izleyecekti.<sup>404</sup>

93 Harbi Osmanlı Devleti'ne 800 milyon Franklık mali yük getirmişti. Berlin Antlaşması sonrasında kurulan Banker idare komisyonunda bulunan Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri ile Babıali arasındaki borçların ödenmesi konusunda

<sup>401</sup> **Murat Özyüksel**, "Abdülhamid Dönemi Dış İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s. 7.

<sup>402</sup> **Yılmaz**, *a.g.e.*, s. 53-54.

<sup>403</sup> **Jorga**, *a.g.e.*, 2005, s. 488.

<sup>404</sup> **Ortaylı**, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 218.

yapılan müzakereler antlaşmayla sonuçlandı. Bu komisyonun (Rüsum-u Site İdaresi) başkanlığına Hamilton Lang seçilmişti.<sup>405</sup>

Berlin Kongresi sırasında Osmanlı Devleti'nden alacaklı olan devletler İtalyan delegesinin önderliğinde fazla vakit kaybetmeden alacaklarının tahsilini istemişlerdi. Bunun üzerine Babıali, Rüsum-u Sitte (altı vergi: pul, deniz ürünleri vergisi, müskirat, ipek öşürü, tütün gelirleri) idaresinin kurulmasını sağlayarak on yıllığına bu bankayı Galata bankerlerine bırakmıştı. Rüsum-u Sitte idarecileriyle yapılan görüşmeler sonucunda, 20 Aralık 1881 tarihinde II. Abdülhamid izni ile Muharrem Kararnamesi kabul edildi. 20 Aralık 1881'de kurulan Muharrem Kararnamesi Duyun-u Umumiye kuruluşuna ait esasları da içermekte idi.<sup>406</sup> Bu kararname ile Osmanlı Devleti'nin borçları birleştirilerek 1854, 1855, 1871 ve 1877'de alınan borçlar dışında diğerlerinde miktarlar biraz azaltılmıştı.<sup>407</sup> Alınan karar doğrultusunda Balkanlarda Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Osmanlı devleti'ne vermekle yükümlü olduğu vergiler ve devletin diğer gelir fazlalıkları alacaklı olan devletlere bırakılmıştı. Ayrıca bu kararnamede Duyun-u Umumiye Meclisi'nin kurulması istenilmişti. 1878 tarihli Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti artık Avrupa sermayesinin yoğun etki alanına girmişti. Bir süre sonra Osmanlı maliyesinin iflası 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile kurumlaşarak Düyun-ı Umumiye idaresinin kurulmasına sebep olmuştu.<sup>408</sup> Duyun-u Umumiye kurulduktan sonra Osmanlı Devleti içinde pek çok yerde şubeler açmış, devletin büyük gelirlerini idare eden bir kurum olarak Avrupa devletlerinin birer vekili gibi hareket etmeye başlamıştı.<sup>409</sup> Düyun-ı Umumiye İdaresi zamanla Osmanlı Maliye Nazırlığından daha güçlü bir konuma sahip olmuştu.<sup>410</sup>

Berlin Kongresi'ne Osmanlı Devleti'nden alacaklı olan devletler (İngiliz, Fransız ve İtalyan tahvil sahipleri) murahhas göndererek borçların ödenmesi konusunda görüşmek istiyorlardı. Kongrede İstanbul Hükümeti'nin mali denetimi

<sup>405</sup> **Süleyman Kani İrtəm**, *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi Osmanlı Demiryolları Düyun-u Umumiye Misyonerlik*, Yayına Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999, s. 144-145.

<sup>406</sup> **Vahid Çabuk**, *Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Emre Yayınları, 2003, s. 120.

<sup>407</sup> **Özçelik**, *a.g.e.*, s. 96.

<sup>408</sup> **Ortaylı**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 39.

<sup>409</sup> **Çabuk**, *a.g.e.*, s. 121.

<sup>410</sup> **Kent**, *a.g.e.*, s. 27.

için uluslar arası bir komisyonun kurulmasına karar verilmişti. Alacaklı olan devletler İstanbul Hükümeti ile 22 Kasım 1879 tarihinde bir sözleşme yapmışlardı. Buna göre yaklaşık 9 milyon civarında olan borçlar 10 yılda ve her üç ayda bir ödenecek 1 milyon civarında da faiz ödemesi yapılacaktı.<sup>411</sup>

Berlin Kongresi'ne giden tahvil ve İstanbul'daki banka sahipleri kongrede Babıali'den alacaklarını Rusya'ya ödenecek tazminattan öne alınmasını, Osmanlı Devleti'nin bütün borçları ödemesinin zor olacağını bu sebeple Balkanlarda Osmanlı toprağından ayrılan yerlere mevcut borcun ödenmesinde yardım etmelerinin istenmesini ve bütün bunların yapılabilmesi için belli bir plan dahilinde hareket edilmesini istemişlerdi.<sup>412</sup> Kongrede alacaklı olan devletlerin bu taleplerinden sadece borcun bir kısmının Balkanlı devletlere dağıtılması kabul edilmişti. Berlin Antlaşması'nda borçlar ile ilgili şu kararlar alınmıştı: Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nden aldıkları topraklar kadar Osmanlı borçlarına dahil edilmesi; Doğu Rumeli'den gelecek gelirlerin bir kısmı ile Osmanlı borçlarının ödenmesi; Bulgaristan'ın Büyük Güçlerin tespit edeceği miktarda İstanbul Hükümeti'ne vergi ödenmesi bütün bu maddelerin yanında da Babıali'nin Doğu Rumeli'deki demiryolları üzerindeki hak ve sorumluluklarının devamına karar kılınmıştı.<sup>413</sup> Özellikle de Berlin Antlaşması'nın 42. maddesinde Osmanlı borçlarının bir kısmının Sırbistan'a, 33. maddesinde Karadağ'a ve 9. maddesinde de Bulgaristan'dan tahsil edilecek olması konusunda karar alınmış olması Osmanlı Devleti için olumlu bir gelişme olmuştu.<sup>414</sup>

Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti yarı sömürge bir ülke konumuna gelmişti. Düyun-u Umumiye'nin de kurulmasıyla devletin sağlam gelir kalemleri Avrupa devletlerinin kontrolündeki Düyun-u Umumiye idaresine bırakılmıştı.<sup>415</sup> Alacaklı devletlerin görevlileri tarafından yönetilen Düyun-u

<sup>411</sup> **Yılmaz**, *a.g.e.*, s. 51.

<sup>412</sup> **Sait Açıba**, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, Ankara: Vadi Yayınları, 2004, s. 98.

<sup>413</sup> **Rıfat Önsoy**, *Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999, s.134.

<sup>414</sup> **Hakkı Yeniay**, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Ankara: Mehmet İhsan Matbaası, 1936, s. 57.

<sup>415</sup> **Yaşar Anıl Şahin**, *Osmanlı Döneminde İki Dava Şeyh Bedreddin ve Midhat Paşa Davaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 135.

Umumiye İdaresi Osmanlı Devleti içinde bağımsız bir kuruluş idi.<sup>416</sup> Sultan II. Abdülhamid devletin devamını sağlayabilmek için güçlü bir maliyenin gerektiğini düşündüğü için Osmanlı Devleti üzerindeki dış baskıların en büyük bahanesi olan dış borçların bir an önce ödenebilmesini istemiş ve mali politikalarını buna göre planlamıştı.

Osmanlı-Rus Savaşı başlamadan hükümet tarafından savaşın masraflarının karşılanması için gelir sağlamak amacıyla karşılıksız olarak tekrar piyasaya sürülen kaimeler savaşın bitiminde geri toplanmaya başlanmıştı. Kaimelerin karşılıksız ve faizsiz olması pahalılığın artmasına ve halkın zor durumda kalmasına sebep olmuştu. Savaş esnasında değer kaybeden kaimelerin piyasadan kaldırılması için kaynak aranmıştı ama uygun kaynak bulunamamıştı. Bu sebeple kaimenin piyasadan kaldırılması için Ilgayı Kavaim Komisyonu kurulmuştu.<sup>417</sup> Bu komisyon kendisinden beklenen başarıyı gösteremeyerek bunun üzerine komisyona yabancı bankerler alınmaya başlanmıştı. Kaime konusu kesin olarak çözümlenmek isteyen II. Abdülhamid, 1879 senesinde kendi başkanlığında Komisyon-ı Ali kurmuş, başta saray olmak üzere bütün kaimelerin toplanarak imhasına başlanmış ve bu işlem yaklaşık yedi yılda tamamlanmıştı.

---

<sup>416</sup> **Donald Quataert**, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922 The Ottoman Empire, 1700-1922*, Çev.: Ayşe Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.118.

<sup>417</sup> **Önsoy**, *a.g.e.*, s. 122-124.

## SONUÇ

Osmanlı Devleti 1839 Tanzimat Fermanının ilanı ile birlikte Büyük Güçlerle olan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. 1856 tarihli Paris Konferansı'nda Büyük Güçler Osmanlı Devleti'ne Rusya karşısında destek olmuşlardır. Fakat bu konferansın kararları 1870'ten itibaren Rusya tarafından ihlal edilmeye başlanmıştır. Özellikle 1871 senesinde Fransa-Prusya arasındaki savaşta Fransa'nın yenilgisiyle birlikte Almanya güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da Avrupa güç dengesi ve uyumu bozulmuştur. Avrupa'daki güç dengesinin değişmesiyle birlikte Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeye başlamıştır. Avrupa'da yeni dengeler oluşurken bu tarihe kadar özellikle İngiltere tarafından desteklenen Osmanlı Devleti yavaş yavaş dış siyasette yalnızlığa itilmiştir.

1683 Viyana kuşatmasının yenilgisiyle başlayan Osmanlı dış politikasındaki gerileme 1877-1878 Büyük Bozgunundan sonra büyük boyutlara ulaşmıştır. Artık Osmanlı dış politikasındaki esas nokta eldeki toprakları mümkün olduğunca kaybetmemektir.

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Anayasal düzene geçişini ertelemiştir. 93 Harbi'nin devam ettiği sıralarda Kanunu-i Esasi'yi yürürlükten kaldıran Padişah, savaş sonrasında yönetimi kendi elinde toplayarak mevcut sorunları önlemeye çalışmıştır.

Osmanlı tebaasından olan Ermenilerle ilişkiler Fransız İhtilali ve akabindeki gelişmeler sonrasında İngiltere, Fransa, Rusya, İstanbul'daki Ermeni kiliseleri, siyasi partiler ve Ermeniler arasındaki yeni siyasi oluşumlar 1000 yıllık tarihi ilişkileri zayıflatmaya başlamış 93 Harbi sırasında da gün ışığına çıkartmıştır. Ayastefanos Antlaşması'yla başlamış olan ve Berlin Antlaşması'yla Büyük Güçlerin de kabul etmiş olduğu Ermeni meselesi günümüze kadar gelmiştir. Bu süre içinde Ermeni konusu uluslar arası bir sorun haline gelerek Ermeni milliyetçilik hareketleri hız kazanmıştır. Berlin Antlaşması ile asırlar boyu Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kardeşçe yaşayan Kürt, Ermeni ve Çerkezler birbirlerine düşmüştür. Ermeni meselesi gibi Kıbrıs konusu da büyük bir problem olarak günümüze kadar devam edegelmiştir.

Büyük Bozgun olarak adlandırılan Osmanlı-Rus Savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle ilişkileri farklı bir boyuta girmişti. İngiltere Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında aldığı yenilgiyle artık kendisi için Osmanlı toprak bütünlüğünü korumanın değişen politikası ve menfaatleri doğrultusunda doğrudan Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamıştı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Büyük Güçler arasında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği koruyuculuk politikasında önemli bir dönüm noktasını teşkil etmişti. İngiliz politikasının değiştiğinin ilk örneği Kıbrıs'ı sözde geçici olarak daha sonra da Mısır'ı işgal etmesini örnek olarak verebiliriz. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikasını değiştirmesinin önemli bir sebebi Rusya'nın doğuda Erzurum'a batıda da İstanbul'a kadar gelmiş olmasıydı. İngiltere'nin hem Osmanlı topraklarına göz dikmesi hem de Ermenileri desteklemesi üzerine Osmanlı dış politikasında Almanya önem arz etmeye başlamıştı.

Berlin Kongresi'nde Almanya merkezli Avrupa dengesinin "balance of power" oluştuğunu gören Osmanlı Devleti, oluşan bu uyumda artık kendisinin toprak bütünlüğünün esas alınmadığını görmüştü. İstanbul Hükümeti İngiltere'den beklediği yardımı alamamış artık dış politikada Almanya'ya yakın bir siyaset izlemeye başlamış olması üzerine İngiltere'de Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştı. İngiltere'nin Rusya'ya ve Almanya'nın da Osmanlı Devleti'ne karşı yakın siyaset izlemesi Birinci Dünya Savaşı öncesinde yeni blokların oluşmasına neden olmuştu.

II. Abdülhamid Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı tutumları üzerine Panislamizm politikasıyla onları oyalama yoluna gitmiş böylece başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin Müslüman sömürgeler üzerindeki etkisini görmüşlerdi. Padişahın etkili olması üzerine Panislamizmi önlemek için tedbirler almaya başlamışlardı.

Büyük Bozgun olarak anılan Osmanlı-Rus Savaşı'yla birlikte Osmanlı ordusundaki yetişmiş subay eksikliğinin anlaşılmış olması sebebiyle askerin ıslah çalışmalarına başlanılmıştı. Bunun içinde II. Abdülhamid Berlin Kongresi'nde Almanya ile başlayan olumlu etkileşimle Alman subaylarından yararlanmaya karar vermişti.

Berlin Kongresi Avrupa’da ikili anlaşmaların yapıldığının ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu durum Büyük Güçler arasında memnuniyetsizliğin ve bir birine karşı güvensizliğin anlaşılmasını da sağlamıştı.

Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti toprak kayıplarının yanında gayrimüslim tebaa için İstanbul Hükümeti’nin yapacağı reformları Avrupalı devletlerin denetleyecek olması ile yabancı müdahalesi de başlamış oldu.

Berlin Antlaşması’ndan Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam edecek olan yeni bir politika şekillenmişti. Bu yeni politikanın ana hatlarını Büyük Güçlerin hem saldırgan davranışlarına hem de gayrimüslim halkların milliyetçiliğin etkisiyle ayaklanmalarını önleyerek devletin bütünlüğünü koruyabilme çabası oluşturuyordu.

Berlin Antlaşması’ndan sonra Balkanlarda Sırbistan, Rusya’nın Bulgaristan’ı desteklemesi ve kendisine yardım etmemesi üzerine Avusturya-Macaristan’a yaklaşmaya başlamıştı. Ayrıca Yunanistan da İngiltere ve Fransa sayesinde Rumların koruyucusu gibi hareket etmeye başlamış olması da Osmanlı Devleti için ileride sıkıntı verecekti. Rusya’nın Balkanlardaki tutumu sonucunda Bulgaristan ile Sırbistan arasında savaş tohumları da atılmıştı.

Berlin Kongresinden sonra Avrupa’da Avusturya-Macaristan’ın dışındaki Büyük Güçler Osmanlı Devleti’nden ganimet alma yarışına başlamıştı. Fakat bir süre sonra Avusturya-Macaristan’da batıdan doğuya uzanan hattı ele geçirmek için harekete geçmişti. Besarabya’yı Rusya’ya vermek zorunda kalan Romanya, İngiltere’nin Kıbrıs’ı işgal etmesinden rahatsız olan Fransa, Balkanları istediği gibi elinde tutamayan Rusya ve Balkanlardaki düzenlemelerden memnun olmayan Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan yapılan antlaşmadan memnun kalmamıştı. Bu durum Birinci Dünya Savaşı’na doğru bir sürecin başlamasına neden olmuştu.

Büyük Bozgun olarak anılacak olan Osmanlı-Rus Savaşı Balkanlardan Anadolu’ya göç hareketini de başlatmıştı. Göç hareketi sonrasında Balkanlardaki Müslüman nüfusun sayısı azalmış Anadolu’da da Müslüman nüfus artmıştı.

Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumaktan Berlin Antlaşması ile vazgeçen Büyük Güçler İngiltere, Rusya’nın Anadolu’daki Ermeniler üzerinde hakimiyet kurmasını engellemek için hem Anadolu’daki hem de Rusya’daki Ermenileri örgütlemeye başlamıştı. Bu sayede de Rusların güneye inmesine engel olmak için çalışmalara başlamışlardı.

İngiltere'nin Berlin Kongresi öncesi ve sonrasında kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi başta Rusya olmak üzere Fransa'yı da tedirgin etmişti. İngiltere'nin Rusya'nın Anadolu üzerinden güneye inmesine engel olmak için Ermenileri, Balkanlardan dolaşarak güneye inmesine engel olmak için Avusturya-Macaristan ile işbirliği yapmış olması Rusya'nın Berlin Antlaşması'na karşı olan memnuniyetsizliğinin artmasına bir süre sonrada bu iki devletin Balkanlarda çatışmasına sebep olacaktı.

Sonuç olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Kongresi Osmanlı Devleti'nin Tanzimattan itibaren ağırlık kazanmaya başlayan yenileştirme hareketlerinin özellikle de askeri alanda yeterli olmadığını ortaya çıkartması bakımından önemlidir. Yapılan antlaşma sonrasında devlet idarecileri içinde bulundukları zor durumdan çıkabilmek için Büyük Güçlerin isteği doğrultusunda olsa bile hem kurumların hem de gayrimüslim halk için ıslahat çalışmalarına başlanmasını sağlamıştı. Bunun haricinde Büyük Bozgun sonrasında yapılan antlaşma ile günümüze kadar gelmiş olan Kıbrıs Sorunu, Ermeni Meselesi ve mali durumun düzelememesi gibi konular devam etmiş ve günümüzde de halledilememiştir.

## KAYNAKÇA

### A- KİTAPLAR

- AÇBA, Sait**, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, Ankara: Vadi Yayınları, 2004.
- ADAMOF, E.E.**, *Çarlık Belgeleri'nde Anadolu'nun Paylaşılması*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım**, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Tarihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Tarih Dizisi, 2001.
- AKARLI, Engin Deniz**, *The Problems of External Pressures, Power Struggles, and Budgetary Deficits in Otoman Politics Under Abddülhamid II (1876-1909): Origins and Solutions*, (Unpuplished Ph. D. Thesis, Princeton University, 1976).
- AKŞİN, Sina**, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.
- \_\_\_\_\_, **Sina**, *Türkiye Tarihi 4, Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.
- AKYILDIZ, Ali**, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- ALASYA, H. Fikret**, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Lefkoşe-KKTC: Ulus Ofset Tesisleri, 1988.
- Amasya Mebusu Esat**, *Berlin Kongresi'ne Kadar Ermenilerin Vaziyeti*, Türk Tarihinin Ana Hatları, Eserinin Müsveddeleri, Seri: II, No: 29, İstanbul: Akşam Matbaası, 1930.
- ANDERSON, Matthew Smith**, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev.: İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- ARMAOĞLU, Fahir**, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- AYDIN, Mahir**, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara, 1992.

- \_\_\_\_\_, **Mithat**, *Balkanlar'da İsyan- Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- AYVERDİ, Samiha**, *Türk-Rus Münasebetleri Ve Muharebeleri*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1970.
- BAYRAKTAR, Bayram-KARAKAŞ, Muhsin-ÖZSOY, Hasan**, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2002.
- BEKTAŞ, Hamza**, *Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler*, Bursa: T.C. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 5, 2001.
- BERKES, Niyazi**, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- BURNABY, Freud**, *On Horseback Through Asia Minor-At Sirtında Anadolu*, Çev.: Fatma Taşkent, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- ÇABUK, Vahid**, *Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Emre Yayınları, 2003.
- ÇALIK, Ramazan**, *Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları\2464, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi\268, 2000.
- ÇAVDAR, Tevfik**, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge Yayınları, 1995.
- ÇELİK, Hüseyin**, *Ali Suavi Ve Dönemi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- DAVİSON, Roderic H.**, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform (1856-76)*, c.II. Ankara: Papirüs Yayınları, Ocak 1997.
- ERASLAN, Cezmi**, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1992.
- ERİM, Nihat**, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, c. I, Ankara: TTK Basımevi, 1953.
- ESMER, A. Şükrü**, *Siyasi Tarih Dersleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1944.
- FESCH, Paul**, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, Çev.: Erol Üyepazarcı, İstanbul: Pera Yayıncılık, 1999.

- FURNEAUX, Rupert**, *Tuna Nehri Akmam Diyor-The Brekfast War*, Çev. : Şeniz-Derin Türkömer, İstanbul: Doğan Kitapevi, 1999.
- GENCER, Mustafa**, *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu” 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- HAKERİ, Bener Hakkı**, *Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Keçiören Açık Cezaevi Matbaası, 1993.
- HAMZA, Yusuf**, “II: Abdülhamid ve Makedonya Meselesi (1876-1909)”, *Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Haz.: Mehmet Tosun, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2000.
- HERBERT, Yüzbaşı Von**, *Plevne Meydan Muharebesi*, Çev.: Nurettin Artam, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2004.
- HOCALOĞLU, Mehmet**, *Abdülhamid Han ve Muhtıraları*, İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1989.
- HÜLAGÜ, M. Metin**, *Gazi Osman Paşa (1833-1900) (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- \_\_\_\_\_, **M. Metin**, *Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994.
- \_\_\_\_\_, **M. Metin**, *Gazi Osman Paşa Yaralı Mareşal*, İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006.
- Hüseyin Nazım Paşa**, *Ermeni Olayları Tarihi I*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 15, 1998.
- İPEK, Nedim**, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Ankara: TTK Basımevi, 1994.
- İRTEM, Süleyman Kani**, *Şark Meselesi Osmanlı’nın Sömürgeleşme Tarihi Osmanlı Demiryolları Düyun-u Umumiye Misyonerlik*, Yayına Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 1999.
- İSMAİL, Sabahattin**, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1998.
- JORGA, Nicola**, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5 (1774-1912)*, Çev.: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

- KANTARCI Şenol -Kamer KASIM-İbrahim KAYA, Sedat LAÇİNER, Ömer E. LÜTEM,** *Ermeni Sorunu El Kitabı (Genişletilmiş İkinci Baskı)*, Ankara: Türk Ermeni İlişkileri Komitesi-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, 2003.
- KARAL, Enver Ziya,** *Osmanlı Tarihi, c.VII-İslahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Ankara: TTK Yayınevi, 1995.
- \_\_\_\_\_, **Enver Ziya,** *Osmanlı Tarihi-Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), c.VIII*, Ankara: TTK Basımevi, 1995.
- KARPAT, Kemal H.,** *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: AFA Yayıncılık, Ekim, 1996.
- \_\_\_\_\_, **Kemal H.,** *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev.: Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- \_\_\_\_\_, **Kemal H.,** *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, Çev.: İşar Yalçın, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 58, 2004.
- KENT, Marian,** *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çev.: Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 89, 1999.
- KEYDER, Çağlar,** *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- \_\_\_\_\_, **Çağlar,** *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- KODAMAN, Bayram,** *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.
- \_\_\_\_\_, **Bayram,** *Türkler-Ermeniler Ve Avrupa Basını Les Turcs-Les Arméniens Et L'europe Türks-Armenians And Europe*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayın No:31, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2003.
- KOLOĞLU, Orhan,** *Avrupa Kıskaçında Abdülhamit*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- KOPUR, Tuncer,** *Dünya ve Türkiye-AB-Kıbrıs Üçgeni*, Ankara: Semih Ofset, 2002.
- KURAN Ahmet Bedevi,** *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, Nisan, 2000.
- \_\_\_\_\_, **Ercüment,** *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir yolda İlerleyiş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

- KURAT, Akdes Nimet**, *Türkiye ve Rusya-XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 180, 1970.
- \_\_\_\_\_, **Akdes Nimet**, *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Sevinç Matbaası, Kültür Bakanlığı Yayınları/1194, Kültür Eserleri Dizisi/150, 1990.
- KÜRKÇÜER, Orhan Melih**, *Siyasi Tarih (1789-1945)*, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık, 1964.
- LEE, Stephen J.**, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev.: Savaş Aktur, Ankara: Dost Kitabevi, 2002.
- LEWİS, Bernard**, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- MACFIE, A. L.**, *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, Çev. : Damla Acar, Funda Soysal, İstanbul: Kitapyayınevi, 2003.
- Mahmut Muhtar**, *Maziye Bir Nazar-Berlin Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Avrupa Ve Türkiye-Almanya İlişkileri*, Osmanlıcadan Çeviren: Nurcan Fidan, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- MARDİN, Şerif**, *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*, Der.: Mümtazer Türköne-Tuncay Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Mehmet Arif Bey**, *Başımıza Gelenler 93 Harbinde Anadolu Cephesi-Ruslarla Savaş*, Haz.: M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- OKANDAN, Recai G.**, *Amme Hukuku Tarihimizde Birinci Meşrutiyet Devri ve Karakteristik Vasıfları*, İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1941.
- ORTAYLI, İlber**, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006.
- \_\_\_\_\_, **İlber**, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006.
- ÖNSOY, Rıfat**, *Mali Tutsaklığa Giden Yol Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.
- ÖZÇELİK, Ayfer**, *Osmanlı Devleti'nin Çöküşü'nde Ekonomi-Politik Baskılar Üzerine Bir Deneme (1838-1914)*, Ankara: Ecdad Yayınları, 1993.
- ÖZKAN, Zafer**, *Tarihsel Akış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi*, İstanbul: 2001.

- ROSSIER, Edmond**, *Avrupa'nın Siyasi Tarihi 1815-1919*, Ter.: Ali Kemal Aksüt, İstanbul: Fazilet Matbaası, 1943.
- RYAN, Charles S.**, *Plevne'de Bir Avusturalyalı*, Çev.: Ali Rıza Seyfioğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005.
- SANDER, Oral**, *anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- SAYDAM, Abdullah**, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara: TTK Basımevi, 1997.
- SEDES, İ. Halil**, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. VII, İstanbul: Askeri Matbaa, 1940.
- SELAHADDİN, Ahmed**, *Külliyat-ı Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar*, c. I, İstanbul, 1327.
- SHAW, Stanford J. – SHAW, Ezel Kural**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, Çev, Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi, 1983.
- Sultan Abdülhamit**, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1984.
- SONYEL, Salahi R.**, *Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü*, Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- SOREL, Albert**, *Avrupa ve Fransız İhtilali (L'Europe et la Revolution Française) I. Siyasi Ahlak ve Gelenekler*, Çev.: Nahid Sırrı Örik, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- SOY, Bayram**, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk**, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 1994.
- SÜER, H.Hikmet**, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- ŞAFAK, Nurdan**, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, İstanbul: Enes Matbaacılık, OSAV, 2003.
- ŞAHİN, Turhan**, *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı:898, Kültür Eserleri Dizisi: 115, 1988.

- ŞAHİN, Yaşar Anıl**, *Osmanlı Döneminde İki Dava Şeyh Bedreddin ve Midhat Paşa Davaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- ŞENTÜRK, Hüdai**, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara: TTK Basımevi, 1992.
- TOPÇUBAŞI, Arslan**, *Batı ve Şark Meselesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/2495 Yayınlar Daire Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/273, Sera Ofset, 2000.
- TUKİN, Cemal**, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul: Üniversite Matbaacılık Komandit Şti., 1947.
- TUNCER, Hüner**, *19. Yüzyılda Osmanlı Avrupa İlişkileri (1814–1914)*, Ankara: Ümit Yayıncılık, Aralık, 2000.
- \_\_\_\_\_, **Hüner**, “ *Doğu Sorunu* ” ve *Büyük Güçler (1853–1876)–Osmanlının Kader Yılları*, Ankara: Ümit Yayıncılık, Nisan, 2003.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat**, *Mesaili Mühime-i Siyasiyye*, Yayına Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, c. II, Ankara: TTK, 1957.
- UÇAROL, Rifat**, *Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul:Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978.
- URAS, Esat**, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1976.
- ÜÇOK, Çoşkun**, *Siyasi Tarih Dersleri*, Ankara: Güney Matbaacılık, 1949.
- YENİAY, Hakkı**, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Ankara: Mehmet İhsan Matbaası, 1936.
- YILMAZ, Durmuş**, *Osmanlının Son Yüzyılı-Cumhuriyete Giden Yol*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001.
- YILMAZ, Ömer Faruk**, *Belgelerle Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 2000.
- YILMAZ, Faruk**, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar (Düyun-u Umumiye)*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- ZİA, Nasim**, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.
- ZÜRCHER, Eric Jan**, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev.: Yasemin Soner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

**QUATAERT, Donald**, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922 The Ottoman Empire, 1700-1922*, Çev.: Ayşe Berkday, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

## B- MAKALELER

**ACAR, Kezban**, “Kafkasya’da Rus İstilas ve Direniş Hareketleri”, *TÜRKLER*, c. XVIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

**AKARLI, Engin**, “II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı”, *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

**AKGÜN, Seçil**, “Ermeni Sorunu”, Haz. İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi. 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara: TTK, 1999.

**ALASYA, Halil Fikret**, “Tarihi Perspektiften Kıbrıs Meselesi”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)-(Bildiriler)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara, (8-9 Mart 1990), Ankara: TTK Basımevi, 1992.

**ATAN, Atilla**, “Kıbrıs (X)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, S.: 23 Ocak, 1987.

**AYKUN, İbrahim**, “Gazi Osman Paşa Zamanında İngiltere ve Almanya’nın Osmanlı Politikaları”, Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa’nın 1900 Sempozyumu Bildirileri, Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004.

**BALTALI, Kemal**, “1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslar Arası Bir Nitelik Kazanması”, *Belleten*, c. LI, No: 199, (Nisan 1987), 1987.

**BAUMANN, Robert F.**, “Rusya’nın Türk Bölgelerinde Yayılması”, Çev.: Nasuh Uslu, *TÜRKLER*, c. XVIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

**BAYKAL, Bekir Sıtkı**, “Lord Salisbury’nin Osmanlı İmparatorluğu’nu Taksim Planı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülte Dergisi*, c. II, S.: 5, 1944.

- \_\_\_\_\_, **Bekir Sıtkı**, “Bismarck’ın Osmanlı İmparatorluğu’nu Taksim Fikri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülte Dergisi*, S.: 5, 1943.
- \_\_\_\_\_, **Bekir Sıtkı**, “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Belleten*, c. LII, S.: 202, (Nisan 1988), 1996.
- \_\_\_\_\_, **Bekir Sıtkı**, “93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi-Dün/Bugün/Yarın*, (Ocak-Haziran), 2003.
- \_\_\_\_\_, **Bekir Sıtkı**, “Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. VI, S.: 4, (Eylül-Ekim 1948).
- BOLSOVER, G. H.**, “1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış”, Çev.: Yuluğ Tekin Kurat, *Belleten*, c. XXX, S.: 117-120, 1960.
- ÇETİNSAYA, Gökhan.**, “Çıban Başı Koparmamak: II. Abdülhamid Rejimine Yeniden Bakış”, *Türkiye Günlüğü*, S.: 58, (Kasım-Aralık 1999).
- ÇOLAK, Songül**, “93 Harbi Öncesi ve Esnasında Alman İmparatorluğu-Osmanlı Devleti İlişkileri: Bismarck’ın Politikası”, Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004.
- ERDOĞDU, Teyfur**, “1856 Paris Kongresi ve 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, Haz. İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara: TTK, 1999.
- GENCER, Mustafa**, “1877-1878 Osmanlı Rus Harbi’nde Alman Basınına Göre; Plevne’den Berlin Konferansı’na Osmanlı Devleti”, Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004.
- HAMZA, Yusuf**, “II. Abdülhamid ve Makedonya Meselesi”, *Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Haz.: Mehmet Tosun. (II), İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2000.

- İLTER, Erdal**, “Ermeni Mes’alesi”nin Perspektifi ve Zeytun İsyanları (1780-1880), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 89, Seri: III, S.: B. 7, 1988.
- İPEK, Nedim**, “Osmanlı-Rus Savaşı”, *TÜRKLER*, c. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- İSLAM, Ayşenur-ATALAY, Ali**, “Plevne Müdafaası”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, S.: 21,( Kasım 1986).
- İSTAM-İstanbul Araştırma Merkezi**, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları, Ayastefanos Barışı ve Berlin Anlaşması (III)”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,Dün/Bugün/Yarın*, S.: 24, (Ocak 1999).
- KARPAT, Kemal H.**, “The Transformation of the Otoman State, 1789-1908”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 3, 1972.
- KARPAT, Kemal Haşim-ZENS, Robert W.**, “I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid’in Saltanatı”, *TÜRKLER*, c. XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- KEMALOĞLU, Muhammed**, “Kırım Savaşı ve Sonrası”, *Osmanlı-Rus İlişkilerinde 1850-1900’lü Dönem Gelişmeleri*, [www.turkhaber.org/231.html](http://www.turkhaber.org/231.html)(10.07.2006).
- KILINÇ, Ramazan**, “Muhafazakarlık: II. Abdülhamid Dönemini Anlamada Bir Anahtar”, *TÜRKLER*, c. XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- KİLİ, Suna**, “1876 Anayasası’nın Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”, *Armağan-Kanun-i Esasi’nin 100. Yılı*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.
- KODAMAN, Bayram**, “II. Abdülhamid Hakkında Bazı Düşünceler”, *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- KURAN, Ercüment**, “Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu (1877-1897)”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri*, Düzenleyen: Atatürk Üniversitesi 8-12 Ekim 1984 Erzurum, Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi, 1985.
- \_\_\_\_\_, **Ercüment**, “II. Abdülhamid’in Büyük Devletlere Karşı Uyguladığı Siyasetin Esasları”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs*

- 1992 *Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994.
- \_\_\_\_\_, **Ercüment**, “Panislamizm’in Doğuşu ve Gelişmesi”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III. Türk Tarihi*, c. I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.
- \_\_\_\_\_, **Ercüment**, “II. Abdülhamid’in Büyük Devletlere Karşı Uyguladığı Siyasetin Esasları”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992 Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994.
- KURAT, Yuluğ Tekin**, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, *Belleten*. c. XXVI, S.:101-104, 1962.
- KÜÇÜK, Cevdet**, “Ortadoğu’da Büyük Devletlerin Nüfuz Mücadeleleri Ve Ermeniler”, *Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslar Arası Sempozyumu (Cyprus-International Symposium On Her Past And Present)*, Gazi Mağusa, 28 Ekim-2 Kasım, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Basımevi, 1993.
- KÜÇÜK, Mustafa**, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet’e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti’nin Siyasi Vaziyeti”, *OSMANLI: 2 SİYASET*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- LEWİS, Bernard**, “Why Turkey? The Development Of Constitutional And Representative Government In The Otoman Empire And Turkey In The 19th And 20th Centuries”, *Turkish Review of Middle East Studies Vol. 8*.
- O’CONNOR Maureen P.**, “The Vision of Soldiers: Britain, France, Germany and the United States Observe the Russo-Turkish War”, *War in History* 1997 4(3).
- ORTAYLI, İlber**, “İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerin Temsili”, *Armağan-Kanun-i Esasi’nin 100. Yılı*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.
- ÖZKAYA, Yücel**, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi ve Sırasında Kafkaslar’ın Durumu”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001-İstanbul)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2003.
- ÖZYÜKSEL, Murat**, “Abdülhamid Dönemi Dış İlişkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der.: Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 1994.

- PETROSYAN, Yuri A.**, “1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü”, *TÜRKLER*, c. XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- SALT, Jeremy**, “Trouble Wherever They Went: American Missionaries in Anatolia and Ottoman Syria in The Nineteenth Century”, *The Muslim World*, Vol. 92, T. 3\4.
- SONYEL, Salahi R.**, “İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960)”, *Belleten*, c. LIX, S.: 224, 1995.
- ŞIVGIN, Hale**, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti (Genel Durum)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (Eylül 1997), S.: 129.
- TAMÇELİK, Soyalp**, “Kıbrıs’ın Siyasi Tarihi İle İlgili Bir Belgenin Değerlendirmesi”, *Belleten*, c. LXIII, S.: 236, 2003.
- TEPEKAYA, Muzaffer**, “Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)”, *TÜRKLER*, c. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- TOKAY, Gül**, “Ayastefanos’tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)”, Haz.: İsmail Soysal, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Ankara, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Haz.: İsmail Soysal, Ankara: TTK, 1999.
- UÇAROL, Rifat**, “1878 Berlin Antlaşması’na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu Ve Yunanistan’a Toprak Verilmesi (1878-1881)”, *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.
- ÜNAL, Osman**, “Hiçbir Taktik Başarı Stratejik Yanlışı Düzeltmez (1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi)”, Haz.: Zehra Seyfikli, *Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Ve Dönemi (1833-1900)*, Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi Basımevi, 2004.
- YURDUSEV, Esin**, “Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere’nin Boğazlar Politikası”, *Belleten*, c. LXIII, 2000, s. 571.

**C-.GAZETE VE DERGİLER**

*Vakit Gazetesi* (1877-1878)

**ÖZGEÇMİŞ**

**Adı Soyadı** : Eylem TEKEMEN  
**Sürekli Adresi** : Kalıcı Konutlar 21. Ada 6. Blok No: 5, BOLU  
**Doğum Yeri ve Yılı** : Kıbrısçık\BOLU, 1978  
**Yabancı Dili** : İngilizce  
**İlköğretim** : İzzet Baysal İlköğretim Okulu (1993)  
**Ortaöğretim** : Bolu Atatürk Lisesi (1995)  
**Lisans** : Erciyes Üniversitesi (2002)